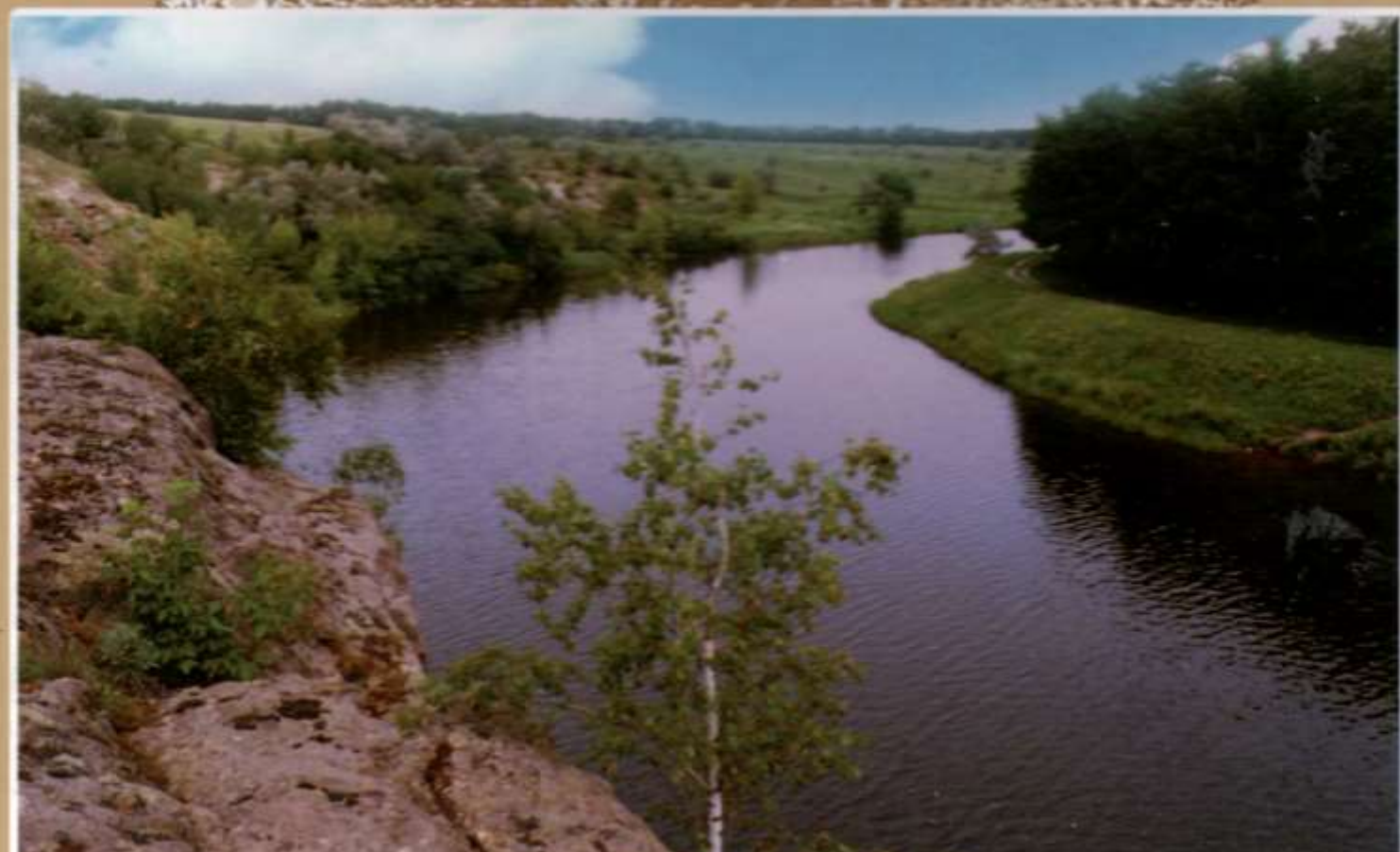


Г.Г. Мицик, В.О. Процан

Це — моя земля! Неповторна і єдина...



Мицик Геннадій Григорович
Процан Володимир Олексійович

Це – моя земля! Неповторна і єдина...

Дніпропетровськ
ТОВ «Типографія Україна»
2013

УДК 913(477)
ББК 26.89(4УКР)
М 94

Мицик Г.Г., Процан В.О.
М 94 Це – моя земля! Неповторні і єдина... / передм. А. Голуб, докт. іст. наук,
професор. – Дніпропетровськ :
ТОВ «Типографія Україна». – 2013. – 168 с.
ISBN 978–617–7106–06–6

Ця книга про Покровщину, її історичні та природні цінності, одного з
найчарівніших регіонів Дніпропетровщини.
Книга розрахована на масового читача.

УДК 913(477)
ББК 26.89(4УКР)

Автори висловлюють подяку за сприяння у виданні книги народному
депутату України Ю. П. Самойленку, голові Покровської районної ради
О.А. Ковнір, голові Покровської районної державної адміністрації О.В.
Кузьменку, депутатам обласної ради, головам сільгосптовариств району.

Видано в авторській редакції.

ПЕРЕДМОВА

Життєві шляхи кожної людини починаються від її батьківського дому і линуць ген-ген за обрій. У кого цей обрій десь близьенько, від порогу видно, а у іншого, як мовилось раніше, за тридев'ять земель. Та обов'язково перші свої кроки людина робить у тому навіки рідному і затишному куточку землі, де знаходиться домівка і живуть батьки, де були промовлені нею перші слова і почуто чудернацьке звучання навколишнього світу.

Звичайно, у багатьох з плином часу дитячі враження пригасають, забуваються, розчиняються у буденній «марноті марнот», але є люди, які впродовж усього свого життя несуть і плекають у серцях згадки про своє дворище чи двір, свою вулицю, село, байрак за ним чи джерельце, з якого починається струмочок, що далі перетворюється на повноводну ріку, та навіть розповіді старших про місце, де колись на вже безіменній горі стояв вітряк чи церква, чи під якою рубалися з татарвою славні козаченьки... І нуртує ця пам'ять, б'є у береги душі, вихлюпується через край, викликаючи у таких людей нестримне бажання розповісти про своє рідне, пам'ятне оточуючим, іншим людям, у яких теж було своє «колись», але десь щезло, вивітрилось, а може ще й не щезло, а лишень надто придалене важким тягарем «нині». Недарма ж говориться, що не варто запитувати, по кому подзвін, бо він по кожному із нас.

Гадаю, що спробою вивільнення людської пам'яті з-під важкого «нині» є усі підстави назвати справу, започатковану авторами даної книги, яка привідкриває лише першу сторінку краєзнавчого минулого і сучасного рідної усім нам Покровщини – одного з найчарівніших регіонів «степової Еллади», як поетично називав південну Україну один із духовних провідників української нації у ХХ столітті Євген Маланюк.

На сторінках книги кожен, хто зацікавлений у пізнанні своєї «малої Батьківщини», знайде потрібні дані з географії Покровського краю, його топоніміки, дізнається про флору і фауну Покровщини, її ландшафтні особливості тощо. Автори книги поступово, крок за кроком вводять читача у дивний світ знайомого і незнамого, відомого і забутого, розширюючи горизонти його знань з освітньою і виховною метою. А відтак книга, яку Ви, дорогий читачу, тримаєте в руках, не лише актуальна і своєчасна, але й вкрай потрібна передусім як з огляду на необхідність подолання «сутінок національної пам'яті», що загрожують сучасним українцям, так і задля того, щоб прищепити їм, особливо молоді, стійкий імунітет проти духовного невігластва та душевної спустошеності.

Як відомо зі Святого Письма, спочатку було Слово, а тому – слово авторам книги.



Анатолій Голуб, покровчанин,
доктор історії, професор

«В своїм краю, як у раю» – свідчить народна мудрість. Справді, що є краще, ніж край, у якому ти народився, зростав, у якому проминули твої юні золоті літа? Щасливий той, хто, вступивши в зрілість, присвятив своїй малій батьківщині своє життя, все робить для її розквіту й достатку.

...Покровщина, рідний краю, земле наших предків! Ти багата родючими землями і щедрими врожаями, мудрими, працелюбними, душевними, талановитими людьми. А також славна ти своїм минулим, відлуння якого й досі вчувається у назвах твоїх сіл, вулиць, курганів, балок, криниць, шляхів... Місцеві поети оспівують красу твоїх природних скарбів: річок, полів, лісів і гаїв. Чудова ти, земле, будь якої пори, особливо ж навесні, влітку і золотої осені.

Як тебе не любити, рідний мій краю? Будь славен, багатий і гарний завжди!

Покровський край

Покровський краю,
Степова перлино,
Земного раю
Чисте джерело.
З усіх усюд
До тебе серцем лину,
У дивну казку,
У своє село.
На тихі води
Річки – степовички,
Де перші сходи
Долі проросли,
Де пшеницями
Визрівали роки,
У чисті роси
Ранками ішли.
І наче квіти
Волошковим співом
Летять у небо
Сині вечори.
До болю рідні
До воріт високих
Мене стрічати
Вийшли явори.

О. Гасенко



Покровський район

Рельєф

Рельєф Покровського району являє собою хвилясту степову рівнину, одноманітність якої порушується кряжами, степовими балками, річковими долинами, ярами та поодинокими розкиданими могилами, а також лісосмугами. Він знаходиться на Гуляйпільському полігенному плато.

Гуляйпільське плато

Гуляйпільське плато заходить своєю північною частиною в межі Покровського району. Його фундамент складають тверді породи.

Відшарування кристалічних порід зустрічається по річці Вовчій та її притоках.

Долина середньої течії річки Вовчої ділить Гуляйпільське плато на західну і східну частини. Західна частина затиснута між двома річками Дніпром на заході і Вовчою на сході. Східна частина плато займає південно-східну частину Дніпропетровської області. Тут на південний схід від залізничної станції Чаплине, на території ТОВ «Дружба», знаходиться козацька могила під назвою «Майдан». Це і є найвища точка всієї Дніпропетровщини з відміткою 211 метрів. Звідси місцевість знижується у всіх напрямках.

Рівнинні вододільні простори приток Вовчої зайняті посівами хлібів, річкові долини – горобами, схили кряжів – садами.

Клімат

Клімат – помірно континентальний. Вторгнення арктичних мас з півночі найбільш небажане навесні, бо несе заморозки, які згубно діють на сади, що квітнуть. З надходженням зі сходу мас повітря взимку встановлюється безхмарна, морозна погода з досить різкими і колючими південно-східними і східними вітрами. Влітку вони приносять безхмарну жарку погоду. Не раз відмічали і чорні бурі, як, наприклад, у квітні 1960 року, у березні-квітні 1969 року. Середня кількість опадів – 425-450 мм.

Весна. За початок весни прийнято вважати дату переходу середньодобової температури через 0°C. Негативною особливістю весни є те, що в квітні, а іноді і в травні, в першій половині, спостерігаються приморозки.

Літо. Досить довге і триває з середини травня до середини вересня. В літній час спостерігаються переважно малохмарні дні, спочатку тепла, а потім спекотна погода. Максимальна температура повітря в окремі роки в липні-серпні досягає 37-39 і навіть 40°C. В Покровському районі опади бувають здебільшого у вигляді грозових злив або короткочасних дощів, але часто мають місце бездощові спекотні періоди.

Осінь. За початок осені прийнято вважати дату зниження середньодобової температури повітря до +10°C. Теплі безхмарні дні змінюються прохолодними ночами з приморозками. Спостерігається досить інтенсивне зниження температури повітря. У другій половині листопада середня добова температура становить 0°C. З цього періоду розпочинається зима. Але в деякі роки осінь затягується до грудня.

Зима. Зима малосніжна, м'яка. Тривалість зими – близько двох місяців. Морозні дні часом змінюються відлигами. Хоч і рідко, але бувають досить холодні зими, коли температура знижується до -37-38°C.

Часті ожеледі завдають значної шкоди садам, посівам озимих та лініям зв'язку. Таким чином, кліматичні умови в усі пори року – умовно помірні.

Рослинність

Покровський район знаходиться в підзоні різнотравно-типчаково-ковилового степу.

Для степу різнотравно-типчаково-ковилової підзони з різнотрав'я найбільш характерними представниками є: горицвіт весняний, гадючник, півонія тонколиста, гвоздика головчата, полуниці зелені, земляний горіх, шавлія поникла, подорожник, волошки, вероніка весняна, кермек, сонтрава та інші.

Із злакових найбільш поширені: ковила пірчаста, ковила волосиста, типчак (вівсяниця), тонконіг вузьколистий, стоколос прямий, стоколос безостий, пирій повзучий, берізка та інші.

Поряд з різнотрав'ям і злаковими поширені бобові: конюшина, люцерна.

На вододілах, на схилах балок, ярів і в річкових долинах ростуть чагарникові, мигдаль степовий, дереза (карагана), шипшина, терен та інші.

Із кошикоцвітних – багаторічні різновидності осоту, лопухи, цмин пісковий тощо.

З ефемерів слід назвати степові тюльпани, зірочки. Протягом вегетативного періоду степ не раз змінює свій зовнішній вигляд. У другій половині березня він набуває сірувато-зеленого відтінку, а в квітні, в першій половині травня степ вкритий квітами незабудок, вероніки весняної. У другій половині травня він набуває білуватого відтінку від квітучої ковили. В червні степ знову радує око – квітнуть степові тюльпани і маки, підмаренник, півники, будяки. З другої половини червня степ поступово вигорає і набуває золотисто – білуватого відтінку. У вересні – жовтні, коли випадають перші дощі, степ знову стає зеленим.

/Взято із книги М.В. Лапка «Дніпропетровська область. Географічний нарис». (Видавництво «Радянська школа». Київ 1967 р.)/

Загальні відомості

Покровський район має багату історію, бо ж у цих краях селилися вихідці з Запорізької Січі. А ще раніше, говорять, тут були скіфські поселення. Як згадка про них – древні кам'яні баби, які стережуть спокій і давніх, і не зовсім давніх пам'яток народного історико-краєзнавчого музею (серед зібрання цих «красунь» біля музею Яворницького в обласному центрі є й наші).

Це – край героїв, які увічнили свої імена на ратному і хлібному полі. Покровська земля народила і виховала сім Героїв Радянського Союзу, вісім Героїв Соціалістичної праці і два Герої України. Серед її вихідців – колишній голова Конституційного Суду України І. А. Тимченко, Герой Радянського Союзу космонавт А. П. Арцебарський, відомий хлібороб за покликанням і професор академії його величності життя І. Г. Кісенко – Герой Соціалістичної Праці колишній голова колгоспу «Победа», народна артистка України Світлана Білоножка, генеральний директор Донецького протипухлинного центру професор Г. В. Бондар, скульптор Володимир Небоженко, письменник Анатолій Хорунжий, поети Олексій Гасенко і Микола Корнієнко, народні майстрині Галина Рябко і Ганна Яценко... Перелік цей довгий, бо кожен рядок історії – то нові імена.

Покровський район – на перехресті автошляхів Запоріжжя–Донецьк і Дніпропетровськ–Бердянськ. Територію району перетинають залізниці Чаплине–Бердянськ і Чаплине–Ясинувате. Площа району – 1210 квадратних кілометрів. До його складу входить 71 населений пункт, в тому числі – два селища міського типу. Населення району – 36,3 тисячі чоловік.

Розташований район вздовж річки Вовчої та її приток Янчура і Гайчура. Межує з Гуляйпільським і Новомиколаївським районами Запорізької, Межівським і Васильківським районами Дніпропетровської, Великоновоселківським Донецької області.

На території району знаходиться кілька промислових підприємств, серед них друкарня та ТОВ «Проско ресурси». В районі виходять дві газети: «Покровський край» і «За соціальну справедливість». Велику увагу в районі приділяють благоустрою населених пунктів, райцентру.

Якщо ви приїдете до Покровського, то опинитесь на сучасній автостанції. Поруч – впорядкований ринок. Зблисне у піднебессі срібними куполами і срібними хрестами Свято-Покровська церква, реконструйована силами прихожан.

Каменная баба

От зноя травы сухи и мертвы.
Степь – без границ, но даль синее слабо.
Вот остов лошадиной головы.
Вот снова – Каменная Баба.

Как сонны эти плоские черты!
Как первобытно – грубо это тело!
Но я стою, боюсь тебя ... А ты
Мне улыбаешься несмело.

О дикое исчадье древней тьмы!
Не ты ль когда-то было громовержцем?
- Не бог, не бог нас создал. Это мы
Богов творили рабским сердцем.

И. А. Бунин



Перші пам'ятники людині (кам'яні баби)

Кургани або могили в народі прийнято називати козацькими, хоча археологами доведено, що більшість з них насипано скіфами, сарматами, половцями. Інколи на вершинах могил можна зустріти незграбні кам'яні скульптури з піщаника чи вапняка, посічені тисячолітніми зливами, обвіяні усіма вітрами. Це – кам'яні баби.

За своїм походженням кам'яні баби належать до різних історичних епох.

У середині XIII ст. нашими степами проїздив фламандський мандрівник, ченець Віллем Рубрук. 1253 року французський король Людовік IX послав його на чолі дипломатичної місії у Монголію – до Чингісхана. У степових просторах спостережливий Рубрук бачив численні кам'яні фігури статуй, що стояли на високих могилах. Він навіть бачив, як ставили ці монументи кочівники – половці, або як їх ще називали «комани». Мандрівник писав: «Комани мають звичай насипати землю над могилою померлого і ставити статую, що була повернута обличчям до сходу і тримала посудину обома руками біля черева». Основна маса скульптурних зображень була виготовлена половцями в XI–XII століттях. Про призначення скульптур вчені продовжують сперечатися. Одні вважають їх своєрідним меморіалом древніх, інші вбачають у них вияви релігійних вірувань половців. Очевидно, обидві версії відповідають дійсності. Половці вклонялися степовим ідолам, клали біля їх підніжжя їжу, намазували кам'яні обличчя сметаною, салом. Це значить, що баби служили половцям своєрідними божествами, покровителями в полюванні на звіра та в збереженні і приплоді худоби.

Пізніше люди, які жили в степах, не могли пояснити походження ідолів. Тому складали про них різні легенди. Розповідали, що бабам притаманна надприродна сила. Вночі вони ніби-то оживають, вільно розгулюють степом, вершать «божий суд». За народними переказами, біля них знаходилися кістяки людей. Усе це навівало жах на живих людей, і після заходу сонця вони боялися навіть наблизитися до статуй, оповитих таємницями. Водночас селяни завжди оберігали ідолів, білили їх глиною чи вапном, дуже боялися їхнього гніву. І, судячи з легенд та достовірних джерел, – даремно. Так, академік Д.І. Яворницький писав про історію баби з Чортотлицького кургану:

«Під час досліджень її штурнули з кургану і ненароком одбили голову. Невдовзі на село впала небачена посуха, що спричинила

страшний недорід. Перелякані селяни приробили бабі голову і на руках занесли на колишнє місце».

У XIX столітті кам'яні баби почали зникати з наших степів, з'ясувалося, що в поміщиків стало модним прикрашати свої парки давніми статуями. Число їх у панській садибі свідчило про «витончений» смак і духовне багатство господаря. Дехто з селян, не побоявшись гріха і кари, використовував статуї як будівельний матеріал. Слугували баби за межові знаки, дорожні показчики тощо.

Нині більшість кам'яних скульптур знаходиться в музеях, хоча ще й зараз їх можна інколи побачити в степу, в селах, наприклад, у заповіднику Асканія-Нова, біля нашого районного та Великомихайлівського історико-краєзнавчих музеїв, на території Васильківського та інших районів.

Найбільш унікальною є колекція кам'яних пам'яток старовини, що зберігається в Дніпропетровському історичному музеї. Зібрав їх здебільшого славетний історик Д. І. Яворницький. Половці називали ці статуї «балбала», що в перекладі з тюркського означає «ідол». З роками народ їх почав називати просто бабами. Серед них є жіночі фігури, є і фігури воїнів зі зброєю, поясом, гривною. Сьогодні в Дніпропетровську зібрано 66 кам'яних бабів. Пошуки цих унікальних пам'ятників продовжуються. Кілька років тому юні археологи викопали бабу на території нашого району. З певних джерел відомо, що одну таку бабу ще до 1905 року з села Гаврилівка вивезено аж у Петербург. Зберігається вона в Ермітажі. На території нашої області кам'яних скульптур залишається ще чимало.

Однак доля їх, можна сказати, – плачевна. Через недосконалість нового проекту закону про охорону пам'ятників і брак фінансів гинуть сотні історичних пам'яток.

А ось як про походження кам'яних бабів зі слів наших предків записав і розповів етнограф XIX століття Я. П.Новицький:

Кам'яні баби (походження)

Господь создал землю, а потім людей, і вони довго жили без сонця. Сжалився Господь над миром і послав святе сонечко. Інші люди радувались, а інші не злюбили сонце – почали насипать великі могили, тобто до неба, – почали з тих могил плювать на праведне сонце. Розгнівався Господь і хто з людей плював, той на могилі і окам'янів.

Високі могили, де стояли колись кам'яні баби, – стоять от сотворенія мира. Літ 50, 60 на могилах було багато баб, а потім, як почали селитися люди – стало тісно і бабам: їх завезли у слободи і повкопували біля воріт.

Грицько Усатий, 72 л, Маркусова, 1882 г.

Каменні баби – то люди колись були. Їх звали великдонами, а інакше велетнями. Це, кажуть, був превеликий народ і жив він до створенія сонця. Як послав Господь сонце, стали велетні виходити на могили, стали плювати на нього. Господь розгнівився і прокляв їх. З того часу вони зменшились і покам'яніли. У нас цих баб дуже багато, а найбільше їх в Таврії і в Васильєвці, Янчекраці і інших слободах (це села Мелітопольського уїзду). Там ними підпирають тини, та ставлять на воротях.

*Дід Яків Рибалка, 75 л.,
с. Андріївка, Олександрівського
уїзду, 7 квітня 1886 р.*

Кургани



Чубаті могили

(За селом Орли дві могили в народі названі Чубатими)

Несе лелека літо
В степи на тихих крилах.
Гойда легенько вітер
Під ним старі могили

Легендою повиті
На раннім роздоріжжі,
Татар ходили бити.
Козаки Запоріжжя.

Утомлені лягали
На землю спочивати.
Над ними виростали
Могили ті чубаті

Іздалеку, як глянеш,
Трава на вітрі гнеться,
Немов повиставляли
Козаки оселедці

І знов у поле ратне,
Угору шаблі зняті.
Легенді не вмирати –
В степах повік гуляти.

О. Гасенко

Память степи

Над степью выжженной, предвечной
Означился зарей закат.
Прочерчены в багровом небе,
Курганы мерно строят ряд.
Молчат седые великаны,
Но в робком шепоте травы
Я слышу: помнят ветераны,
Как в степь летели табуны,
На водопой стада водили,
Кизячий дым висел вдали.
И так же здесь, как мы, любили,
И умирали так, как мы.
Здесь колесницы боевые
Врубались в полчища врагов;
Кинжалы, копья, стрелы лили,
Храня секреты праотцов.
Хмельным напитком опьянялись,
Богов трехкапельно почтив,
Вокруг костра здесь собирались,
Чтобы послушать старца стих.
Здесь жизнь текла
Днепром-рекою...

С.Пустовалов

Кургани – мовчазні свідки давнини

...Страхотлива спека. Скачуть змилені коні. Виблискує бронза, срібло, золото. Це – четверте століття до нашої ери – час розквіту Скіфії. То скачуть скіфи царські, які облюбували (так пише Геродот) степи, що розкинулись від Дніпра до Дону. Кожний день сміливі наскоки, битви. Крики, смерть... Скіфія в траурі. Скіфія справляє тризну по своєму вождеві. Сорок днів його возять по стоянках кочових племен. Потім похорони. Як писав Геродот, вождів ховали в області Герри, неподалік від дніпровських порогів. Разом з царем ховали одну з його служанок (перед цим умиртвляли кухаря, конюха, охоронця, коней). Туди ж, у поховальну камеру, клали ювелірні вироби, виготовлені чудовими майстрами – елінами. Потім день і ніч всією громадою насипали курган, обкладали його білим вапняком. Курган бовванів на горизонті, як єгипетська піраміда.

Вчені доводять, що центром скіфських володінь був теперішній Токмак (Запорізька область). Дніпропетровщина – північна околиця володінь племені геррів, які входили до об'єднання скіфів – георгой, що в перекладі означає: шанувальники худоби. Взагалі Дніпропетровщина – одна з найбільш багатих скіфськими пам'ятниками область. У скіфів був єдиний дім – степ і одна прихильність – могильні кургани. Пройшли віки, зникли з лиця землі знамениті кочівники, лишилась тільки пам'ять про них – кургани.

Курганам – понад два тисячоліття. Усипальниці скіфських вождів і знаті таїли в собі незліченні скарби – непересічні шедеври ювелірного мистецтва. Більшість речей – золоті. Золота у скіфів було напрочуд багато: його вимінювали на зерно і рабів, здобували в походах і битвах. Скіфи ще не думали про перетворення додаткового продукту в капітал, а тому не скупилися на багаті поховання, вірячи в потойбічне життя.

Однак майже всі скіфські кургани пограбовані ще багато століть тому. Знайти незаймане поховання – справжня подія для вчених. Надто багато скарбів на очах у всіх заривали в землю, щоб хто-небудь із свідків пишних похоронів не ризикнув украсти з могили дорогоцінні чаші і золоті прикраси. Надто багато легенд ходило про ці скарби навіть через тисячоліття по тому, щоб не знайшлося лихих людей, готових спробувати щастя – дістатися до них.

Кургани – це, насамперед, запечатані храми історичної правди (недарма ж вони звуться ще могилами). От і поспішають археологи «розперчатати» їх для сьогоденної науки, для нащадків. Особливо у тих місце-

востях, де ведеться будівництво, гідротехнічні й меліоративні роботи. Завдяки їм та «курганній» лихоманці, чимало цих пам'ятників старовини давно вже стерті з лиця землі.

Треба сказати, що археологічні розкопки скіфських поховань у степовій Україні ведуться ось вже 200 років. Знахідкою віку було названо золоту пектораль – шийну прикрасу царів вагою 1150 грамів, діаметром 30,6 см. Знайшов цей шедевр античності у 1971 році відомий український археолог і поет Б. М. Мозолевський.

Зберігається пектораль у музеї історичних дорогоцінностей у Києві. А виявлено цю річ у Товстій Могилі – гігантському 9-метровому царському кургані поблизу міста Орджонікідзе на Дніпропетровщині. Цікаво, що до цього і тут побували грабіжники, та якимось дивом не змогли помітити пектораль.

Скіфи – наші волелюбні предки. Степові могили – це єдині пам'ятки скіфів – своєрідні автографи древнього люду.

Чию увагу не хвилювали вони? Кургани чули дзвін мечів, радісні вигуки переможців, тупіт незліченних табунів. Багато побачили на своєму віку ці загадкові велетні – мовчазні, таємничі, овіяні серпанком століть.

Майже тисячоліття царювали скіфи. У третьому тисячолітті до нашої ери вони були витіснені в Крим, частково ж змішалися зі слов'янськими племенами.

Чимало степових могил (курганів) височить і в нашому районі. За скромними підрахунками, їх у нас 527, однак серед них є чимало так званих могильників, кожен з яких налічує від 2 до 7 курганів. У спеціальному реєстрі всі вони датовані другим тисячоліттям до нашої ери. Вказано їх приблизне місцерозташування й розміри (в метрах): 40 x 40; 50 x 50; 60 x 60. Це – пам'ятники археології, що перебувають під державною охороною.

Слід зауважити, що не всі ці кургани – скіфські. Хоронили в курганах і тоді, коли на території нашого краю жили й сарматські племена, половці. Причому, часто під насипом одного кургану знаходяться поховання різних часів і народів: від епохи раннього металу (3-2 тисячі років до н.е.) і до періоду середньовіччя, коли тут жили печеніги, половці.

У 1984 році археологічна експедиція Дніпропетровського держуніверситету розкопала в нашому районі, поблизу Великомихайлівки, могилу багатого половця, що відноситься до 12-го століття. Древній кочівник був похований разом з конем і двоколісним возом. Знайдено також лук, сагайдак зі стрілами, предмети одягу, срібну сережку з позолотою. Зараз ці знахідки – в Дніпропетровському історичному музеї.

Степові кургани, або могили, оспівані в народних піснях, у творах багатьох поетів. Чи не найбільше писав про них наш безсмертний Кобзар Тарас Шевченко. Інтерес до цих своєрідних пам'ятників давнини зумовлений тим, що з ними пов'язано чимало загадкового, романтичного, побутове чимало переказів і легенд. Багато могил мають назви. Таких іменних могил чимало і в нашому районі.

В селищі Покровському, на території центрального кладовища, є могила з назвою Виглядна. В давнину на ній знаходився козацький пост, який стежив за тим, щоб зненацька не набігли татари чи турки. Могили Гостра і Орлова знаходяться на старому шляху (його вже не існує), що вів з Покровського на Чаплине. Це на території колишнього колгоспу «Победа». Могили практично розорані.

Орловою могила називалася тому, що на ній часто сиділи степові орли.

Гострою могила названа тому, що була вона висока і крута. Про неї розповідали таке: часто вночі на ній бачили голубий вогонь, який примарно горів. Говорять що в таких могилах водяться скарби. В степу, зліва від траси Запоріжжя–Донецьк, за селом Мечетна Орлівської сільської ради, знаходиться могила з назвою «Майдан». Звідки походить назва могили, невідомо.

Неподалік від села Орли, справа від траси Запоріжжя–Донецьк, височить дві могили. Здавна їх називають Чубатими. З цими могилами пов'язано такі легенди. Колись один п'яниця, ніби-то, вигнав з дому своїх дітей. Вони сиділи на цих могилах обірвані, голодні, з довгими чубами. Звідси й назва – «Чубаті».

Інша легенда стверджує, що в цих могилах поховані козаки, які загинули в битві з турками й татарами. Коли в літню спеку на могилах хвилями гойдалася білогрива тирса, люди казали: «То козаки вирушають у бій з ворогами. Самих козаків не видно, тільки чуби їхні, або оселедці, колишуться на вітрі...» Поблизу с. Гаврилівка збереглося біля 22 могил. Кожна з них має власну назву.

1. Клевчанська велика і мала – над шляхом у село Клевцеве (тепер Іскра Донецької області).

2. По дорозі на село Іванівка – одна велика могила, друга – менша без імені.

3. Довга могила – по дорозі на станцію Просяна. Із розповідей місцевих жителів –старожилів відомо, що вона біля 1875 – 1876 років була перекопана пополам за почином якимсь місцевим ворожбитом

Дейнеги, котрий стверджував, що вночі на могилі буває сильне полум'я, а це значить, що в середині в ній горіли гроші.

4. Рабина могила знаходиться недалеко від села (на ній, ніби-то, знаходиться древнє єврейське кладовище).

5. Козирькові – під «Великими березами» (назва Гаврилівського лісу), велика і дві менші могили.

6. Крисева – знаходиться під «Малими березами» (так називається ліс).

7. Над балкою Очеретяною стоїть Гончарова могила.

8. Над балкою Демурина, від Іванівської межі, – Шпитькова могила.

9. Близько хутора Філя – Гудієва могила.

10. Близько селища і балки Демурина є одна велика і друга менша – Демурині могили.

11. Над балкою Купрієвою і селом – дві безіменні могили.

12. Близько Маломихайлівської (Веселянської) і Петропавлівської межі – три середніх безіменних могили.

13. Над селом Володимирівка Межівського району з північного боку від залізниці – безіменна могила.

14. Над селом Василівка Межівського району і балкою Добрелиною – безіменна могила.

15. Портретні могили – дві великих і одна мала – на найбільш високому місці.

Всі ці могили розташовані так, що з однієї видно іншу і так далі.

Ще в дороволюційний час брати Тарасенки, орючи поле біля лісу Великі берези, коло так званих Козиркових, могил розорали одну з них. В ній вони знайшли давній мідний водоносний глечик, такий же піднос з твердого металу, а також різні речі з металу, які були під купою каміння.

Брати Харлови в 1887–1888 роках також розорювали могилу, яка знаходилась з північного боку села, недалеко від річки Кам'янка, і знайшли в ній багато великих шматків каміння, під якими була купа якихось гнилих, зітлілих предметів і решток зіржавілого заліза, можливо, від вуздечки або від сідла коня.

Поблизу села Великомихайлівка міститься ряд могил різних за формою, висотою та будовою.

Древня могила височить з північного боку Дібрівського лісу, поряд з дорогою на село Лісне. Один із старожилів якось розповідав, що, ніби-то, поблизу неї у свій час побраталися Н. Махно з Ф. Щусем, щоб спільно вести нещадну війну з гнобителями народу.

1. Могуля – могила розташована за 2 км від села на північ

2. Олійникові – дві поряд могили на північ від села за 8 км.
3. Бузенкові – дві поряд могили, на північ від села за 10 км.
4. Солоні могили – на захід від села за 2 км

Стрільцева могила має ще такі назви: Бариня і Міхеєва гора – це був високий пагорб за селом Богодарівка, в межиріччі Вовчої і Гайчура. Кажуть, пізніше її називали Баринею, бо там, ніби-то, похована пані, маєток якої був у Богодарівці. А Міхеєвою горою її називали за прізвищем власника хутора Богодарівка. Про Стрільцеву могилу є згадка в книзі професора Д. І. Яворницького «Запоріжжя в залишках старовини і переказах народу».

...Іде розмова між професором Яворницьким і жителем села Богодарівка Хомою Проворою:

«А скажи, Хомо, як могила зветься?»

«Стрільцева!»

«Від чого так?»

«Від того, що тут жив такий козак, що добре стріляв».

Зараз ця могила ледь-ледь виглядає з землі.

На південному сході від с. Катеринівка, на кряжі за селом, знаходяться три козацькі могили. Одна з них називається Гострою, а на кладовищі села є могила з назвою Кобеланова. За легендою, так вона названа тому, що тут поховали першого засновника села Кобелана.

Між селами Январське і Новоселівка є могила, що має назву Гирьова.

А за спогадами одного з колишніх жителів села Грушеве Олександра Маценка між Январським і Черняховим – селом Донецької області дітлахи розрили могилу і знайшли в ній кам'яну бабу. А було це так. Діти побачили лисицю, яка шмигнула в нору цього кургану. Вони вирішили її викопати. Почали рити лопатами – лисицю не знайшли, а кам'яну бабу відкопали.

За Олександрівкою по дорозі, що веде в село Данилівку, при підйомі на гору зліва від лісосмуги, є ледь помітна тепер могила, яка має назву Гостра. Зараз її майже не видно, бо розорана, а поряд з нею знаходиться ще одна, менша могила.

Якщо їхати по дорозі на Андріївку, зліва побачимо могилу. Зараз на ній поставлена водонапірна башта. Ця могила називається «Вишка». Ще в 30-ті роки на цій місці стояла дерев'яна вишка, на якій був дзвін. Коли дозрівав урожай на ній знаходилися сторожа, наглядала, чи немає де пожежі й в разі пожежі біла в дзвін.

Коли в 60-х роках, встановлювали водонапірну башту і розрили цю могилу, – знайшли стару, дуже трухляву труну з товстих дошок, в якій

знаходився кістяк людини. Кістки також були трухляві. З одягу не залишилося нічого, хіба що кілька гудзиків та ще – волосся на черепі.

Від села Луначарівка (це околиця с. Герасимівка (ТОВ «Земля») на захід до с. Гайчур), є гора, на якій знаходиться могила. Цю гору називають Кобизовою.

Біля колишнього села Ягіденка, поруч з річкою Вовча, є могила, що має назву Козача могила.

Біля с. Писанці, недалеко від Громової балки, є курган, що носив назву Пушкінська гора. Ця назва має цілком прозаїчну історію: в недавньому минулому курган був на території колишнього колгоспу ім. Пушкіна.

А між селами Романки і Водяне є так звана Горбова могила (курган).

У Покровському районі археологи розкопували і досліджували деякі могили. У західній частині села Олександрівка біля річки в урочищі Кут, в 1903 році вів розкопки кургану академік Д. І. Яворницький.

Велися розкопки в північній частині села Андріївка, навпроти Макаренського саду, на правому березі р. Гайчур у 1949 році. Проведено розкопки і в інших місцях.

Десь у семидесятих роках ХХ століття біля с. Коломійці, на балці Злодійка, робили водосховище. Зрили невеликий курган. Було знайдено більше десяти кістяків людей висотою понад 2 метри. Запросили з Дніпропетровська археолога. Приїхала жінка подивилася на знахідку і сказала, що ніякої наукової цінності це поховання не має. Тоді всі ці знахідки було знищено і накрито греблею ставка.

Певно, існує ще чимало легенд і переказів про походження степових «пірамід», про події більш пізнього часу, пов'язані з ними. Ми не повинні їх втрачати. Їх треба записувати, розповідати людям, адже – це також наша історія.

Кургани треба оберігати. Між тим, як свідчать дані Інституту археології України, щороку 2–3 десятки цих унікальних пам'ятників сивої давнини руйнуються. Прикро, що серед господарників часто панує байдужість до степових велетів. Ці люди не бажають зрозуміти, що кожна стоянка, поселення, кожне поховання, курган є непрочитаною сторінкою історії. Багато цікавого зможуть вони розповісти людям.

А ось як про походження могил зі слів наших предків записав і розповів етнограф ХІХ століття Я. П. Новицький:

А) Могилы высокие – это перед потопом люди насыпали, спасаясь от воды; могилы меньшие – насыпали те же люди, но не успели, и их потопила вода.

/Джигр, Самарский, Рыбалка, Черновол и др. деды./

Б) В открытой степи, на кряжах, в долинах, на склонах гор есть маленькие могилки, - это могилки байбаков (сурков). До 1840 годов их было много здесь, рыли они норы глубоко, а землю выносили каждый в одно место, отчего и образовались могилки.

/Орёл, Власенко, Штепа, Савоська и др./

В) Когда люди жили войною, насыпали могилы на высоких кряжах степи, чтобы высматривать неприятеля. На них ставили вежи и при появлении орды и других неприятельских полчищ, вежи наклонялись, а предупредённый народ предпринимал меры обороны или прятался в лесах, норах, пещерах, камышах.

Могилы имели еще и другие значения. В старину, когда степь была пустынной, люди старались направлять дороги кряжами на большие могилы, издалека указывавшие путь, а на могилах этих запорожцы расставляли кордоны для охраны чумаков и других проезжих от нападения татар и турков. Близ таких могил, на дороге, козаки выставляли ратище, простилали войлок и всякий проезжий останавливался и клал, что мог из съестных припасов или деньги на продовольствие сторожевых казаков. Многие могилы от этого получили названия сторожевых.

/Власенко, Гончаренко, Орел, Бутко, Лутай и др./

Г) Ще до запорожців жив народ не нашої віри. Було, як уб'ють їхнього князя, або умре, то його ховали і насипали високі могили. На таких могилах ставляли кам'яні баби. Кажуть, як розкопать високу могилу, то там можна знайти людські і кінські маслаки. Єсть ще високі могили, насипані запорожцями, – це сторожеві могили, тут стояла козацька сторожа, або, як кажуть – гардони (кордони). Таких могил багато біля Дніпра, де жили запорожці.

/Андрій Іванович Нагірний 97 років 1885 рік./

Долини і могили (Походження)

Давно, Бог його зна коли, жив на світі богатир і була у нього сестра. От богатир що дня виїздив на охоту, та на війну, а сестра залишалась дома, варила обідати. Та сестра візьми та й зазнайся зі змієм. Богатир, що не виїде з дому, то змії і летять до сестри. Змії був сильний (дужий), а проти богатиря і в світі сильнішого не було. Задумала сестра звести богатиря з світа. Раз приїхав брат додому, а сестра підсіла до нього і пита:

- Скажи, братику, є хто проти тебе сильніший .
- Нема, каже.
- Якби зв'язати руки дротом?
- Розірву і дріт.
- Що ж є таке, чого б ти не розірвав?
- Все порву, а є одне, – шовк; шовком якби зв'язать товсто, тоді б хто його зна!

- Ну, добре, брате, – достану шовку; спробуєш силу?
- Добре, сестро, достань!
- На другий день достала вона шовку, а змія сховала під полом. Приїхав богатир.

- Нумо, брате, пробувати силу, поки голодний!
- Ну.

Сів богатир на лаву, а сестра давай його в'язати, давай окручувати руки. Мотає, тай мотає, мотає тай мотає, намотала уже так товсто, що й рукам не обніме.

- Ну, братику, – пробуй!
- Добре, – побачу.
- Смикнув він, – не рветься. Сестра тоді: «Вилазь змію, скоріше!».

Тіки змії показав голову, а богатир як напругся, – так той шовк з шкурою і зліз з рук. Він тоді махнув раз, вдруге, втретє шаблею, – так ті три голови у змія одлетіли. «Отака ти, каже, у мене вірна сестра?!». Взяв тоді її за коси, прив'язав дикому коневі до хвоста і пустив... Як поніс же той кінь, як поніс!... Оце де вдариться вона головою – там могила, де вдариться задом, там долина!... Оббіг той кінь пів-світа, розніс маслочки до одного і вернувся. З того часу, кажуть, стали могили і долини...

Довго ще жив той богатир з конем, жили вони дружно. Перед смертю став він щодня їздить за сто верст та возить тим конем каміння. Навозив і загадує коневі: «Як помру, – каже, – насипеш могилу»... Помер він. Кінь насипав зверху нього високу, високу могилу і обіклав камінням. В

степу, де невеличкі могилки, то долини, то сестри богатиреві¹, а де високі, то великі, богатиреві. Тепер, як розкопують великі могили, то знаходять маслаки чоловічі і кінські; то богатирів ховали разом з кіньми, бо вірно жили. У нас багато могил запорізьких, бо і між ж ними були великі богатири.

Я. П. Новицький. «Народная пам'ять о Запорожье»

¹ Могилки стали на тім місці, де дикий кінь порозкидав кісточки змієвої сестри. Пояснення оповідача.

**Таблиця, що розповідає про розкопки древніх поселень
на території Покровського району**

Де проводилися розкопки	Вік поселення	Хто робив розкопки	Місце знаходження розкопок	Дата розко- пок	На чий території знаходи- лося
81 с.Олександрівка. На південний схід від села на лівому березі р. Вовча в урочищі Кут	Поселення епохи пізньої бронзи, друга половина II тис. до н. е.	Академік Яворниць- кий	На схилі урочища Кут зустрічаються фрагменти і кістки тварин.	1903 р.	Ксп. ім. К. Маркса
817 с. Герасимівка. Андріївська с/р Поселення епохи бронзи, знаходиться на схід від села.	Поселення епохи бронзи II тис. до н. е.	Археолог Даниленко	Зустрічаються виходи кераміки	1947 р.	Ксп. ім. Леніна
818 с. Романки. На південній околиці села на правому березі р. Вовча і невеликій балці.	Поселення епохи бронзи II тис. до н.е.	Археолог Даниленко	На схилі зустрічаються кераміка і кістки тварин	1953 р.	Ксп. «Побєда»
819 с. Червоний розсадник (знесене село). На захід від села на правому березі р. Гайчур	Поселення епохи бронзи II тис. до н.е.	Археолог Даниленко	В обриві балки зустрічається кераміка з валком і кістки тварин	1949 р.	Ксп.ім. Леніна
820 с. Ягідне Олександрівської с/р, на схід від села на лівому схилі балки	Поселення епохи бронзи II тис. до н.е.	Археолог Даниленко	В балці на поверхні є знахідки кераміки	1949 р.	Ксп.ім. Дзержинсь- кого

Муравський шлях

Вовчі Води, тихі броди,
Сонцем вигріта сага.
Берегами – слід скорботи,
Шлях Муравський проляга.
Дикий степ. Гуляє воля.
В леті – птах, у люті – звір.
В небо тягнеться тополя.
Ніч цілує мерех зір.
Де купалися тумани,
Ковила в росі змока.
У рожевому жупані
Зустрічає рань Сірка.
Повертає із походу
Отаман у рідну Січ.
Розбива татар зі сходу
На Покрову в одну ніч.
Полонянка світлоока
Із далекого села
Хрест цілує, сльози стоком,
Богу свічку піднесла.
І за батька, і за матір.
Погоріло все до тла ...
Пада в душу чорна затінь,
Під ногами сум земля...
Час, як кінь удалеч злинув.
Біль полишив. На вітрах
Гіркоту здійма полинну
До сих пір Муравський шлях.

О.Гасенко

Муравський шлях

Муравський шлях – один із головних шляхів XVI – початку XVIII століть, яким користувалися кримські і ногайські татари для нападів на Лівобережну і Слобідську Україну та на південну частину території Російської держави.

Свою назву він одержав від трави мурави – так пояснював назву цього шляху Д. І. Яворницький.

У запорізьких козаків він йменувався «одвічним, безкрайнім» шляхом. Про нього запорожці говорили: «Лежить Гася, простяглася, а як устане – то й небо дістане». На протязі земель Запоріжжя цей шлях тягнувся 200 верст і в основному пролягав по безлюдному і дикому степу.

Починався він від Перекопу, йшов на Північ між верхів'ями річок Молочні Води і Кінські Води, перетинав річки Вовчі Води, в Покровському районі, Самару й Оріль. Далі проходив поблизу міст Валок і Охтирки. Між верхів'ями річок Сіверського Дінця, Осколу, Ворскли і Псла. Муравський шлях з'єднувався з Ізюмським шляхом, а під містом Ливни – з Кальміуським шляхом і йшов до міста Тули. Після збудування оборонної Белгородської лінії для захисту південних кордонів Російської держави на початку XVIII століття Муравський шлях перетворився на торговий шлях.

Ось що пише в книзі «Вольності запорозьких козаків» Дмитро Іванович Яворницький про цей шлях в межах Покровського району. «Муравський шлях... переходить в Олександрівський повіт і тягнеться мимо Васькових могил вздовж річки Кам'янки, притоки Берестової, що впадає у Вовчі Води; від річки Кам'янки по балці Злодійській за 12 верств від слободи Гаврилівни переходить через річку Вовчі Води, яку тепер називають Вовчою, поблизу села Великомихайлівки, або Дібровки, у двох місцях: на півтори версти вище слободи і на дві версти нижче неї біля хуторів Коломийських; і в тому, і в іншому місці кам'янистим берегом річки...».

Також в цій книзі Д. І. Яворницький згадує брід через річку Вовчу: «На річці Орелі Стешин брід на Муравському шляху – в теперішньому селі Чорноглазівці Павлоградського повіту. Злодійський через річку Вовчу проти гирла балки Злодійської – тут можна було переправлятися в двох місцях: або на півтори версти вліво від гирла балки, або на дві версти вправо від того ж гирла; і в тому і в іншому місці дно річки Вовчої і піщане, і кам'янисте, і тому вельми зручне для переправи».

Сама назва броду та історичні факти підказують походження назви. Татари як злодії проривалися на Україну тому й брід назвали злодійським.



«Злодійський» брід через р. Вовчу

Гайдамацький шлях

А ще згадується назва одного шляху у нашому районі у праці Д. І. Яворницького «Запоріжжя в залишках старовини та переказах народу»:

«За поясненням назви шляху я звернувся до шестидесятип'ятирічного діда Овсія Головурного, жителя хутора Солошиного (Богодарівки):

“Скажи, Овсію, як цей шлях зветься?”

“Бог його св'ятий знає! Ми його звем Гайдамацьким, а чи він так і в книгах пишеться, цього вже не знаєм.”

“А чого ж ви звете його Гайдамацьким?”

“Та того, що тут саме засідали гайдамаки.”

“Як так?”

“А ось як. Іде, приміром, по шляху чумак, а гайдамака уже й прочув. Зараз прокине серед шляху повсть, уткне ратище в землю, а сам сховається в траву та й жде чумака. От їде чумак; баче, стоїть ратище, а коло нього лежить повсть; то вже він і кладе на ту повсть: або сухарів, або пшона, або хліба, або гроші. А як не положе, то ото йому й капут. Приємний народ був ті гайдамаки».

Про цей шлях, який ще звався Чумацьким, розповів в даний час і Олег Дмитрович Олефір, житель села Писанці.

Цей шлях проходив побіля Громової балки потім пересікав річку Гайчур і йшов понад Кам'яною балкою. Прямої дороги, яка зараз йде від

села Писанці до села Богодарівки, не було, так як на гору, а потім згори волам з возом було важко йти.

Залізний шлях

В книзі Д. І. Яворницького «Вольності запорозьких козаків» згадується ще один шлях, що проходив в межах Покровського району.

«Залізний шлях був відгалуженням Чумацького, відділявся від останнього проти Кічкаса, йшов через Олександрівськ на села Склювате, Лукашеве, Веселогірку, річку Верхню Терсу, слободу Новомиколаївку, річку Гайчур біля села Богодару, вздовж лівого берега Вовчої до сіл Покровського та Орестополя-Євещини, при впадінні річки Воронної у Вовчу, вздовж лівого берега Вороної до поселень Біло зубівки, Терлиценої, Тонко, або Василівки, Богатиря і Ростова-на-Дону. За переказами старожилів, він названий Залізним тому, що по ньому возили залізо із Катеринослава на Ростов. Як здається, Залізний шлях називався ще Донським.»

Балки



Балка Очеретяна

Очеретами латана
У степу на виду,
Ген, балка Очеретяна,
Вітри на поводу.
Як коні буйні, гривами
Розгойдують поля.
Ставки очима синіми
Вдивляються здаля.
Широкі осоки, як
Плечисті силачі,
Збирають зорі у гамак
Зелений у ночі.
Колись оберігали сни.
Ні хутора, ні хат...
Дзвеніли веснами пісні,
Немає тих дівчат.
Мовчать двори залишені,
Меж згублені сліди.
Без роду і без імені,
Забуті назавжди.

О.Гасенко



Балки (назви балок Покровського району)

Балка – форма рельєфу, являє собою ерозійну долину з похилими схилами і плескатим днищем без постійного водостоку, буває заболоченою, зволоженою, сухою або з тимчасовим водостоком. У нашому Вовчансько-му краї балки досить поширені як з правого, так і з лівого боку річок.

Нерідко вони мають цікаві поетичні назви, пов'язані з певними історичними подіями, що відбувались тут кілька століть тому.

Балка Мечетна починається біля села Орли, проходить через село Мечетна, північніше селища Покровське, іде селом Цикове (раніше вона через село впадала в річку, але люди з часом повернули її русло на лиман, який знаходиться біля села. Розповідають, що в минулому столітті поблизу нинішньої залізничної станції Мечетна ще знаходилися руїни старої мечеті (мечеть – це щось на зразок церкви чи молільні у мусульман). Відомо ж, що в давнину у цій місцевості мешкали татари. Мабуть, і назви звідси: станція *Мечетна*, балка *Мечетна*, село *Мечетна* та ін.

Бузинова балка іде паралельно Мечетнянській балці. Починається вона в тій же стороні, що і Мечетнянська балка, серед поля. Впадає своїм руслом у лиман, який знаходиться біля с. Цикове (цю назву вказав дід Мазоха, який довгий час працював у колгоспі трактористом).

Орлова балка йде далі паралельно Бузиновій. Біля неї розташований механізований загін ТОВ “Відродження”. Своїм руслом балка виходить у лиман поблизу с.Цикове.

Очеретяна балка починається майже біля залізниці Дніпропетровськ – Бердянськ і виходить у лиман поблизу села Романки. В минулому по цій балці було розташоване село Очеретяне.

Журавлина балка іде паралельно з Очеретяною за старим шляхом з Покровського на Чаплине. Зараз його немає. Впадає балка перед Романками в р. Вовчу. В роки громадянської війни тут загинув загін покровської міліції в боях з бандою.

Водянська балка йде за Журавлиною балкою. На ній знаходиться село Водяне – далі село Романки. Балка виходить до річки Вовчої. Самі назви: Журавлина, Очеретяна, Водяна коментарів не потребують.

Від с.Водяне на віддалі 0,4 км. - балка *Сідакова*, на якій є ставок (4 га).

Колись, ще за Столипінської реформи, біля цієї балки поселився селянин з Покровського - Сідак. На честь першого поселенця балку назвали Сідаковою. Північніше с.Водяне є село Петрикове. Недалеко від

нього - балка, коло якої знаходиться одноіменне село. Воно назване в честь одного з перших поселенців з Покровського, який переселився на ці землі під час Столипінської реформи.

Балка Скотувата. Біля неї знаходиться село з такою ж назвою. Якщо запитати будь-кого, як пояснити назву Скотувата, вам, не замислюючись, скажуть: “Це ж зрозуміло. Тут розводили або пасли скот.” А насправді ось що розповідає словник Бориса Грінченка:

Скота, (ти) – логово, нора зверинная, берлога, яма.

Тобто, балка була названа так тому, що по ній знаходились звірині нори: лисячі або вовчі.

На віддалі 1 км. від с. Отрішки в напрямку с. Водяне іде балка з назвою Кременувата з ставком розміром 1 га. Ця балка багата на кремень.

Про цю балку існує переказ. Коли чумаки їздили у Крим по сіль, а їх шлях проходив поблизу цієї балки, то вони заїжджали до неї і збирали цей камінь, а потім міняли його в Криму на сіль. Повертаючись назад, вони також набирали цього каміння і вже продавали далі, на Слобожанській Україні. Ще донедавна по цій балці тік струмочок з цілющою водою. Були проведені аналізи води в Києві, визнано її цілющі дії, але й до цього часу воду, на жаль, не використовують за призначенням.

Майже від початку Вершинського кар'єру і до самої Просяної простяглася балка, назва якої - Скидянська. В роки громадянської війни тут точилися запеклі бої між загонами молодшої Червоної армії і німецькими військами. 99 червоноармійців загинули на схилах цієї балки, поховані вони в Просяній. Маломихайлівка дуже порізана балками, але багато їх і в околицях села.

В 2-х кілометрах від села є балка з назвою Липчина, в 5 км від села - Процанова, в 0,5 км балка Бібікова, в 1 км – Бикова. Через с. Маломихайлівку проходить балка Берестова. По її руслу протікає одноіменна річечка. Село Берестове, що на правому боці балки, увійшло до складу Маломихайлівки. А ще в селі є балки з назвами: Рогова, Руденська, Десятирикова, Рудянська, Коротенська, Завийборода, Корячкова. З балки Широкої Просяна бере водогоном воду.

На території ТОВ «Дружба» знаходяться балки: Луначарська (Злодійка) – у верхів'ях цієї балки колись стояло село з цією ж назвою. Село Малинівка стоїть по обидва боки балки Ягідна. В 0,5 км від с. Орли є балка Орлянська. В 0,3 км від села Киричкове є балка Киричкова. Село і балка названі на честь першого поселенця - селянина Киричка. В 0,5 км від села Кривобокового є балка з такою ж назвою - Кривобокова. Її назва

коментарів не потребує. Балка Павлюкова (зараз її назва - Зеленогайська). Павлюковою її назвали в честь першого поселенця - селянина відрубника Павлюка з с. Великомихайлівка. Біля неї знаходиться село Маяк (перед цим назви села були Павлюкове, Зеленогайське). На відстані 0,6 км від с. Діброва є балка Журавлина. Саме село Діброва розкинулось по балці Десятирикова. Є також балка Солономечетна. Біля неї колись знаходилось село з одноіменною назвою.

На території ТОВ „Зоря” і його околицях також знаходяться балки. Неподалік від с. Гаврилівка є балка Чередницька, на відстані 1,7 км - балка Злодійка – в давнину за переказами по цій балці ріс ліс і водилися злодії.

В 0,5 км від с. Гаврилівка знаходиться балка Глибока.

В 0,5 км балка Горбова. Вихідцями з с. Гаврилівка по цих балках засновані села, які в даний момент знаходяться в межах Межівського району.

по балці Сухій – с. Василівка,
по балці Купрієва – с. Володимирівка,
по балці Великий Яр – с. Миколаївка,
по балці Демурине-ІІ – с. Чауса,
по балці Солоня – хутір Солоний,

По балці Стасевій за 13 км від Гаврилівки був заснований хутір з однойменною назвою. Крім цих, навколо села Гаврилівка знаходяться балки з такими назвами: Климова, Пашилова, Душогрійка, Плахотина, Цементова, Гаків Яр, Очеретувата, Широка, Межова, Камінці, Кременна, Лиман, Дубова, Шеремети, Ясенки, Склі.

На території ТОВ „Дібрівське” (с. Великомихайлівка) знаходяться балки різні за розмірами та глибиною. Кожна з балок має свою назву:

1. Сисина – приблизно поділяє село на дві частини: а) північно – схід-ну; б) південну.

2. Крута балка розташована на північ за 5 км від с.Великомихайлівка. Довжина балки - до 4 км, вода - прісна, досить круті береги.

3. П'яна балка - суха, розташована за 2 км від с.Великомихайлівка на північ. Довжина балки - 3 км.

4. Ляшева балка пролягає через поля першої бригади ТОВ “Дібрівське” і виходить до річки Вовча. На балці є ставки, ближче до річки розташований гранітний кар’єр. Ця балка пролягла за 4 км на захід від села. Довжина балки - 8 км, вода – прісна, впадає в р.Вовча. З балкою пов’язана легенда. Коли запорізькі козаки воювали з Польщею (поляків

називали ляхами), коло цієї балки козаки розбили ворогів. На правій стороні балки видно невеликі горбки. То, як говорили старі люди - могилки польських воїнів. Їх ніхто не хоронив, трупи були занесені піском і утворились горбки, порослі дерезою. Після цього балку почали називати Ляшевою.

5. Журавлева балка розташована на південний захід від села. Журавлевою називається тому, що в одну із сніжних морозних зим там замерз чоловік на прізвище Журавель.

6. Різуха називається так тому, що в ній було зарізано чоловіка.

7. Молодецька балка, названа на честь молодців, що викопали в ній криницю.

8. Балка Суха знаходиться за 3,3 км від села Орестополь.

На території ТОВ “Прогрес” є кілька балок. Кожна з них має свою назву.

Балка Грушева – на ній стояло колись село з такою ж назвою. По балці росли дикі груші.

Балка Соснівка – знаходиться від с. Соснівка на відстані 0,4 км.

Балка Куца - на відстані 3 км від села Соснівка.

Тернова балка - біля с. Новопетрівське.

Балка Дідиha - на відстані 0,8 км від села Новоселівка. В цій балці є колодязь.

Балка Скотувата - на ній колись знаходилося село з такою ж назвою. Зараз села немає, по балочці біжить вода. Сама балочка впадає в р. Ворону.

На території ТОВ “Маяк” знаходиться ряд балок з такими назвами:

Балка Новогригорівська - на відстані 0,2 км від села Новогригорівка.

Балка Неїжмаковська - на відстані 0,8 км від с. Новогригорівка.

Балка Виноградна - колись на ній стояло однойменне село.

Балка Запорізька - на ній знаходиться село з такою ж назвою - Запорізьке.

Березова балка - по ній лежить село Березове. Розповідають, що в давнину по балці росли берези.

Крутенька балка знаходиться на відстані 0,4 км від с. Березове. Сама назва балки говорить, чому її так названо.

Калинівська балка - на ній знаходиться однойменне село Калинівка. Ця балка - на відстані 0,2 км від села.

Чорвнева балка знаходиться між с.Новогригорівка (зараз село називається Новогеоргіївка) і с. Камишеваха (село Запорізької області). Називали її так тому, що там було болото, не росла трава.

Пустунна балка йде з Новомиколаївки на Березове. По ній жителі цих сіл ганяли пастися худобу.

Синявська балка знаходиться на відстані 0,1 км від с.Новомиколаївка. На цій балці в старі часи був маєток пана Синявського. За прізвищем першого поселенця названо балку.

Олексіївська балка, біля неї знаходиться село з однойменною назвою.

Вонюча балка - біля села Ягіденка. Розповідають, що колись по цій балці біг струмок з масляними плямами з неприємним запахом. Трава, що росла по балці, також мала неприємний запах.

З південного краю села Олексіївка бере початок балка Глазунова, яка впадає своїм руслом біля мосту с.Коломійці у Вовчу. Біля цієї балки жив перший поселенець на прізвище Глазунов. Тут стояв його хутірець Дівоча Пустош.

Чумацька балка знаходиться недалеко від с.Вовче. За переказами, колись у цій балці було вбито чумака.

Біля с.Коломійці, на лівому березі р.Вовча, є балка Білецька (Каменувата), що бере початок поблизу села Новоолександрівка. Біля краю цієї балки знаходилось село Каменувате.

Сороківська балка, що знаходиться біля с.Коломійці, після заліснення та проведення інших меліоративних заходів, помітно зменшилася, перетворилася в добре залужений яр.

Голубівська балка знаходиться в с.Коломійці. що розділяє село на східну і західну частини.

Вербова балка - біля неї на відстані 0,1 км знаходиться село Вербове.

Балка Красницька знаходиться на відстані 0,4 км від с.Вишневе.

Кульбашева балка - недалеко від с. Вишневе. Колись по цій балці знаходилось село Кульбашеве. Балка названа за прізвищем першого поселенця, який був за національністю німець.

Біляївська балка знаходиться на відстані 1 км від с.Вербове.

На відстані 0,7 км від села Відрадне - балка Крута.

Біля с.Первомайське до р.Янчур виходить балка Широка.

На території ТОВ "Земля" є такі балки:

Балка Заяча - на відстані 1,5 км від с. Братського. Названа вона так тому, що своєю формою нагадує заячу губу.

Балка Кринична знаходиться на відстані 2,5 км від села Піщане.

Балка Комунарівська. Біля неї розташоване с. Комунарівка.

Громова балка починається біля села Вільне і впадає своїм руслом в р.Гайчур. Це водна балка.

У селі Андріївка між сучасними вулицями Горького і Центральною тягнеться балка, назва якої - Гадюча. Ще під час заснування села вона була густо заросла кущами терну. Одного разу був великий дощ, балка вщерть наповнилась водою, і вода з неї потекла в р.Гайчур. Очевидці, які бачили цю повінь, стверджували, що вода несла багато гадюк. Крім цього, люди неодноразово бачили гадюк та вужів, які вигрівалися на сонці на південних схилах цієї балки.

Кам'яна балка розпочинається серед степу і виходить до річки Гайчур між селами Писанці і Новоскелювате. Назва балки пов'язана з тим, що подекуди в ній на поверхню виходить дике каміння. В часи Запорізької Січі тут за переказами водилися дикі коні.

Зеленогайська балка - на ній знаходиться однойменне село, яке відноситься до сп ім. К.Маркса ТОВ "Відродження".

Стрільцева балка бере початок поблизу шляху Покровське – Вишневе, проходить по так званій Косій лісосмузі і виходить в лиман, що поблизу села Червоний Лиман.

Між селами Старокасянівка і Катеринівка знаходиться велика балка, у вершині якої - с. Зелена Долина. Назва цієї балки - Клиницька (Слиницька). Називається так тому, що в неї впадає багато малих балок – клинців, по руслах яких тече, слине вода.

Трохи вище за Клиницьку знаходиться Роппівська балка. Як свідчать перекази, поблизу цієї балки стояв будинок пана Роппа. Русло балки впадає в Клиницьку балку. Вище Роппівської балки є ще одна, з назвою Чобіт. Вона названа так тому, що формою нагадує чобіт.

Вище за Клиницьку (Слиницьку) балку проходить Марсянська балка, на якій колись було село Марс.

Є Михайлюкова балка, вона знаходиться нижче Марсівської балки.

А ось глибоку балку, що відділяє східну частину села Великомихайлівка від Дібрівського лісу, називають байрачком. Байрачок – не власна назва, це – сухий яр з чагарниковою і деревною рослинністю.

Загалом всі перелічені балки мають на собі по кілька ставків, по них біжать невеликі струмки.

На території району є ще ряд інших балок.

Криниці та джерела

Відомо, що одним з найважливіших компонентів для життєдіяльності людини є вода. Саме тому люди споконвіку селилися на берегах річок, озер, біля джерел питної води. Коли ж доброї води поблизу не знаходили, то копали криниці. Копачі криниць були шановними людьми. Їхніми іменами навіть, бувало, називали криниці. Про добру воду в тій чи іншій криниці люди знали далеко за межами населеного пункту.

Зокрема, в Покровському районі найкраща питна вода в криницях, що в Дібрівському лісі, селах Чорненкове і Петрикове. Ось що розповів на сторінках районної газети в 1989 році житель села Петрикове І. Безуглий: „Якось я зустрів у селі незнайомого чоловіка. Він запитав мене, чи правда, що десь тут в окрузі є знаменита криниця з цілющою холодною смачною водою.

„Он під вербою!” - показую нашу криницю, та й запитую того чоловіка, звідки він.

„З села Гаврилівка,” – відповів той.

Далеко в окрузі йде слава про нашу криницю. Та воно й не дивно. З ранку й до вечора бачу, як до криниці йдуть і йдуть з усіх кінців люди. П'ють воду, беруть її з собою. Дивна наша криниця. Чим більша спека на дворі, тим вода в ній холодніша. Саме з цього колодязя в 70-х роках минулого століття брали воду в селище Чаплине для приготування на місцевому заводі газованих напоїв.

Колгоспне керівництво потурбувалося, щоб на криниці стояв хороший зруб, навколо неї обсипано щебнем.

Ще у далекі 20-ті роки якийсь добрий чоловік викопав цю криницю. Хороший слід він залишив по собі на землі, з вдячністю згадують і будуть згадувати про нього люди, навіть не знаючи імені - прізвища.

Ще в довоєнні роки дуже добра вода була в криниці хутора Марс, якого нині не існує. За переказами, вода там була такою холодною і смачною, що здавалася аж солодкою. Люди берегли та бережуть криниці. Народні умільці роблять гарні зруби на них. Деякі з них можна вважати художньою цінністю.

Водночас, і це добре всі знають, у багатьох селах району існує серйозний дефіцит доброї води. Колодязі, якими десятки років користувалися мешканці, вийшли з ладу, позавалявалися або ж вода в них стала непридатною для пиття та приготування їжі. Не з добра ще в 60-70 роки минулого століття люди в своїх садибах почали копати

басейни для зберігання води, бо жити доводилося на привозній воді. Водогони ж існують хіба що в райцентрі та ще в деяких селах.

Щоправда Покровщина багата річковими джерелами та джерелами, що б'ють з-під землі неподалік від річок. З джерел, як відомо, починаються річки. Саме такими в нас є річки Чаплина та деякі інші.

Хто бував у Дібрівському лісі, проходив по так званому байрачку – залісненій балці, що відділяє село Великомихайлівку від лісу, той, певно, бачив там невелике джерельце, яке невтомно б'є з глибини землі. Небайдужі до рідної природи й історії люди, а це – сучасні козаки з Покровської сотні, встановили біля джерельця пам'ятну дошку з чудовим написом. Ось його зміст:

Козацька криниця.
Не збережем материнську
українську мову та державу –
загинем душою, тілом, родом.

С.М. Пущенко

Охороняється законом за козацьким звичаєвим правом.

Одного разу українські козаки билися з ворогом за свою землю так люто, що земля під копитами їхніх коней тріснула і кров'ю своєю – водою ключовою пролилася, з того часу хто з чоловіків нап'ється води з цієї криниці, той ніколи своїй землі, своєму роду не зрадить, а хто з жінок вмиється чи нап'ється, чарами своїми жіночими чоловіків усе життя приваблюватиме.

Харківський слобідський полк

Покровська сотня.

Це джерельце – криничка дбайливо і вправно обкладена камінням. З неї великомихайлівці беруть воду.

Ще одне цілюще джерело є на правому березі річки Вовча, біля мальовничих гранітних скель, у балочці, навпроти села Іскра, точніше в кінці цього села. Цікаво, що до цього джерела їдуть лікуватися люди навіть з Донецька, Маріуполя та інших міст. Ця вода корисна тим, хто хворіє шлунком. Так одна жінка розповідала, що тривалий час не моглавилікувати шлунок. Їздила по лікарнях, санаторіях, однак лікарі нічим не могли їй допомогти. Якось один з лікарів порадив хворій поїхати до згаданого ж джерела. І ось вже третій рік ця жінка з квітня по вересень приймає тут лікувальні процедури, п'є цю цілющу воду. В такий спосіб вонавилікувала свій шлунок. Все може їсти. Практично здорова.

І ще з допомогою цієї води змігвилікуватися один з жителів с.Новоселівка. На знак вдячності він встановив над джерелом споруду з

металу, вивів з неї трубки, з яких зручно брати цілющу воду. Вода витікає з трубок, несучи людям здоров'я.

А скільки ще не названих і також, можливо, цілющих джерел є по берегах наших річок, балок. Чому б їх не розчистити, зробити корисними для людей?

Хочеться вірити, що і наше, і наступні покоління, як святині, берегтимуть криниці та джерела, що дають життєдайну силу людям. Саме життя, стан навколишнього середовища змусять нас це робити. Вже сьогодні, вже зараз...

Річки



Вовча

Тече мінливо, неохоче,
З кряжів Донецьких річка Вовча,
Змією русло вигинає,
Світанки сині розкидає,
На берегах своїх.

Блукає степом, задрімає,
Все ж не стоїть, а протікає,
Дощем сухе десь поле зросить,
Човни рибалок позаносить,
Під верби в холодок.

Скупає сонце розігріте,
Дітей, дорослих в спеку літом.
А коли осінь жовта гляне,
Заб'є туманами лимани.
Мости, немов в диму.

В чаклунку ніч повільно ввійде,
По лісу прохолода піде,
На хвилях зірку розгойдає,
У очерет густий сховає,
Щоб місяць не знайшов ...

І знову степом помандрує,
На водах небо поцілує.
Віки протягне за собою,
Каймою блисне голубою,
В Самару потече ...

О.Гасенко



Характеристика річок нашого краю

Наш край характеризується недостатньою вологістю і густою річковою сіткою. Рівнинні річки характеризуються невеликими схилами і повільною швидкістю течії. На окремих ділянках вони перетинають кристалічні породи Українського щита, відкривають скелі і пороги.

Густота річкової сітки в нашому краї складає 0,1 – 0,2 км. на один квадратний кілометр. Швидкість руху води в річках 0,2 – 0,5 м/сек. Для річок рівнинної поверхні характерні весняна повінь, низький літній рівень води, який піднімається восени і падає взимку.

Найбільший вплив на якість і кількість води в річках нашого краю має людина. Сільськогосподарське забруднення і порушення теплового режиму зменшує самоочищення річок і веде до “цвітіння води”.

Льодостав у наших річках настає в середині грудня і має три фази (замерзання, льодостав та скресіння). Замерзання починається з появи перших утворень у вигляді солу. Вздовж берегів утворюються забереги (смуги тонкого нерухомого льоду).

Всі процеси першого періоду закінчуються формуванням льодового покрову. За тривалість льодоставу прийнято вважати час, протягом якого на водній поверхні зберігається нерухомий льодовий покрив. Льодовий покрив наростає головним чином знизу, інтенсивність наростання в перші тижні після замерзання швидко збільшується, потім сповільнюється і при наявності на його поверхні снігу зовсім припиняється.

Під час відлиги наростання льодового покрову відбувається зверху внаслідок танення та замерзання снігу на його поверхні. Скресання льоду починається із закраїв (відкритої води на льоду уздовж берегів) в середині березня підняттям льоду і його руйнуванням за рахунок прибуття води і закінчується льодоходом (цей період триває 8 – 10 днів). Льодохід утворює на поворотах і вузьких місцях берегів затори.

Повінь формує до 50 відсотків річного стоку води, який з'єднується з твердим стоком, що призводить до інтенсивного ерозійного процесу в річковому басейні, що виносить із кожного квадратного кілометра площі до 10 тонн продуктів, які замулюють річку.

За класифікацією Географічного енциклопедичного словника (Москва, 1988 рік), найдовшою річкою нашого краю є Вовча. Вона є річкою першого порядку. Її довжина до з'єднання із Самарою – 323 км, а довжина Самари до цього місця 160 км. Вовча до впадіння в Дніпро має довжину 418 км. (ця довжина була в старих підручниках по географії). В

переліку річок України Вовча стояла на п'ятому місці. (В 50 – х роках її “вкоротили” на 90 – 95 км).

Самара є річкою другого порядку нашого краю, Гайчур – третього, Янчур – четвертого, Чаплина – річка п'ятого порядку.

Зональним типом рослинності округу є різнотравно – типчаково – ковилові степи. В межах нашого району знаходиться природний пам'ятник - “Дібрівський заказник”.

Виток річок починається на північних схилах Приазовської височини і на західних відрогах Донецької височини. Висота витоків 200 – 220 м. Рівень Дніпра – 50 м. Перепад у межах 150 метрів.

Тече річка Вовча



Глухої вітряної ночі, коли темне, беззоряне небо розпростерлось над Донецьким кряжем і земля, відтанувши і обмілівши після першого весняного дощу, сиро пахла хмільними запахами, і коли все навкруги забродило, затремтіло, захвилювалось в передчутті близького материнства, - тієї давньої ночі ішла на захід вовчиця і ось – ось мали з'явитися вовченята, і вона поспішала до свого лігва. Пробиралася

вовчиха через цупкий терник, в кущах мелькали вогні її неспокійних очей. Слідом, прагнучи проскочити вперед, зло стрибав худючий з вип'яченими ребрами вовк. На колючих гілках лишалися клоччя шерсті.

За декілька стрибків до лігва вовчиця зупинилася, витягла морду, ловила чутливими ніздрями звичний дух, прислухаючись до найменших звуків довкола. Деякий час очікувала, вигнувши спину дугою, готова до нападу й опору, затим м'яко і легко майнула вбік, під кручу прохолодного рівчака, де таївся в суцільній гушавині тернику ледь помітний хід до нори. Він простежувався по дрібних шматочках шерсті, залишених вовчими полинялими боками на колючках. Вночі ж лише господарям вдалось проникнути до неї. Належало лягти на живіт, щоб навислі гілки не обдирали шкіри на хребті.

Вже знаходячись у лігві і важко вкладаючись лягла на нічліг, вовчиха раптом вирішила, що нора для вовченят буде тісною. Вона сердито відштовхнула вовка, який ліг поруч і заходилася розривати землю. Вона підгрібала її під себе, потім відкидала задніми лапами. Земля потрапляла вовкові в очі і ніс, він фиркав, невдоволено шкірячись.

Серед ночі вовчиха відчула, що підпливає, і вона було подумала, що це вже почалось те, чого вона давно очікувала, та виявилось, що то – пекуча вода, яка ринула невідомо звідки. Самка ледве встигла вискочити на гору.

Бігти під схил було важко.

Вовчиця раптом упала на бік і тонко заскиглила.

Коли вовк підоспів, біля її лап вже вовтузилося тепле сліпе вовчення. Вовк схопив його за мокру холку, легко підняв і одним стрибком вискочив з рівчака.

Вовчиця, не встигнувши пробігти й метра, знову впала. Її мучила гостра спрага, і вона злизувала з трави крупні росяні краплі, тиснулася до холодної землі, протяжно стогнала, по її тілу проходила хвиляста судома.

Вовчиця спробувала повзти, однак знесилена, вона лише підняла голову і подивилася в бік, куди стрибнув вовк. Потім звучно піднялася на тремтячі ноги тут – таки, ніби вибило з – під неї землю, уткнулася мордою між передніми лапами, обважніла, неоковирна, і згасаючими очима, вона була ще тепла коли повернувся вовк. Він схопив її і рвонув наверх. Боки його ходили ходором від частого дихання.

Вовк усю ніч просидів над тілом вовчихи.

На ранок він спустився в рівчак, обнюхав воду, що затопила лігво, потоптався здивовано і лякливо, повернувся назад і знову всівся біля вовчиці. Час від часу він задирав голову і сердито вив. Це були вовчі

місця. Одинокими і зграями вовки розгулювали по рівчаках і терниковій гущавині. Рівчаки були забиті вовчою травою, по узгір'ях росли вовчий перець і вовча ягода, зсуви ґрунту відкривали вовчий корінь і обривали вовчий лаврик – довкола все було вовче, непридатне для їжі людині.

Через багато днів по тому вечорами до рівчака приходило осиротіле вовчєня зі своїм батьком. Вони всідалися скраю урвища і похмуро мовчали. Приглушено шелестів у траві струмок, навперебій кумкали жаби, глушачи несміливий спів цвіркуна. Вовки, молодші і старші, підводилися і так само мовчки ішли кудись у забиті густою вівсянкою терники і вже звідти чулося протяжне “ау – у”.

А струмок, покинувши рівчак, повільно ріс, розвивався, ставав глибшим, підриваючи на своєму шляху горбки, зносячи пісок, розмиваючи чорноземи. Вовче джерело поступово і непомітно перетворювалося в річку Вовчу. Ріка обережною вовчицею пробиралася в цупких глухих зарослях глоду, таїлась під крутими берегами, немовби очікуючи здобич.

Самою долею було вготовано Вовчій нелегке життя. Щоб дістатися до великої води, їй треба було здолати не один десяток верст між Донецьким кряжем і дніпровськими кручами, перш ніж злитися з Самарою і разом вже примкнути до сварливого батечка Дніпра. І тому, не раз розбившись об кам'яні пороги, добігти до Чорного моря.

А ще Вовча пролягла поперек Муравського шляху. Її води не раз чули гаряче хрипіння запінених скакунів, її чисте дно ранилося частими копитами татарської орди, які ніби попутній вітер приносив з Таврії, виривалися з тернових урочищ, пірнали по глибоких балках, перелітали на своїх легких конях через вузьку Вовчу, і страшними були їхні дикі набіги в глибину Русі по Муравському шляху.

Сотенні дозори запорізьких козаків доходили до тих місць, намагаючись стримати татарську лаву. Їм вдалося заманити в налаштовані пастки окремі роздріблені групи спустошувачів, і тоді по гаях прокочувалася розвихрена луна, в якій були перемішані і гик, і іржання, слов'янська і тюркська мови, стогін, лайки, свистіли стріли, шаблі і ятагани ...

Таку версію виникнення Вовчої, її історії подає в своїй книзі донецький псьменник Іван Кости́ря – уродженець села Іванівка Межівського району).

Існує ще й така версія походження назви “Вовча”. Якось по балці біг вовк. Стояв спекотний літній день. Захотілось вовкові пити. Почав він лапами рити вологу землю, з ями пішла вода, а невдози забило джерело,

потік струмок, що дав початок річці. Правомірне, мабуть, і таке твердження, що береги річки були в суцільних зарослях терну, і в них водилося багато вовків. Звідси й назва – Вовча.

Ще за однією версією назва річки зовсім не пов'язана з вовком, а вказує (свідчить) на погану якість води, непридатну до вжитку. За аналогією – вовчі ягоди, шкідливі для здоров'я людини. Справді, вода у Вовчій була здавна солонувата на смак, малоприсадна для господарських потреб.

Вже не з художньої літератури, а з наукових джерел відомо, що свій початок Вовча бере неподалік хутора Вовчого Ясинуватського району, що поблизу Донецька. Її довжина – приблизно 323 кілометри. Вовча тече по Придніпров'ю, через Покровське, Васильківку, Великоолександрівку, Троїцьке, місто Павлоград, Межиріччя і поблизу села В'язівка впадає в Самару.

В історії Київської Русі Вовча знана тим, що вже в IX столітті по ній ішов природний шлях з Києва в Константинополь і назад.

Якщо плавання через Дніпрові пороги вниз по течії води становило багато труднощів і незручностей, то вгору проти течії воно було й зовсім неможливе, а перетягувати барки й човни, судна і струги сушею мимо всіх порогів на відстань 50 верств було вище людських сил. Тому – то й трималися здебільшого іншого шляху, а саме: з Чорного моря пливли Керченською протокою в Азовське море, з цього моря пливли річкою Міусом, звідти більше верстви йшли волоком у Вовчу воду (ріку Вовчу) з неї в ріку Самару, а звідти вже в Дніпро. Нинішні степові річки Міус, Вовча і Самара в давні часи були великі і глибокі. Навіть у кінці 17 століття вони були судноплавними.

З середини IX-го століття, коли на півдні Русі виникло Тьмутараканське князівство, згаданий шлях (по Вовчій) як з Києва в Тьмутаракань, так і назад для всіх мандрівників, особливо руських, був загальновідомим і звичайним.

Плавали по Вовчій згаданими маршрутом і запорізькі козаки, здебільшого, коли поверталися з далеких походів на турків. Шлях по Вовчій був хоч і неблизьким, зате безпечнішим і легшим. До того ж, козаків постійно вабили тутешні місця багаті звіром, птаством, рибою. Про це в своїх працях писав Д.І.Яворницький.

На берегах Вовчої запорожці влаштовували зимівники, а після розгрому Січі там поселилося чимало колишніх козаків.

Так виникла Сірківка, пізніше Покровське, Дібрівка (Великомихайлівка), поселення Селідове, засноване козаком Селідом (тепер - місто Селідове Донецької області) та багато інших поселень.

З Вовчою пов'язано чимало легенд. Ось зокрема така.

На річці, поблизу Дібрівського лісу, ще в давні часи було збудовано водяний млин. З часом він переходив з рук в руки – хто тільки ним не володів. Говорили, що в ковбані, біля млина, жив водяний – один з нечистих. На службі в нього були русалки – душі утоплениць. Людину, яка мала необережність в нічну пору зійти на греблю, водяний з допомогою русалок затягував у глибину ковбані. Душу виймали, а тіло ховали на самій глибині, між корчами. Лише повінь виносила утопленого наверх, далеко від греблі.

Розповідали, що водяний млин був місцем, де нечисті вчиняли жахливі нічні шабаші. До цього вони таїлися в темних кутках і в щілинах будівлі. Своїм страхітливим виглядом, людей, які часом ночували в млині, нечисті доводили до божевілля.

Ще є легенди про Марушчині скелі. Ці стрімкі, могутні, виступають вони з південного краю Дібрівського лісу. З цих скель ніби – то кинувся у воду дід Марушка, якого довів до самогубства скупий жорстокий сусід, багатій. Іще існує про ці скелі три легенди. Від нещасливого кохання дівчина Маруся кинулася з цих скель у воду і втопилася. Коли дід Марушка рибалив на цих скелях, його затягнув у воду і втопив великий сом.

А то є ще така легенда. Тут, у степу, росли трави у зріст людини. З походу поверталися запорізькі лицарі. І попрохав козак курінного: “Батьку, відпусти мене до зимівника. Хочу наречену свою Марусю провідати. Радісна була зустріч молодих. Гуляли відпочивали. Вийшли закохані до річки, на кручі. Милуються красою. Так обом гарно. А тут, де не візьмись, – татари. Вихопив козак шаблю і в бій. Один проти сотні. Немало ворожих голів покотилося по траві. Але й сам поліг. Вирвали татари з мертвого козака серце, на вогні спалили. Кожному своєму вояку по порошинці дали, аби був такий сміливий, як запорожець. Бачила те скручена вірьовкою Маруся й не винесла цього. Підкотилася до скелі і впала в річку, загинула. З того часу ці скелі і почали називатися Марушчиними.

Відтоді й пішли казати “Марушчині скелі”.

Вище за течією знаходяться Левкові скелі.

Є ще так звані Плескаті скелі, що були улюбленим місцем відпочинку молоді.

А ось як пише про річку Вовчу в своїй книзі Микола Янко “Гомін землі. Загадки топоніміки”. Видавництво “Веселка”, 2000 рік. Є в Україні дві річки під назвою Вовча. Одна з них впадає в Сіверський Донець, відома колись як Вовчі води. І справді, ще й до цього часу в навколишніх лісах водяться вовки. На берегах річки лежить і місто Вовчанськ.

Друга Вовча впадає в Самару, відома в минулому, як Волчьи Води. Її назву виводять від слова “волок”. У минулому з Дніпра через Самару і її притоку Вовчу, а далі волоком до річки Кальміус водили струги, байдаки, баржі до Азовського моря.

Існує ще одне пояснення походження назви цієї річки.

У XII столітті на її берегах жила половецька орда, що звалася Бурчевичі, тобто “вовчі”. Своїми предками і покровителями (тотемом) ординці вважали степових вовків. У них шукали поради перед тим, як вирушати в похід.

... Глухої ночі хан Баняк звелів подати коня. Зупинився на високій могилі серед степу і завив по-вовчому. Потім прислухався: чи обізвуться брати – вовки.

І ось у темряві відізався спочатку один, а потім кілька вовків

Задоволений повернувся хан у свою вежу, зібрав чаутів - своїх помічників.

“Готуйтеся! Ледь почне світати, рушаємо. Перемога буде на нашому боці”...

А ось як розповідає академік Д.І. Яворницький в своїй книзі “Запоріжжя в залишках старовини і переказах народу” про свою подорож по річках Гайчур і Вовчій в кінці XIX століття:

“Одного разу мені захотілося оглянути річку Ганчул (Гайчур) на тому її місці, де вона впадає в річку Вовчу, утворюючи собою дуже високий, що виступав у річку, ніс і відділяв у часи козаччини Кальміуську паланку від паланки Самарської. Було під вечір, коли я в супроводі діда Данила Неліпи, відправився до Ганчулу і сів у човен. Ми попливли по течії ріки з півдня на північ. Човен наш ішов , ніби в панорамі : з лівого боку – берег, всіяний великим гранітним камінням, з правого – берег, закутаний високим очеретом і густим гаєм дерев, частково осиками, частково татарським кленом, частково диким терником. Скоро підплили ми до того самого місця, де Ганчул у вигляді правильної напівдуги, повернувши з заходу на схід , з стрімкою силою мчить у Вовчу - ріку.

У місці злиття цих рік з материка утворюється невеликий мис, з обох боків обрамлений густими , непролазними хащами і високим, більше

трьох сажнів очеретом. Береги мису з обох боків підмиваються водою, вони такі стрімкі і такі високі, що залізти на них немає ніякої можливості. Дещо нижче мису, по річці Вовчій, від багатьох похилених до води дерев, утворюється щось на зразок природного павільйону. Проникнувши під цей павільйон, ми трохи перепочили, а потім знову продовжили своє плавання. По ліву руку від нас йшли наділи селян Покровського, по праву – володіння Ф.І.Михеєва. Скоро ми дісталися до великого виступу з правого боку.

“Діду!”

“А що, паничу!”

“Що це за виступ такий?”

“Це - Зміїв кут.”

“Що ж воно таке? Змій тут жив чи що?”

“Ні не змії, а козак такий, як змії.”

“Як це так?”

“А так, що він орудував дуже великою силою, то отут зробив собі печеру та й живе, а як пливе, було, татарюга по Вовчій, то він зараз буц та й вб’є його. Ото узнали люди про його хист та й прозвали Змієм, а по ньому уже і кут Зміїв.”

“Так от як!”

“Так саме!”

Ми піднялися ще далі по річці і побачили справа від нас невеликий острівцець.

“Що це за острів?”

“Птичий.”

“Чого ж він так зветься?”

“Того що на ньому пташник був.”

“А хто ж його заводив тут?”

“Пан Гнида.”

Було вже за північ, коли я велів повернути човна назад і пливти за течією р. Вовчої.

Багато віків текла Диким полем могутня, повновода Вовча. Та річки, як і люди, мають схильність старіти, замулюватися і навіть зникати з лиця землі.

А, може, винні в цьому і ми з вами, з нашим бездумно споживацьким підходом до природи. Впродовж останніх десятиліть Вовча змінилась невпізнанно. Від колишньої величі і краси не лишилося й сліду. Натомість – брудна, заболочена вода, забур’янені, засмічені різним непотрібом береги. Сьогодні ані купатися, ані споживати річкову

воду практично неможливо. Ще раніше висувалося кілька проектів порятунку Вовчої. Передбачалося навіть, що Вовча потече назад (на зразок проекту про долю великих північних рік). Та все це виявилось безсилою фантазією, пустим мрійництвом. Зараз вже й мови не має про порятунок річки. А рятувати її треба (напівзаходами тут не обійтись), інакше через якийсь десяток років вона знову, як колись, стане звичайною сухою балкою.

Річка Кам'янка



Ще з незапам'ятних часів по місцевості, де розташоване село Гаврилівка, протікала річка Кам'янка, яка бере початок десь поблизу станції Фурсове, що в Межівському районі.

Назва річки походить від того, що на окремих ділянках її русло перетинають кристалічні породи каменю. По її берегах зустрічаються скелі, а по руслу - невеликі пороги.

Старожили пригадували, що до 1930 року Кам'янка була повноводною річкою, ніколи не пересихала. На території Дібрівського лісу вона впадає у річку Вовчу. Кам'янка була річкою незвичайної краси. В заростях її берегів без ліку плодилися дикі качки, гуси, знаходили притулок чорногузи, чаплі, кулики, інші дикі птахи. Трави буяли, охоплюючи в ширину від 50 до 100 метрів прибережної території. Понад річкою простягалися сінокоси, переходячи подекуди в обширні лимани,

які також давали рясні укуси запашного сіна. Інакше кажучи, річка постійно була під надійним захистом задернілого ґрунту, а це означало, що для неї не існувало жодної загрози на випадок будь – яких сюрпризів стихії.

По берегах Кам'янки далеко в степ вибігали розкішні верби. Вони нагадували сторожу, і річці так спокійно було струмувати під тими зеленими шатами. На мальовничих берегах у погожі святкові дні любила збиратися молодь, дорослі мешканці навколишніх сіл. Збиралися, щоб покупатися, половити рибу, відпочити. У річці був сенс порибалити: там водилися лини, щуки, карасі, плітки... Отак посидіти на гатці, залюбки порибалити, подихати настоящим на пахущому різнотрав'ї повітрям, помилуватися неповторною красою природи – яке то щастя й насолода!... Починаючи з 30-х років ХХ століття, степова Кам'янка зазнала разючих змін. Процес обміління річки почався відтоді, як все ближче до прибережної смуги стали розорювати цілину. Робилося це, можна сказати, бездумно, без гадки про день завтрашній, про те, якого лиха спроможна завдати землі ерозія. Кам'янка протікає через село Гаврилівка. Тут у чотирьох місцях на річці можна бачити величні скелі з дикого каменю. Далі по течії, на околиці села, поблизу мальовничого лісу споконвіку розташована так звана “Плантація” – скеля, що поєднує в собі каміння різних порід. “Панський водопій” – скупчення плоского каміння, розташоване посеред річки Кам'янки, за один кілометр від впадіння річки у Вовчу. Вони не дуже високі, мають плоску горизонтальну поверхню і тому виникає мальовничий вигляд. Розповідають, що “Панським водопоєм” називали, бо недалеко від цього місця поїли панську худобу. Існує й інша версія про походження цієї назви. Вода в річці була надзвичайно чистою, і селяни, не знайшовши іншого порівняння, зрівнювали цю чистоту з панськими покоями. Скелі дикого каменю трапляються ще в кількох місцях, через які протікає річка, поспішаючи на зустріч зі своєю голубою посестрою Вовчою, вони мають свої власні назви. На лівому березі знаходяться скелі з назвою Писареві, а з правого – Василькові. Існує про них такі легенди, які розповіла жителька с. Великомихайлівки, колишня вчителька, Лапко Галина Семенівна. Коли була знищена Запорізька Січ поселився на березі р. Кам'янки писар з Запоріжжя де і проживав. А вже пізніше у цього писаря появився внук, який почав жити недалеко від діда, на березі Кам'янки. Перші скелі було названо в честь писаря з Запоріжжя – Писаревими, а другі його онука – Васильковими.

У 1978 році екскаватором тодішньої райсільгосптехніки вдалося почистити Кам'янку, власне, невелику її частину довжиною 500 метрів, шириною 24 метри на глибину 2 – 2,5 метра. І сталося диво: відкрилися замулені джерела, русло виповнилося чистою криничною прохолодою. Відтоді річка влітку майже не пересихає, тут і далі по ній задзеркалились чисті плеса, забуяло життя.

Річка Берестова



Берестова починає свій біг недалеко від Вершинського кар'єру Просянського ГЗК. Є певні здогадки стосовно її походження. Першими поселенцями нинішньої Маломихайлівки стали пришельці з берегів річки Берестової – північної притоки річки Оріль. І, мабуть, в пам'ять про свій колишній край і цю річечку називали Берестовою.

Берестова – права притока річки Кам'янка. Вона протікає між колишнім селом Берестовою і Маломихайлівкою, далі через усю Гаврилівку. Поблизу мальовничої скелі з дикого каменю Берестова вливається в Кам'янку. До речі, ту скелю називають “Тарасенковою”.

У минулі часи в пору весняних повеней обидві річки розливалися, завдаючи клопоту людям. Вода топила городи й двори, пошкоджувала хати й інші будівлі. Вздовж змійки – річечки, що линула у верболозі, в один ряд простяглося на 12 верст зеленоголубе село, котре, як і річечку, звали Берестовою. Городи селян збігали до берегів річки, де щовесни росли буйні, соковиті трави. Влітку високу, запашну траву косили на

сіно, восени косили отаву. На кожному подвір'ї берестянців стояли охайні стіжки цінного корму.

Розповідають, що колись ця річечка кишіла рибою, водилися і щуки. А ще давніше Берестова була кордоном Олександрівського і Павлоградського повітів. Приблизно в часи другої світової війни, а також після війни оголилась колись весела балка – верби і лози вирубали на дрова.

На початку 50-х років Просянський каолінкомбінат, яким тоді керував Єгоров М.О., зробив у Берестову стік ратурної води, що містила в собі розчин вапна і рідкого скла. На місці зелених привабливих луків виникла пустеля. І лише через 2 роки, коли підприємство заплатило чималенькі суми штрафів за зіпсовану природу, в спішному порядку було зроблено відстійник. Так людська нерозсудливість згубила цінний дарунок природи.

Річка Гайчур



Степова річка Гайчур – ліва притока Вовчої. Ось як пояснюється назва цієї річки в книзі «Материалы для историко – статистического описания Екатеринославской Епархии»:

«Гайчул – слово татарское, состоит из двух слов, Гай – эй, эх! И Чуль – старое негодное к носке платье. Отсюда Гайчуль может означать реку, заросшую куширом, болотистую, негодную».

Окрім того, існує інша версія походження назви. Вона складається з двох тюркських слів «гай» – вільно, легко, «чур» (або «чул») – степ. Тобто річка, що вільно тече в степу. Назва виникла в ті часи, коли в цих місцях певний час перебували татарські орди.

Свій початок бере вона з височини – «324», південніше селища міського типу – райцентру Куйбишеве, поблизу залізниці. Інші її притоки починаються на південно – східній околиці селища міського типу Комиш-Зоря (Приазовський кряж). Річка протікає через Куйбишевський і

Гуляйпільський райони Запорізької області, через наш, Покровський район. Довжина річки – 134 кілометри.

Тихоплинна річка... Подекуди її можна переходити вбрід. Вона дуже замулена, заросла очеретом, сітнягою. Однак такою вона була не завжди. Знала річка і кращі часи.

Ось як про Гайчур розповідає мешканка Покровського Агафія Федорівна Тищенко. В дитинстві вона з батьком жила на території комуни «Маяк», в одному з відділень, що було в селі Братське.

Зима 1940 року видалася надзвичайно сніжною. У березні раптом настало різке потепління. Швидко почав танути сніг. Річка набухла, почала виходити з берегів. Лід тріщав, ламався, ставав сторчма і плив за водою. Стрімкою була течія розбурханої ріки. Місцеві жителі ставили на березі так звані тички (палички), за допомогою яких визначали, як швидко прибуває вода. А вода прибувала так стрімко, що тички не встигали переставляти. На ніч вирішили виставити сторожу, щоб на випадок затоплення села здійснити тривогу.

Вночі ще дужче потепліло. Лінія подачі високовольтної енергії з Дніпрогесу на Донбас, що проходить мимо села, опинилась у воді.

Хутірці, що містилися трохи ближче до річки, Гайчурок і Толубці, були знесені водою і кригою. Після цього їх вже не відбудовували, вони були надзвичайно пошкоджені повінню.

Північно-західна частина села Андріївка (тоді там було село під назвою Білозірка) також було підтоплене. Річка несла на своїх хвилях соломі, дерева, стіжки сіна, на яких, траплялося, сиділи кури. Пливло чимало різного збіжжя, мотлоху. На ранок вдарив сильний мороз, річка почала входити в береги. Лід, який був розкиданий довкола, пролежав, здається, аж до травня.

Розливи річки траплялися не лише навесні, а й влітку. Повінь очищала річку, відкривала її джерела. Річка була багата рибою. По берегах росли очерети. Очерет був хорошим будматеріалом. З нього робили дахи будинків, сараїв, накладали на стелю.

Одного літнього дня житель Братського Семен Міхно заходився косити очерет, заодно закинув вудочку в річку. Накосивши очерету, вирішив перевірити, може, щось спіймалося. Потяг одну вудочку – чує, ніби, гачок за щось зачепився. Потяг дужче, бачить, наче штани якісь тягне. “Що ж воно в біса почепилося? Штани загубив хтось, чи що?”. Лише встиг так подумати, як ті штани раптом сильно смикнули вудку. Від несподіванки рибалка впав у воду, однак вудку з рук не випустив, став гукати дітлахів, які гуляли неподалік. Діти підбігли, спільними

зусиллями з води витягли здоровенного сома, який навіть в ночви не вмістився.

... Такою в порівняно недавні часи була нині тиха степова річка Гайчур.

Річка Янчур



Янчур (Янчул) – права притока Гайчура, довжина якої – 72 кілометри. Якщо глянути на географічну карту, то побачимо, що це дуже «кучерява» річка (має 13 приток), яка нагадує вишневе дерево... До того ж, досить мальовнича. Починає свій витік річка в Запорізькій області. В нашому районі протікає біля сіл Першотравневе, Привілля, Егорівка, Вишневе, Данилівка. Біля села Андріївка вона впадає в річку Гайчур.

Про цю річку є така легенда.

«Отуди, на північ, у степи за Гуляйполем, є річка Янчур. Колись була вона широка і глибока, не те, що тепер – рівчачок... Так ото по цій річці плавали в давні часи кораблі. Турки і татари по ній золото і всяке багатство з нашої землі вивозили.

Кажуть, що якось на цей край напав кримський хан Янчул. Награбував, чого хотів. Золото переплавив на коня, закутав його в овечі шкури і повантажив на корабель і тільки зібрався відпливати, коли тут – запорожці. Перебили козаки татар і всі їх пожитки з корабля у річку

покидали. Викинули і замаскованого коня. Янчул сидів у схованці, а як побачив, що кінь шубовснув у воду, він і собі пірнув. Боявся, щоб награбоване добро нікому не дісталось. Пірнув і втопився к бісовій матері!

Ото з тих пір річку за його іменем почали називати Янчуром».

(Ця легенда взята з книги «Савур-Могила»).

Назва її складається з двох татарських слів, котрі означають – «ян» – з боку, поруч, або ж навколо, «чул» – степ. Перекладається в даному випадку так: «тече в степу поряд (збоку)» відносно Гайчура.

Річка Ворона́



Малі річки Покровщини ... Хто про них що знає, хто на них звертає увагу? А вони, тихі, непримітні, течуть і течуть собі через віки степовими балками.

Одна з таких річок – Ворона – ліва притока Вовчої. Ця річка бере свій початок на території Запорізької області, поблизу села Рівнопілля-2, а вже інші притоки до цієї річки впадають біля сіл Новоселка, Золоте поле, Шевченкове. Довжина Вороної – 28 кілометрів. У нашому районі вона протікає біля сіл Соснівка і Вороне. Впадає у Вовчу біля села Орестополь. Саме слово “Ворона” асоціюється з баскими вороними кінями, швидкими і неспинними. А ще це слово можна уявити, порівняти з красивою, звивистою дівочою косою. Можливо, й була вона такою в далекому минулому. Справді, старожили села Орестополь розповідають,

що по Вороній були чудові розкішні плеса. Попове плесо, приміром. Особливо глибоким і довгим було плесо, яке здавна чомусь звалось “Караван”.

Скільки риби, скільки дичини водилось там! По степу розгулювали табуни дрохв, і коли мороз сковував землю ожеледдю, селяни влаштовували своєрідне полювання: ціпками і палицями били птицю. А які степи були, які зарослі різнотрав’я! Ковила, типчак буяли. В давнину табуни диких коней паслися довкола.

Характерно, що на Вороній весняна повінь починалася раніше, ніж на Вовчій. Ворона підпирала Вовчу, і тоді вода по ній ішла проти течії. Пливла крига темнозеленого кольору. Звідси, можливо, й назва “Ворона”.

У 70-ті роки річку біля села Соснівка прочистили. Вона стала більш повноводною, глибокою. Ворона у багатьох місцях перегороджена греблями, за якими розлилися ставки сільгосп підприємств Покровського та Новоселківського району Донецької області.

Річка Чаплина

Мало хто знає, що в нашому районі, окрім Вовчої, Гайчура, Янчура, Вороної та Кам’янки, є ще чимало невеликих річок, які нагадують про себе хіба що у дощові літа.

Річечка Чаплина, наприклад, витікає з балки, на якій донедавна знаходилося село Межі. Це дещо північніше села Вершина. У балці є невелике болітце, за ним озерце, поросле очеретом. З озерця витікає струмок, з якого і починається Чаплинка.

За кілька кілометрів, нижче по балці, в цей струмок впадає ще один. Чаплинка стає більш повноводною. Впадає вона в Самару (зліва). Названа Чаплиною за те, що в її заплавах, порослих очеретом, осокою, водилося багато чапель та іншої птиці, здебільшого водоплаваючої.

Струмок Водяна



Струмок Водяна свій початок бере з кількох джерел, що розташовані поблизу залізниці Дніпропетровськ – Бердянськ. По Водянській балці тече вона через усе село Водяне, а біля села Романки впадає у Вовчу. На Водяній знаходиться кілька ставків. Назва походить від назви балки Водяна. Біля початку цього струмка, колись знаходилося село Привілля. Довжина її - 16 км.

Струмок Мечетнянка



Струмок Мечетнянка бере свій початок північніше села Орли. Це один рукав балки, другий – на самому початку села, і там, де на території села Мечетна вони сходяться, починає текти вода. Назва струмка, села і балки походить від того, що колись тут стояла турецька мечеть. Довжина струмка Мечетнянки – 26 кілометрів. Цей струмок тече через усе село Мечетна. Вона густо загачена ставками. Продовжує свій біг на північній околиці смт. Покровського, перетинає дорогу Покровське – Дніпропетровськ. Продовжує біг по селі Цикове, раніше за селом струмок впадав в річку Вовчу, але в цьому селі русло його спрямували раз, потім вдруге і направили в лиман, що знаходиться біля села.

Струмок Ягідний



Струмок Ягідний – права притока Вовчої, довжина його – 11 кілометрів. Один із водотоків бере початок із джерела в Орловій балці, на якій стоїть село Орли. Цей витік починається в с. Орли, на городі біля вулиці Центральної, будинок № 140. Біля витоку струмка є охайна, з доброю водою, криниця. Водотік іде через усе село. В кінці села вода тече по вулиці Центральній, за селом струмок впадає в ставок, а з нього витікає й перетинає трасу Донецьк – Запоріжжя. Далі тече в село Малинівка, перетинає його і біля шляху, що веде на кар'єр, з'єднується з іншим витіком, який тече із східної околиці с. Малинівка.

Село Малинівка стоїть на Ягіденській балці. Балка поросла очеретом, вербами, осоками, осикою – де поодинокими деревами, а де й гайочками. Струмок загачено греблями, за якими розлилися ставки. Вода в другому витіці починає текти недалеко від будівлі колишньої колгоспної птахоферми. Сама ж балочка простяглася на кілька кілометрів далі, в поле, і доходить до дороги Покровське – Великомихайлівка. На західній околиці села два струмки з'єднуються недалеко від шляху, що веде до кар'єру в один водотік і той продовжує бігти одним струмком до Ягіденського водосховища і далі, за водосховищем, впадає в річку Вовча. При впадінні струмка Ягідна в річку Вовча колись стояло село Ягіденка (стара Ягідна). Було воно мальовниче й гарне, нині ж остаточно занепало.

Струмок Злодійка

Струмок Злодійка – права притока Вовчої. Має витік біля польової дороги на Ляшеву балку (біля високовольтної лінії, яка йде на гранітний кар'єр), тече по території зниклого села Луначарське (Шпаки, Злодійка – інші назви в народі) із зарослим ставком у верхів'ях і далі до дороги, що веде до кар'єру. На ньому розташовані два ставки, один із них потребує ремонту (прорвана гребля), а другий зариблений. Потім струмок Злодійка, (назва дана йому за назвою балки) повертає на південний схід, до околиці с. Коломійці. Біля цього села наповнює своїми водами ставок (об'ємом 73 тис. кв. метрів води, площею 2 га) і впадає у Вовчу навпроти с. Тихе. Довжина цього струмка – 6 км.

Струмок Вербовий



На околиці сіл Вербове та Вишневе, по Вербовій балці, протікає одноіменний струмок Вербовий, напрочуд густо загачений ставками. Довжина струмка Вербовий – 28 кілометрів. Свій початок бере він на західній околиці села Темирівка Гуляйпільського району. Межу Покровського району струмок Вербовий перетинає біля села Калинівка і впадає в р. Янчур біля села Данилівка.

Струмок Сисина

Через с. Великомихайлівка (Дібрівку) протікає струмок Сисина, ложе його – нешироке, з давніх часів заросле деревами і чагарниками. Вода в ньому ніколи не вибувала. Цей струмок тече через все село. Починає він свій біг на півночі села, в полі, в Сисиній балці. В кожному городі струмок перегороджували, щоб більше зібрати води, якою поливали городину. Люди, які живуть вздовж струмка, схили балок засадили різними деревами, а саме ложе заросло високими сріблястими тополями, берестом, а поміж ними – вишні, сливи, а також – чагарники. Багато з'явилося культурних садових дерев.

Є на Сисині, так звана, Бабежина круча. Розповідають, що один чоловік з таким прізвищем з якогось лиха кинувся з тієї кручі вниз і розбився на смерть.

Коли наступало літо, балка повністю покривалася зеленню дерев, а внизу – зарослями чагарників, різнотрав'я, квітів. Балка була місцем відпочинку жителів села. На деревах, в зарослях чагарників, особливо терну, водилося багато різних птахів, зокрема солов'їв, іволг, сорокопудів та інших.

Навесні солов'їні пісні – переливи звучали звечора до ранку. Молодих так і тягло тут погуляти. Споглядаючи цю красу, так і хотілося заспівати пісню на слова Т.Г. Шевченка:

*Сім'я вечерея коло хати.
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.*

А в селі так і було. Жителі дотримувалися старовинних звичаїв. Та й саме село нагадувало про старовину. Хати покриті соломною або очеретом, завжди побілені. Біля хат літом цвіли різнокольорові мальви (рожа), м'ята, любисток.

Все мало свої запахи.

Та все це згубила нерозумна рука якогось горе-керівника колгоспу. Дерева вирубали. Перегородили струмок. Вода залила все ложе струмка. Хоч це, нібито, і непогано, але тієї давньої краси, того оазису серед села не стало. Не стало дерев, не стало птахів, все занепало і відновити його, мабуть, ніхто вже не зможе. Хоча й тепер невеликим струмочком зі ставка біжить Сисина у Вовчу.

Річка – степовичка

Над сивим степом не промовчу,
По росах вийду за межу.
Про скромну степовичку Вовчу
Слова хороші лиш скажу.
Непоетичне в неї ймення –
Не квилять чайки – лиш орли.
На берегах, з весни зелених,
Вже сиві трави полягли.
Петляє, обігнувши села,
До повноводного Дніпра.
Не п'ють вовки вже, лиш веселка
Для степу воду набира.
У спеку накликає хмари,
Щоб захистить поля й ліси ...
Якби не Вовча, то в Самари
Такої не було б краси.
Над сивим степом не промовчу,
Де хлібна нива дозріва.
Ген зорі падають у Вовчу –
Уже й на схід прийшли жнива.

О. Тараненко



Ліси



Ліс

В задумі ліс розкинув темні шати,
Окраєць неба глянув угорі.
Люблю під вами в самоті стояти,
Ловить вітри в зелені ятері.
Пройтись стежками, випить прохолоди,
Позичить тиші в сонної трави,
Не дати буреломові нагоди
Вогнем наповнить жерла грозові.
Хай світ тривоги дуби на плечі візьмуть,
Розділять: легше буде на землі,
Услухайся – звучить калини пісня,
Щасливий в серці залишає слід.
На крилах знову десь курличе осінь,
Жовтіє лист, гукає листопад,
Могутній ліс тумани сині косить,
Як і колись, багато літ назад.

Олексій Гасенко



Ліси

А чи були в нашій місцевості ліси? Де вони поділися? Ось як про це розповідає професор Д.І.Яворницький у своїй праці “Історія запорізьких козаків”:

На схід від р. Самара йшли невеликі ліси по річках Нижня Терса, Солона, Вовча, Гайчур, Янчул, Мокрі Яли, Кальміус, Кальчик, а також росли невеликі дрібні ліски на схилах балок, байраків, по степових ярах.

На території нинішньої Покровщини також росли невеликі діброви і переліски, на місці яких у середині 19-го століття було закладено Дібрівський ліс. А в середині 20-го століття посаджено ліси поблизу сіл Червоний Лиман, Цикове, Коломійці та на території першої бригади нинішнього ТОВ “Дібрівське”.

Для зменшення і зникнення цих лісів були такі причини. Татари біля своїх поселень для опалення підряд вирубували дерева, верхівки і гілля дерев йшли на корм худобі. З дерев робили тимчасові загородки для тварин. Великого лиха цим лісам завдавали пожежі. Крім того, знищувалися ліси під час великих походів татар, поляків, росіян. На початку освоєння цього краю місцеві обивателі використовували ліс для будівництва. І малочисельні ліси практично зникли. Але прийшов час, люди задумались і почали відновлювати знищені ліси. В нашій місцевості ліси мають не природне, а штучне походження. Про виникнення деяких з них в подальшому – наша розповідь.

Великомихайлівський (Дібрівський) ліс



Серед широкого, неосяжного південного степу порівняно на невеликій площі розкинувся Дібрівський ліс. Ця перлина степу обрамлена мальовничою дугою річки Вовча. У пам'яті людей старшого покоління ліс зберігся якоюсь неосяжною таємницею, що повсякчас вабить до себе.

Цікаво, що до революції ліс був обнесений ровом, доступу до нього практично не було. Лише після революції вхід у ліс став вільний. Ліс завжди дихав свіжістю і прохолодою. Він здавався нескінченним. Неоспіваною піснею, розпочатою і незакінченою часом.

Навіть за повної тиші ліс ніколи не буває безмовним. Чим далі заглиблюєшся в ліс, тим дужче він шумить. Кожне дерево дарує свою музику. Пташки, що заселяють особливо хащі лісу, ніби змагаються в своєму переливі голосів. Надзвичайно зачаровує ліс на зорі.

Ідеш, а над твоєю головою – сови, що поселилися в дуплах столітніх дубів. Вони лопотять крилами, подають тільки їм відомі сумні звуки. Сичі ті і стогнуть, і плачуть, і сміються. І чим ближче до сходу сонця, тим дужче оживає ліс. Там чути спів соловейка, там іволга подає свій голос, а ще безліч малих пташок ніби змагаються в майстерності свого

неповторного співу. А ще десь чути вічно чимось невдоволених граків, а там стара сосна подає свій старечий скрип.

Скрип дерев, регіт, стогін і плач сичів, лопотіння над головою крил сови піддає жаху, і ти намагаєшся скоріше пройти їх місце гніздування. Здавалося б, немає нічого страшного, а по спині ніби мурашки лізуть, а чуб на голові, ніби дибом став. А на порі сходу сонця в лісі з'являється якась димка, дерева, ніби виросли з цього туману і пливуть разом з ним. Картина захоплююча. Таке диво, серце завмирає від побаченого, почутого. В голові рояться якісь чудові злети почуттів, думаєш, який прекрасний світ! Наш ліс завжди охоронявся. Охоронців вважали за якихось чарівників. Лише вони знали, які в лісі ростуть дерева, які звірі та птахи водяться там.

Бували й такі випадки. На північному боці лісу стоїть висока могила. Повз неї проходить шлях. Дядько їде кіньми з степу додому, а на могилі вовчиця зі своїм виводком уже виграє проти західного сонця. Коні хропуть, не йдуть, бояться. Дядькові доводилось об'їжджати могилу кілометрів за два, за три.

А які легенди та казки, пов'язані з лісом, можна було почути від старих людей! От, приміром, така. Кеба не варить - соломою набита, не думки там родяться, а горобці гнізда мостять. В того лихо - нещастя, а другому, ніби манна з неба падає – достатки ніби самі в двір пливуть багатство росте, як на дріжджах, як гриби після дощу. В народі недаром говорять: “Багатому і чорт дітей колише”. Взяти хоча б Довбишів. Всі вони в достатках живуть. Все в них є і хліб, і до хліба, живності всякої повен двір. Тут кінці з кінцями не зведеш, а в них через вінця ллється. Кажуть, їм дід Стефан допоміг. Був він наймитом, служив у попа. Не було в нього ні кола, ні двора. А потім раптом розбагатів, від нього і пішло все багатство, яке він потім розподілив між синами. А тепер внуки та правнуки живуть у великих достатках. А все тому, що Стефан знайшов скарб. Було це в ніч на Івана Купала, коли розквітає папороть. Квіти у неї такі яскраві, що від них, ніби від свічки, у всі кінці розходяться промені. Однак бачити той цвіт дано не кожному, а лише щасливчикам, обраним Богом чи бісом. Так от цей Стефан і виявився цим обранцем. Йому повезло, бо був він відчайдушним. Не боявся ні Бога, ні чорта, ні всякої нечисті. А перед цим, як хтось на вухо шепотів: піди та й піди на Купала в ліс, там знайдеш скарб. Пішов Довбиш. І що йому там тільки не було і гавкало, і нявкало, і скреготало, і плакало, і сміялося. Над головою щось лопотіло, всілякі привиди з'являлися. А він все йшов і йшов, не оглядаючись. Коли це бачить яскраву квітку, що аж горить. Вдарив у те

місце заступом навхрест. Земля здригнулася, ліс зашумів, як під велику бурю, вдарив сильний грім, шугонула блискавка. Сильно кидало його зі сторони в сторону, ледве тримався на ногах. Щось глибоко застогнало, ніби випустило останній дух, земля розтупилася. Всі привиди зникли. Почувся ніби підземний голос: “Бери, скільки піднімеш”. “А що ж брати?” – питає Довбиш – “Тут же одне каміння”. “Ось його і бери” – відповів той же голос”. Спочатку завагався Довбиш, а потім вирішив: ну раз прийшов, то буду брати, а там що буде. Наклав того каміння в кишені, в пазуху, в шапку, в руки. Взяв, скільки зміг. Ледь з міста зрушив і пішов, не оглядаючись. А стежка, якою йшов, завалена камінням, гілляччям, колючою восьминою. Хотів звернути вбік, та зрозумів, що треба нести скарб тільки однією дорогою. І пішов, долаючи усі перешкоди. А на вухо йому все ніби щось нашіптувало: “Кинь, дурнику, оте каміння, виходь на дорогу і щасливо додому повертайся. Та Стефан не послухався, здолав усі перешкоди, ледве дійшов додому. Виклав оте каміння в одну купу і воно ніби вогнем загорілося: “Золото”. От вам і багатство!

А то ще одна розповідь про Олелька Довгого, який загинув через злосчасний скарб на болоті. Поїхав косить сіно, аж бачить на болоті горить якийсь вогник. А з переказів знав: раз горить вогник - значить там недалеко скарб і побрів на цей вогник. Ждали, ждали його в сім’ї, немає його. А знали, де він поїхав косить сіно. Прийшли, бачуть, бричка стоїть, коні пасуться, а діда немає. Три дні лазили, шукали по болоті, та дарма, навіть слідів не знаходили. А сталося ось що. Пішов він за вогником, а він віддаляється, ніби ось – ось настигнеш, а він зникне і знову об’явиться в іншому місці. Нечистий водив його по болоті. Ходив, ходив за ним дід поки з розуму не зійшов. Через декілька днів прийшов у село несповна розуму і кричить: “Я побачив вогник - то скарб мій”. Ходив дід так по селу, поки сили не покинули його. Помер бідолага. От що робить з людьми “золотий блиск”.

А де ліс та річка, там не обходиться без переказів про відьом, русалок та водяних. Ось деякі розповіді про відьом.

Якось вночі один парубок повертався з вечорниць, аж враз рудий собака кинувся йому під ноги, аж глядь, під ногами уже не собака, а якийсь клубок, придивився, аж то не клубок, а якась кішка, а парубок був не з полохливих, як схватив ту відьму за лапи, та як кинув, то тільки вона застогнала, а через декілька днів баба Секлета померла.

А то ще розповідь. На одного чоловіка кинулась вночі відьма, він не розгубився, схопив її за лапи, приніс у двір і до колоди одрубав кигті на одній лапі і відпустив її, і що ж ви думали? Одна жінка наступного дня

ходила з зав'язаною рукою – казала, сокирою руку поранила, як дрова рубала. Тепер уже ніхто не сумнівався, що вона - відьма.

Одна відьма якось перетворилася на колесо, що переслідувало запізнілих парубків, які йшли через глибокий яр. Так один відчайка – сміливець парубок схопив те колесо, протягнув крізь спиці вірвовку і вдома почепив на старій груші. Наступного дня замість колеса стоїть гола жінка з вірвовкою між ребрами протягнутою. Жах і сором! Клянеться парубкові, що більше не буде відьмувати, просить, щоб відпустив, а йому буде тільки добро робить. Зжалівся парубок вийняв вірвовку, відпустив відьму.

Отакі чудові поетичні розповіді про Дібрівський ліс, а також, легенди, казки записав нині покійний Г.Ф. Василенко, який працював учителем історії, палко любив свій край, його історію, природу.

До пам'ятних історичних місць належить Великомихайлівський (Дібрівський) ліс, з широко відомим Дубом смерті. Вік дуба більше 200 років. Ріс він у східній частині лісового масиву. Коли і хто посадив його – невідомо. Найстаріші великомихайлівці пам'ятають це дерево – велетень, високим і розлогим. Правда, на початку 60-х років ХХ століття в дерево вдарила блискавка. Але й поранений дуб справляв величне враження. Насьогодні Дуба смерті вже немає.

Довгий час побутувала думка, створювалися легенди, нібито на Дубі смерті махновці вішали людей, які боролися чи співчували радянській владі. Через це й дуб набув такої сумнозвісної слави. Проте в жодних письмових документах і матеріалах немає й згадки про це. Виникає запитання, кого ж тоді там страчували, чому Дуб смерті зажив сумної слави. Як свідчать місцеві старожили, на Дубі смерті різні місцеві бандити (а їх всіх підряд за радянської влади помилково звали махновцями) страчували випадкових людей, найчастіше з метою пограбування. Не виключено, що серед них були червоні, білі, багаті й бідні.

Ось як про ці події розповідав колишній директор Новоселівської середньої школи, вже покійний Сергій Якович Глушко.

- Після того, як австро-німецькі війська спалили більшу частину сіл Великомихайлівка і Новоселівка, місцевий поміщик, юрист за освітою, Микола Миколайович Шваб узяв до себе в маєток 7 сімей новоселівців-погорільців і організував у своєму маєтку одну з перших комун на Катеринославщині. За спогадами комунарів, жилося їм у комуні добре. Але час був неспокійний. Прожили ці люди комунною більше року, доки Шваба не забрала банда Петренка, котра діяла в Дібрівському лісі. Рано-

вранці під'їхала банда гарбами. Забрали все з будинку, повантажили на них і заодно взяли з собою Шваба (бандити були озброєні до зубів). Пограбували вони не одну сім'ю в Новоселівці і в навколишніх селах. Повезли чинити розправу в ліс. Там, під дубом віковичним, бандити зазвичай знущалися зі своїх жертв: кололи багнетами, рубали шаблями, підвішували на гілках дуба. Щоб заглушити крики жертв (а робилося це здебільше вночі), награвали на гармоні.

Вже пізніше, коли банда була знищена, під дубом знайшли 24 могили, в яких бандити сидючи поховали свої жертви. Замучених перепоховали, недалеко від дуба. З тих пір дуб дістав назву Дуб смерті.

А ще була в лісі знаменита сосна, яка носила поетичну назву Сосна кохання. Це – досить старе дерево, яке, мабуть, ще саджанцем якимось чином десь за метр від землі було зігнуте і почало рости не вгору, а паралельно землі. Стовбур у сосни хвилястий. І западини – одна біля одної. Вони ніби запрошували закоханих сісти в них один біля одного та й милуватися природою, освідчитись в коханні.

Дібрівський ліс розташований біля річки Вовча, по її правому і лівому берегах. Площа лісу – 1206 га. Ґрунти – заплавні, на узвишшях – дерново – підзольні, на плато – чорноземні.

Історія Дібрівського лісу досить цікава. Живе в переказах, які передаються людьми з покоління в покоління, та існує в скупих архівних записах. Понад 225 років тому на місці сучасного Дібрівського лісу понад річкою росли діброви, тобто невеликі лісові масиви, а вище від них були сипучі піски, порослі ковилою, полином та іншими травами. Перші відомості про Дібрівський ліс, як природний лісовий масив, відносяться до 1863 року, коли на півдні почали проводити нове, ще не знане лісонасадження. Перші посадки зі своїми учнями заклав учений з Анадольського лісництва Віктор фон - Графф. “Батько” цих лісів прожив лише 48 років, закінчив своє життя в Москві. Це була людина надзвичайних здібностей і вдачі. Про таких кажуть, що вони - жертви власної порядності. Будучи аристократом за походженням, піонер степового лісорозведення жив у землянці, часто не мав за що купити цукру й свічок, але не міг дозволити собі використовувати державні кошти на власні потреби. Відданість справі, обов'язку й офіцерській честі у Віктора фон-Граффа була фанатичною.

В 1859 році було засноване Великомихайлівське лісництво. В кінці ХІХ ст. закладено перші посадки сосни. То були смуги шириною 25-30 м. на відстані 100-120 м. одна від одної, трохи пізніше проміжки між

смугами були заліснені. Утворився суцільний лісовий масив, який складається з двох частин - з Великомихайлівської та Підгаврилівської.

Частина лісу, що знаходиться на лівому березі р. Вовчої, біля Великомихайлівки, носить назву Молодцовського, за ім'ям поміщика Молодцова, якому належав ліс до революції.

За складом рослинності Дібрівський ліс поділяється на Червоний бір і Чорний бір.

Чорний бір займає більш знижені і зволожені місця в закруті ріки Вовчої і складається головним чином з дуба, (до Великої Вітчизняної війни в лісі росли дуби діаметром 1,5-2 м. Під час німецької окупації багато ділянок кращого лісу знищено, використано на будівництво мостів і переправ), береста, ясена, клена, акації білої, груші та яблуні дикої. Зустрічаються по котлованах осикові та березові гайочки. Особливо приваблива липова частина бору. Підлісок складається з терну, шипшини, клену татарського, чагарників. З трав'янистих ростуть тюльпани, конвалія, суниці, кропива та ін.

Червоний бір займає підвищені місця з піщаними ґрунтами і складається з сосни звичайної. Він чистий і світлий. Ще за царського режиму дехто з жителів села ходив у місто Київ, на богомілья в Києво-Печерську Лавру. Вони бачили, що там, і в самому місті, і на його окраїнах на пісках ростуть дерева які чарують своєю красою, стрункістю. Це було не що інше, як сосна. В своїх торбинках приносили до себе в рідне село насіння цих дерев. Не знаючи техніки вирощування, люди розкидали шишки сосни по піску, закопували в землю. Лісоводи передбачають, що очевидно, ті шишки, які розкидались по піщаних ґрунтах під дією сонячних променів і високої температури піску розкривались, а насіння висипалось. Піщаний ґрунт був рихлий, насіння прикривалось піском, а дощі сприяли їх проростанню. Сходи швидко вкоренялись, і ріст нових дерев був забезпечений. Більша частина соснових дерев збереглася по буграх, а певна їх частина була вирубана в роки громадянської та Великої Вітчизняної воєн.

У 1950 році Академія наук УРСР створила комплексну експедицію по обстеженню лісів півдня. Провели обстеження і Великомихайлівського лісництва. Було встановлено, що саме різновидність сосни з околиць Києва росте в Дібрівському лісі. Експедиція ще раз підтвердила думку попередніх лісоводів про те, що сосна в Дібрівський ліс прийшла з-під Києва.

Територія лісу спочатку була громадською, але за велику заборгованість села перед державою, царським урядом землі з лісом від

громади були відібрані – забрані в казну і відгороджені глибоким ровом, який зберігся й до нашого часу. Як ми знаємо, перші посадки лісу зі своїми учнями заклав учений з Анадольського лісництва Віктор фон - Графф у 1863 році. Його роботи продовжили великими посадками лісничі Несміянов, Чернявський, Левченко. В 1931 році почалося планомірне обліснення пісків і на сьогодні воно майже повністю закінчене. Більше 1000 га сосни з Дібрівського лісу росте біля м.Дніпропетровськ, в Обухівському лісництві. Десятки й сотні гектарів сосни росте на полях у Дніпропетровській і Запорізькій областях.

Дібрівський ліс живе в пам'яті народній - в переказах та легендах, про нього згадується в літературних творах та художніх кінофільмах “Хождение по мукам”, “Александр Пархоменко” та ін. На закінчення розповіді хотілося навести біографію піонера лісорозведення в степу Віктора Єгоровича Граффа.

Роздуми біля Дуба смерті

В хаші стогін десь луна,
Кров застигла на калині.
Понад Вовчою ще лине
Сміх диявольський Махна.

Сич пугука у гіллі
На кривавому весіллі .
Тут разом червоні й білі
Смерть приймали на землі.

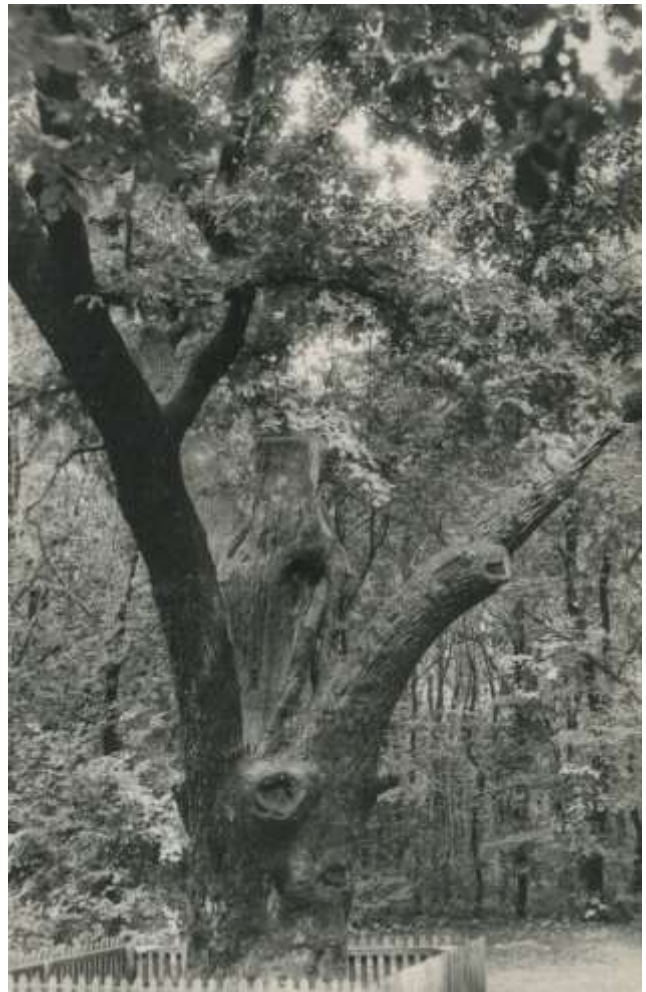
На жорстокій тій війні
Всім хотілося розплати.
Чим же винен дуб крилатий,
Що часи були смутні?

Осавул благав Христа,
Чорноморець рвав тільняшку.
... В наші дні заморську пляшку
П'є компанія крута.

Та шуліки – вартові
Бережуть гніздо у кроні.
Як відстріляні патрони,
Мідні жолуді в траві.

Б'є копитом землю лось,
Тиша ліс за себе свата
Щоб ніколи брат на брата
Нам іти не довелось.

О.Тараненко



Полковник корпусу лісничих Віктор Єгорович Графф



Коли випадає нагода помилуватися вічно юною красою Дібрівського лісу, подихати його свіжим цілющим повітрям, ми рідко замислюємося над тим, хто ж був творцем цієї зеленої оази в спекотних степах Південного сходу України. Ці люди заслуговують на вдячність все нових і нових поколінь. Одним з таких людей є Віктор Єгорович Графф, який увійшов у нашу історію як піонер степового лісорозведення.

Народився він в Овручі Волинської губернії. Його батько був штабс – капітаном російської армії, німець за походженням, мати - італійка з роду Серпонті – де

Варрена. Рано залишився сиротою. На п'ятнадцятому році життя поступив до Петербурзького імператорського лісового та межового інституту, який закінчив з відзнакою. По закінченні його протягом двох років займався лісорозведенням поблизу Петербурга і Казані.

На цю людину доля поклала обов'язок спростувати висновки зарубіжних вчених про неможливість розведення лісів у відкритій степовій місцевості. І Віктор фон - Графф з честю виконав свою місію. Досі у Великоанадолі Донецької області зеленіють його ліси, милують зір і тішать душу зелені шати Дібрівського лісу, основу якого, за свідченням історичних документів, закладав Віктор фон -Графф.

Великомихайлівська лісова дача (Дібрівський ліс) входила до складу Велико Анадольського лісництва. Перші насадження були проведені в 60-х роках XIX століття.

З квітня 1843 року В.Є.Граффа призначили лісничим у Катеринославську губернію. Міністерство державних володінь доручило йому обрати в степу нашої губернії місце “для лісорозведення в широких розмірах”. Таким місцем він назвав ділянку, що займала понад 2,5 тисячі десятин у колишньому Олександрівському повіті. Безводдя, підвищене відкрите розташування, важкі глинисті ґрунти...

Тут і заклали перше в Росії степове зразкове Велике – Анадольське лісництво. Посадки почалися восени 1845 року. Запам'ятайте: цю дату можна вважати народженням лісу в степу. За 23 роки роботи в лісництві

Віктор Єгорович зумів під своїм керівництвом заліснити 157 гектарів степів, закласти розсадник на площі 57 гектарів, де було вирощено близько 30 порід дерев і 40 порід кущів. Було створено Велико - Анадольську школу лісників по степовому лісорозведенню (нині Велико – Анадольський лісовий технікум). І це робилося за умов, коли теоретичні основи степового лісорозведення були ще, так би мовити, вкрай незадовільними.

В.Є.Графф писав у 1863 році: “Мало не 12 років кочували, як ті цигани; я жив у селі за 15 верстов від місця занять (в с. Новотроїцьке) в душній сирій квартирі і зазнав при цьому найбільш нелюдської скрути”.

Учні спочатку розміщувалися по квартирах в даному населеному пункті і кожен день ходили на роботу ... Потім жили на місці роботи в тісній землянці без всякого догляду. Весь інвентар і робоча худоба пропадали на свіжому повітрі. В таких важких умовах народжувався ліс.

Відвідавши лісництво в 1884 році, професор М.К.Турський писав: “Схиляєшся перед силою людського розуму і наполегливістю, які відвоювали в степу місце і заселили в ньому ліс. Цей ліс залишиться пам’ятником тієї сміливості, тієї упевненості й любові, з якими вперше взялися за заліснення степу. Так, потрібно було багато любові, щоб довести до кінця цю справу”. Можна багато розповідати про Віктора фон Граффа. Це була людина надзвичайних здібностей і вдачі. Про таких кажуть, що вони – жертви власної порядності. Будучи аристократом за походженням, піонер лісового лісорозведення жив у землянці, часто не мав за що купити цукру і свічок, але не міг дозволити собі використовувати державні кошти на власні потреби. Відданість справі, обов’язку й офіцерській честі у Віктора фон Граффа була фанатична. У Великоанадолі (він любив повторювати: “Анадоля – моя недоля”) померла його десятилітня донька, тяжко хворіли син та дружина (сестра відомого російського поета Василя Курочкіна). Сам лісівник, особливо останні роки життя, страждав на невиліковні недуги, але у нього ніколи не виникало думки залишити розпочате незавершеним.

В 1865 році Віктора Єгоровича призначають в Москві професором лісоводства Петровської земельної і лісної академії. Розповідають, що Графф, виїжджаючи на нове місце роботи, прощаючись з лісом, обнімав вирощені ним дерева, прощався з ними, як з дітьми, на яких поклав скільки праці, турбот і хвилювань. Він уже був серйозно хворим і в зв’язку з цим майже не читав лекцій, а через рік, сорока вісьми років від роду, 25 листопада 1867 року помер. Цікаво, що він вважав себе українцем і заповідав посадити на його могилі дуб з донецьких степів.

Поховали його поблизу академії в селі Владикіно. В 1910 році 30 вересня у Велико – Анадольському лісництві був відкритий пам’ятник піонеру розведення лісу в степу Віктору Егоровичу фон Граффу.

В. С. Левін. «Подвиг» (с./г. календар, 1978 р.)

Макаренський сад



Є такий мальовничий гай на березі річки Гайчур, на території ТОВ “Земля”. З’явився гай завдяки людським рукам. Він посаджений понад сто років тому. Поряд було розбито парк з розарієм, влаштовано плодородсадник. Було там і село, яке вже в радянські часи мало назву

Червоний розсадник, та з часом люди залишили його. А парк, точніше сказати, частина парку, продовжує існувати й досі.

Хто ж був цей Макаренко – засновник парку і неабиякий дивак з погляду звичайнісінького обивателя? Міцні господарі обробляли землю, вирощували хліб, за який брали добрі гроші, розводили худобу, отари овець, а цей он що вигадав: парк посадив серед степу!

Існує декілька переказів, версій, хто ж він був, Андрій Макаренко.

Перша версія. Андрій Макаренко – садівник і агроном за освітою, до приїзду в Олександрівський повіт завідував державним розсадником у місті Дебальцеве на Донеччині, кажуть, і дотепер там лишилися старі дуби, які він садив.

Друга версія. Андрій Макаренко був залізничним інженером з Катеринослава, він купив цей шматок землі і поставив на ньому свою економію – дачу.

Третя версія. Андрій Макаренко був жандармським полковником із Катеринослава, купив землю, поставив економію – дачу і проживав на ній тільки з весни до осені.

Яку б з цих версій не визнавали за дійсну, в честь свого засновника парк в народі досі залишається під назвою Макаренський сад.

Макаренко був заможною людиною. Якою ж була садиба Макаренка, де він жив і працював? Ось що розповідає про неї жителя Покровського А.Ф. Тищенко. Садиба знаходилася на горі, в завороті річки Гайчур, між селами Братське та Ново – Скелювате. Була в цій садибі велика сушарня для фруктів, льох, приміщення для тварин і птиці. З садиби на даний час не вціліло жодне приміщення. Будинок Макаренка – невисокий, одноповерховий. Розташований з півдня на північ, на невеликому підвищенні. На чотири боки від кожного вугла садиби простягалися алеї дерев.

У напрямку села Братське була посаджена алея з різних порід дерев. З обох боків цієї алеї росли ряди ліщини. Убік Покровського, до залізниці, пролягала берестяна алея. Третя алея проходила в напрямку річки, вона була обсаджена каштанами. Вздовж доріжок буяли піони багатьох сортів. За каштанами були алеї бузку. Між каштановою і берестяною алеями знаходився сад, що займав 8 десятин землі – близько 8 гектарів.

Будинок був розташований у вигині річки Гайчур, а тому одна алея, четверта березова, виходила також до річки.

Між березовою і каштановою алеями, біля будинку, росли яблуні, а далі до річки простягався зелений клин трави. Можливо, це були залишки

первісного Дикого степу. Сад був надзвичайно доглянутим. Це була справжня колекція фруктових дерев. Росло тут чимало сортів слив, груш, яблук, горіхів, айви, кизилу.

За свідченнями Агафії Федорівни Тищенко, найкращим сортом яблук у саду була так звана “овеча мордочка” – червоні видовжені дуже приємні на смак яблука.

Серед старожилів збереглися згадки про талановитого хлопця Макара Титовича Стариковського. Він весь час ходив за Макаренком придивлявся, як той робив щеплення, вчився доглядати дерева. Згодом Макаренко призначив його садівником. Пізніше він працював на посаді садівника в комуні “Маяк”. Ще до 70-х років росла недалеко від річки верба, на якій Макару Титовичу вдалося прищепити грушу. Залишок цього дерева був років кілька тому на потічку в напрямі до річки. Родили груші на вербі зелені та гіркі. За садом простягався фруктовий розсадник. Саме тут брали саджанці для своїх садків покровчани, мешканці інших сіл та хуторів.

Десь близько 20 десятин займав ліс. Ріс він за садом, з боку села Братське, ближче до річки. Були в лісі голубі ялини, інші вічнозелені дерева, каштани, берези, осокори дуби, берест, акація, глід і інші листяні дерева. А в центрі цього саду – парку була невелика водойма, де навесні й досі збирається вода.

Півоній та троянд, кажуть, було більше 200 сортів. Рози спеціально розводили на зріз. Великими партіями зрізали і відправляли залізницею в спеціально замовленому вагоні в м. Катеринослав на продаж. Потяг зупинявся на роз’їзді, який і до цього часу має назву Макаренський.

Близько 122 десятин землі засівалося пшеницею та іншими культурами. На вигині річки знаходилася купальня. Береги були порослі терном, ожиною, поверх яких одвічно плелися батого хмелю. На воді можна було бачити білі і рожеві лілії.

Старожили пам’ятають, як ще в 30-ті роки влітку в Червоному розсаднику влаштовували оздоровчий табір залізничники м. Дніпропетровська. Таке диво серед степу міг створити або дивак, або добра, чуйна людина, закохана в природу.

Що ж лишилось нащадкам від цієї перлини серед степу? Ніким не захищеними стовбурами дерев пройшлися війни, холод, зими, сокира, „податки”, що рубали гучніше від сокир. Одинокий каштан, кілька десятків кущів шипшини – колишніх троянд, дикі яблуні, груші. Алеї поросли кленами, терном, глодом, черемшиною. Білі осокори виступають богатирською раттю та кілька дубів з широкою кроною.

Ні, тут і зараз гарно. Недарма ж майже щороку тут проводилося районне свято обжинок. Сюди приїжджають відпочити, порибалити, а чи й просто послухати солов'їв. Птахи – єдині, хто не зрадив природу.

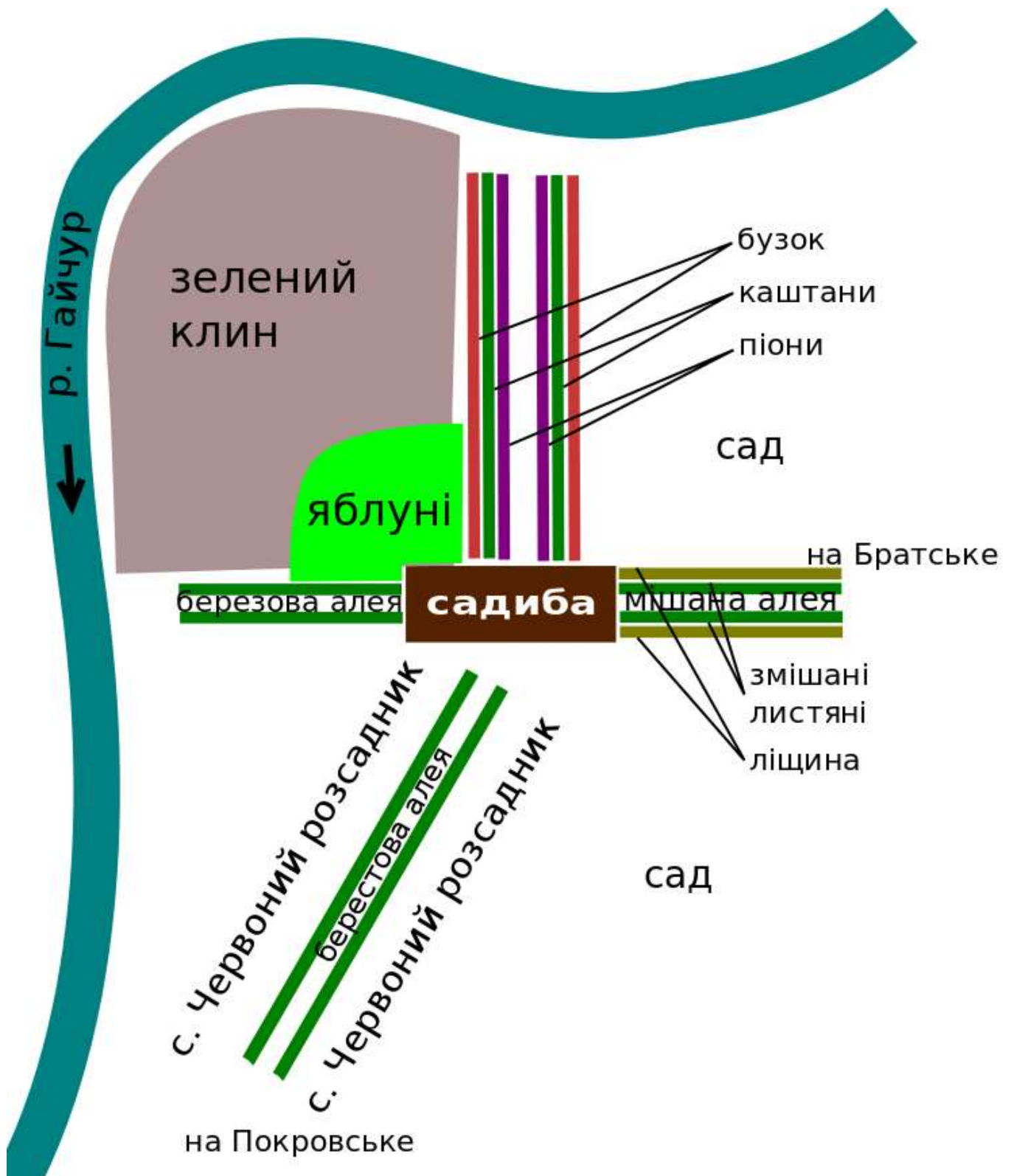


Схема Макаренського саду

Ліс села Коломійці

Цей ліс розташований у Коломійцівському куті, що його річка Вовча утворює на південному боці, так званої, Покровської підкови.

На захід від Коломійців, на правому березі Вовчої, природа за багато віків утворила велику піщану заплаву. Тут були розміщені левади, на яких у давнину випасали табуни коней. Низина часто затоплювалася повінню, вкривалася кригою, що лишалася тут під час льодоходу. Поступово на заплаві утворювалися лесові чорноземи.

У довоєнні роки ця територія не знала плуга й використовувалася під сінокоси й випаси худоби. Тут паслися коні – красені, яких постачали Червоній армії (тоді був такий рід військ як кавалерія).

Північну частину заплави, де розміщені левади, було відведено під заліснення сосною. Вовча охоплює ліс аж до того місця, де в неї впадає балка Ягіденка.

Є в Коломійцях, так звана, Голубівська балка, що розподіляє село на східну і західну частини. На лівому боці балки жив Голуб Михайло з синами. У 1949 році в північному напрямку від своєї хати він заклав першу ділянку соснового лісу. Цю добру справу Михайло Іванович робив за допомогою учнів і вчителів Коломійцівської школи.

Деревця висаджувалися двома рядками одночасно, по загущеній схемі. Робилося це так. Один учень спеціальним пристроєм робив глибоку ямку. Інший вставляв у неї саджанець, ще інший заливав ямку водою. Нарешті той, що йшов останнім, притоптував землю навколо саджанця.

Після цього саджали один або й два рядки шелюгу, що захищав сосну від вітру й заносу піском. Потім з набуттям досвіду від посадки шелюгу в соснових насадженнях відмовились. Спочатку ліс був колгоспний, і це був хороший доробок в скарбницю колгоспу від продажу сосенок до свята Нового року. Потім цей ліс було передано до лісництва.

Нині Коломійцівський ліс займає 418 гектарів. З них 220 гектарів – сосна. Тоді ж у повоєнні роки були закладені лісові масиви у с. Тихе, Червоний Лиман, у першій бригаді нинішнього ТОВ “Дібрівське” (с. Великомихайлівка) – всього 800 гектарів. Піднявшись, молоді ліси стали надійним бар’єром, звели до мінімуму піщані бурі, зменшили ерозії ґрунтів.

Наш край багатий на балки та яри, що утворюються внаслідок ерозії ґрунтів. Яри завдають значної шкоди полям і річкам, це – рани землі. Людина бореться з цими явищами шляхом їх заліснення. У нашій

місцевості цю добру справу розпочато дуже давно, ще в 1863 році, коли було закладено основи Дібрівського лісу. Раніше на його місці гуляли піски, росли окремі природні діброви.

До війни, в 30-ті роки, проводилася велика робота по насадженню лісосмуг, що захистили поля від суховіїв. Вони збереглися й до нашого часу. Хоч деякі з них мають жалюгідний вигляд: перетворилися у звалища сміття, дерева вирубуються.

Починаючи з 60-х років, у нашому районі проводяться насадження протиерозійних лісосмуг на схилах балок і ярів, на берегах річок. У колгоспі імені Держинського ентузіастом впровадження таких протиерозійних заходів був тодішній агроном господарства Л.М. Кістрін. З ініціативи Леоніда Миколайовича були засаджені сосною піски поблизу села Тихе. Цим заходом вдалося запобігти утворенню піщано - пилових буревіїв. Зараз там гарний лісок.

Зелені насадження не тільки зменшують руйнівну дію водно – вітрової ерозії, але й мають естетичне значення: милують око, дарують насолоду і спокій для душі, служать місцем відпочинку.

Необхідно повсякчас примножувати лісові скарби нашого краю. Продовжуймо добру справу наших попередників! Вони подали нам приклад самовідданого, безкорислого служіння суспільним інтересам.



Шелюги, урочище Ярина



На північно-західній околиці Покровського можна бачити шелюги, які тягнуться майже до села Катеринівка. Звідси вони взялися, хто їх насаджував? Ось що розповів мешканець с. Цикове Микола Герасимович Данильченко. Після заснування Покровського великих збитків тутешнім поселенцям завдавали кочуючі дюни пісків. Одного разу тривалий час дув сильний східний вітер. Він підняв у небо цілі хмари піску. Вітер мав таку силу, що піском перемело річку Вовчу. Вода вийшла з берегів і залила низини біля с. Чорненкове, Цикове, Катеринівка. Після цього пан Мазаракі, який володів Катеринівкою, звернувся до покровського начальства з проханням закріпити піски за покровчанами, що й було зроблено. Покровське, як і інші великі села, було в ті часи розбите на квартали. За кожним кварталом було закріплено певну кількість “піщаної” території. Потім з - під Павлограда завезли саджанці шелюгу, які були висаджені на пісках. Це сприяло закріпленню пісків.

Водночас між селами Чорненкове й Цикове було закладено насадження, урочище, яке назвали Яриною.

За твердженням Миколи Герасимовича, яринами в давнину на Україні називали тополі. Ця назва ще асоціюється з зеленим полем, засіяним ярою пшеницею.

А ось як пояснюється ярина, яринний у Словнику української мови Бориса Грінченка.

1) Ярина – яровой хлеб, яровые посе́вы, яровое поле. Ішла дівчина яриною – ярина мліє. Ой, орав милий у ярині .

2) Яринний, а, е 1) Яровой 2) О деревьях: всякое лиственное дерево, кроме позднего дуба. Яровий ліс.

Ось так і виник тополинний гай – Ярина. Він гідний захоплення бо не можна не дивуватися, як на глибоких тутешніх пісках виріс і вже багато - багато літ радує місцевих жителів цей чудовий куточок рідної природи. Він не лише милує око, тішить нас прохолодою і красою, а й нагадує про перемогу людини над стихією, мудре співжиття людини з природою. На жаль, останнім часом згадане урочище зазнає агресії з боку тієї ж людини. На його території можна бачити рівчаки, що ніби шрами перетинають, псують його вигляд. Що це за рівчаки, коли й навіщо вириті – невідомо. Як і те, коли вони будуть загорнуті...

Восени, як уже повідомляла місцева преса, йде несанкціоноване вирубування гаю. На східній його частині, біля села Чорненкове, кимось приватизовано шмат землі, і вже не так просто підступитись до нього. В гаю випасають худобу. Все це разом взяте наносить йому значної шкоди. Колись у ньому були озерця, болотце, водилась водоплавна птиця, бо ґрунтові води були високо. Тепер же, більш, як на 3 метри в глибину води не має. Спорудили поблизу лісу дренажну систему і, мабуть, від цього води не стало.

Треба сказати, що насадження дерев у Ярині продовжувалося з 1928-1929 роках. Здійснювали його працівники місцевого лісництва. Відтоді і ростуть поблизу села Цикове соснові гайочки.

Після постанови уряду СРСР 1949 року про заліснення пісків на Україні, насаджування дерев продовжувалось. Про це згадує зокрема житель Покровського Петро Бережицький. Навчаючись у середній школі , в 1952 році він разом з однокласниками садив сосну на західній околиці Покровського, поблизу твариницьких ферм колгоспу “Побєда”. Заліснення пісків продовжувалося і в

60-ті роки.

Гаврилівський ліс. Великі та Малі берези



Біля с. Гаврилівка на південний схід росте ліс, який має назву „Великі та Малі Берези”. За розповідями місцевих старожилів, посадили цей ліс за наказом колишнього губернатора Катеринославської губернії на початку XIX століття. З метою закріплення пісків, які вітром переносились на родючі землі і засипали їх. Були випадки, коли навесні при сильних східних і південно – східних вітрах хмари піску приносились від річки Вовчої до села Гаврилівки за 3 – 4 версти від місця, де знаходяться в даний час ліс „Великі берези”.

Це тривожило жителів села, і вони вийшли з проханням перед губернськими властями про допомогу, (розумний почин енергійного сільського старости Кочерги).

В 1889 році за наказом губернії Гаврилівська община приступила до заліснення піску шляхом посадки шелюгу, і вже в 1890 році посадки ці були закінчені. Всього було посаджено (укріплено) в урочищах „Великі берези”, „Малі берези” і на луках біля річки біля 1000 десятин землі. Посадочний матеріал привозився з Дібрівського лісу, частково з шелюгів Покровської волості. За проведення зразкової роботи по закріпленню пісків Гаврилівське сільське товариство було нагороджене похвальним свідоцтвом і великою срібною медаллю з написом “За укрепление и облесение песков” на другій стороні медалі напис “1889 – 1890 г.” Ліс підсаджували в 30- і, 40-і та в 50-і роки ХХ століття.

Ліс колгоспу ім. Орджонікідзе (тепер ТОВ “Дібрівське”)



Ось як про цей ліс розповідав кореспондент “Радянського слова” в 1969 році Володимир Пантелеймонович Бондаренко.

«Одного погожого літнього дня з колгоспним лісником Лукою Степановичем Лапком – чудовою, душевною людиною і його онуком Гришею ми йшли неквапно лісовою піщаною дорогою. І враз диво: червонясті лісові красуні вдарили грудьми в гарячу зелень хвої одна, друга, третя, четверта. “Дідусю, козульки”, - прошепотів внук.

А ще порівняно недавно на місці цього лісу були тільки кучугури піску. Лише дядьки баштани сіяли на них. Деколи рили баштани, а частіше загортало піском. Навіть перша сільськогосподарська артіль була названа “Піщана долина”. І спробували тоді члени першої артілі постати проти піску. Засадити їх шелюгом і акацією. Але не вистачило тоді ні сил, ні засобів. Вдруге спробували в п’ятдесятих роках. Завдання було таке: заліснити всі невіддільні. А їх в артілі нараховувалось до двохсот гектарів. І все - піски. Треба, отже, було братися за діло серйозно, впевнено, зі знанням справи. Тоді і вирішило правління доручити керівництво лісонасадженням Луці Степановичу Лапку. Наступна весна була першою трудовою весною колгоспних лісоводів. Виділили пару коней для підвезення знаряддя і саджанців, а брички не знайшли. Довелося знімати з букаря лемеші, прилаштувати ящик для знаряддя і саджанців, самим же п’ять кілометрів пішки за тим букарем іти до місця роботи. Садити саджанці сосни з допомогою так званого меча Колесова. Одна жінка брала його в руки з розмаху заганяла в пісок і за ручку нахиляла до себе. Таким чином між лезом меча і ґрунтом утворювалась глибока щілина. В неї друга жінка вставляла саджанець і притоптувала пісок. За день таким способом можна було посадити кілька тисяч саджанців при умові працювати зрання і допізна. Саме так працювали Степанида Польська, Вустя Приймак, Євдокія Ведмедик, Харитина Лапко, Ганна Нога. В перший рік заліснили сорок гектарів пісків. Наступного - п’ятдесят, а третього року – ще дев’яносто. Саджанці дружно прижилися. Сьогодні вони стоять на ста дев’яносто п’яти гектарах».

Молодцовський ліс

На лівому березі Вовчої – навпроти Великомихайлівки та Дібрівського лісу, розташований ще один ліс, Молодцовський. За переказами, цей ліс насаджували згідно наказу пана Молодцова, який мешкав на цих землях. Якихось відомостей про Молодцова не збереглося. Хто він, звідки з'явився в наших краях, невідомо. Про те, що він тут жив свідчать залишки фундаменту будівлі на одній з галявин лісу,

Відомо, що десь в кінці XVII, на початку XVIII століття, коли вже була зруйнована Запорізька Січ, землі Війська Запорізького царський уряд щедро наділяв своїм сановникам, дворянам, військовим, козацькій старшині. На піщаних землях землеробство було малоприбутковою справою, ось чому царський уряд вживав заохочувальних заходів для організації лісонасаджень. Так винокурницькою справою мали право займатися лише ті господарі, які вирощували ліс. Ділянки, засаджені лісом, які згодом давали будівельний матеріал, переходили в довічне користування тим, кому вони були наділені.

Ймовірно, що такий вибір у свій час зробив і Молодцов. Посадивши такий чудовий лісовий масив, який і тепер милує око людини, Молодцов залишив по собі добру пам'ять, здобув вдячність нащадків.



Фауна рідного краю



Тарпан

Тарпан у цих степах гуляв,
Купав зорю у Вовчих Водах.
Де квітень квіти вистеляв,
Геть гнав за обрії негоди

Кохана в шовковій траві
Його чекала на світанні
Не знав, що казці степовій,
Рокований кінець настане

Забудуть небо і земля
Той біг стрімкий, вихрасту гриву
Плугами зболені поля
На зміну прийдуть зелен – диву.

Не чути стуку тих копит,
Давно в самоті степ ночами,
Одна зоря в росі дзвенить
Далекий свідок поміж нами

О.Гасенко.

Фауна нашого краю

А які ж тварини, птахи, риби водилися в наших степах, лісах, річках, озерах до освоєння нашого краю людьми ?

На всьому просторі запорізького степу жило багато всіляких тварин. Це вовки, лисиці, зайці, дикі кабани, сурки, борсуки, горностаї, тхори, куниці, тури, видри, сайгаки, козулі, олені, їжаки, кроти, дикі коні (тарпани), мамонти, (рештки їх знайдені на території Олександрівської сільської ради).

Ще в кінці XVIII, на початку XIX століття в нашому краї водилися дикі коні. Ось що розповідає про наш край, про цих тварин Д.І. Яворницький в своїй книзі “Запоріжжя в залишках старовини і переказах народу”. Йде розмова між місцевим жителем Овсієм Головурним, з с. Богодарівка, якому на той час було 65 років, і академіком Яворницьким:

“Ну, а що ти скажеш за Каменувату балку? (Це балка знаходиться на південь, метрів за 300 від сучасного села Писанці). Чому вона так зветься?”

“Від дикого каміння! За запоріжців тут водилися дикі коні. Іще я, та й то зазнаю їх. Вони із себе невеличкі, а тільки товсті та кріпкі, на масть – мишасті. Мій батько і ловив їх, так що ж? Вони або повтікають, або подохнуть: не можуть, бач, жити в неволі, по степу їм бігати – то це так. Оце, було, їде чоловік по шляху кобилою, а дикі коні пасуться у Кам’януватій балці. То жеребець зараз вискочить на могилу, та й нюха, чим той чоловік їде, чи кобилою, чи конем. Як почує, що кобила, тоді, пиши, чоловіче, що пропало – поб’є і оглоблі, полама і вози, займе з собою і кобилу. Так по тому шляху колеса, обіддя, оглоблі та драбини з возів і валяються: то все шкода диких жеребців”.

Повідомлення Овсія Головурного знаходить підтвердження в словах письменника XVII століття Боплана. “По степах українських, – пише Боплан, – розгулюють цілими табунами олені, лані, сайги. Дикі коні ходять табунами від 50 до 60 голів; нерідко вони змушували нас братися за зброю, здалеку ми сприймали їх за татарську кінноту. Між іншим, дикі коні не здатні до будь-якої роботи, і хоча лошата й можуть стати ручними, вони також ні до чого не придатні, хіба що лише для їжі. М’ясо з них надзвичайно смачне і навіть ніжніше телятини.

Дикого коня втихомирити неможливо. Між іншим, дикі коні розбиті на ноги: копита їх розростаються, робляться товстими, адже їх ніхто не обрізає, і не дозволяють коню швидко скакати.

Із птахів в степах, біля річок, водилися: лебеді, гуси, качки, орли, лелеки, чайки, солов'ї, галки, сороки, ворони, кулики, жайворонки, дрохви, перепілки, синиці.

Ще на початку ХХ століття, за спогадами старожилів краю, по наших степах розгулювали табуни дрохв. Коли восени під час дощів мороз сковував землю ожеледицею, селяни влаштовували полювання на них. Ціпками і палицями били птицю.

В річках водилися соми, коропи, судаки, окунь, щука, тарань, в`юни, бички, лящі, лини, карасі, раки та багато іншої риби.

Чим інтенсивніше освоювали люди наш край, тим менше залишалось землі для диких тварин і птахів. На початку ХІХ століття зовсім зникають у нашій краї дикі коні, сайгаки. Уже в кінці ХІХ, на початку ХХ століття зникають, дедалі рідше зустрічаються степові орли, стрепети, майже всі хижі птахи, лебеді, лелеки, літаючі миші, кулики, дикі голуби, горлиці.

У нашому районі були три лимани, які знаходились біля сіл Червоний Лиман, Цикове і Зарічне. Вони й зараз є, але площі їх дуже обмежені. Непродумане освоєння, осушення цих земель привело до скорочення, збіднення і навіть до зникнення багатьох видів птахів, які тут водилися: лебедів, гусей, качок, куликів та інших.

Питанням охорони тваринного світу в Радянському Союзі, а тепер в Україні, приділяється значна увага. Приймають постанови, спрямовані на поліпшення природних багатств. Встановлено правила полювання й рибальства. Прийняті закони про охорону місць проживання тварин, їх наукове дослідження. Проводиться пропаганда, роз'яснення серед населення законів про охорону тваринного світу. Діє організація УТМР, яка охороняє природний світ тварин.

Одним з ентузіастів, який очолював у минулому УТМР нашого району, має спеціальну вищу освіту по вивченню і охороні природи був і є Михайло Полікарпович Шевченко. Він часто виступав у районній газеті на захист тваринного світу, пояснював людям, що для цього слід робити спільно. Разом з членами первинних мисливських колективів, з органами міліції боровся з бракон'єрами.

Зараз Шевченко – на пенсії, проте, як і раніше, закоханий у рідну природу. Він мешкає в с. Новоолександрівка нашого району. Посеред цього села тягнуться ставки. І боляче робиться йому, коли люди, не розуміючи, що роблять, увесь непотріб несуть до ставків, посуд з – під хімікатів і т.п. Від хімії риба гине. Розповідав Шевченко, що наприкінці минулого літа біля села довго жила сім'я вовків. Під час жнив

комбайнами з необачності було знищено кілька вовченят. І пізно вечорами, часто чули селяни виття вовчихи, яка ходила і шукала своїх дітей. А то розповідає М.П.Шевченко, приїхав у село з міста до родичів городянин. Щоранку робив фіззарядку, бігав навколо ставка. Потім звернувся до Шевчена з запитанням. Бігаю, - каже, - навколо ставка і чую, наче десь в очеретах бугай реве: бу-у-у, бу-у-у. Чи не вчувається мені? Тоді Шевченко і пояснив йому, що це так співа птах бугай. Носом у воду і виводе своє „бу-у-у”. “А то, – розповідає Шевченко, – ходжу до р. Вовчої порибалити вудками. Колись прийшов на своє місце, закришив, а кльову немає. Що ж таке? Раптом щось ляснуло по воді і зникло. А тоді з`явилась з води вусата звірина голова і з цікавістю почала розглядати мене. В цій тварині я впізнав видру. Отоді й зрозумів, чому немає риби. Видра її розігнала. Але найбільшим злом браконьєрів є електровудочка, яка працює від акумулятора. При мені спочатку один човен пройшов по річці з браконьєрами, які совали ці вудочки під очерет. Мальок спливав і плив за течією річки. Не встиг один човен проплисти, з`явився інший з новими браконьєрами, які також штрикали так званими вудочками під очерет”.

Велика загроза від такого рибальства всій рибі. У малої риби від електроструму лопається повітряний міхур і вона гине, а у великої риби, якщо їй вдається втекти, після цього не може бути потомства. Вона не сіє ікри. Це дуже тривожить ветерана - природолюбця. Як він розповідав, у Херсонській області провели експеримент. В двох ставках ловили рибу цими електровудочками. Через два роки ці ставки стали пустими. Частина була оглушена електрострумом і виловлена, інша, що залишилась після такої ловлі, не давала потомства. “Невже ми живемо одним днем, адже своїм потомкам залишимо пусті води ставків і річок?”- тривожиться ветеран.

У 80-х роках до нас в район мігрували лосі, але за короткий час вони були вибиті браконьєрами. В кінці 70-х років на Покровщині, зокрема в Дібрівському лісі, працівниками Великомихайлівського лісництва було вирощено і випущено на волю, на природу, фазанів. Вони – цінні і дуже красиві птахи, особливо півники. Птахи ці дуже довірливі, бо вирощені в штучних умовах. Зараз вони дуже в малій кількості ще водяться в нашому районі. Їх потрібно охороняти. В 70-х роках на лимані, біля с. Зарічне, поселилися лебеді. Їхнім захисником на той час став Ілля Павлович Половинка, житель цього села. Ось що розповів він кореспонденту районної газети і М.Шевченку голові УТМР у 1979 році:

“У минулому році на цих ось заплавах, – вказавши рукою вбік заказника, мовив він, – звели гнізда три лебідки. Згодом і на яйця сіли. Два гнізда діти зруйнували, а одна лебідка все ж вивела чотирьох лебедят. Але не довго довелося розкошувати їм на привіллї наших лиманів. Знайшлися негідники, виловили пташенят і продали в Чаплиному на базарі. Щоб не повторилося такого, Половинка дав собі слово зберегти в новому році молодняк. Ночами не спав чатував, аби браконьєри не наближалися до озера. Особливо ті чужаки, котрі їхали до озера відпочивати, але ладні б днями за лебедями ганятися. В Зарічному таких “курортників” пам’ятають. Інколи, щоб зупинити їх, доводилося Іллі Павловичу не раз і за рушницю хапатися. Лебеді знову оселились в лиманах Зарічного. Не даремним було старання ветерана: одна пара дев’ять пухнастих лебедят водить, друга - четверо, третя - трьох вивела. На плесі недалеко від темно – зеленої стіни очерету плавала гордо пара білосніжних красенів – лебедів. Між ними, здіймаючи, кришталеві бризки води, грались дев’ятеро сірих пташенят. “Хочу, щоб жили лебеді,” – сказав на прощання Половинка. - “Щоб люди, дивлячись на зграї гордих птахів над Зарічним, добрішими ставали. Адже це наше багатство.”

15 червня 1979 року був створений районний мисливський заказник загальною площею 2200 гектарів.

Таких любителів природи у нас багато. Ось ще кілька прикладів. У 1987 році під час збирання врожаю у колгоспі “Родіна” Олексій Юхимович Горбань (він працював газоелектрозварювальником), виконуючи ремонтні роботи в полі біля агрегатів, помітив, що з не обачності комбайнера було травмовано двох косуленят. Вони були зовсім маленькими – тиждень, як з’явилися на світ. Одного з косуленят Олексій Юхимович забрав додому, де разом з дружиною не один день лікував. Друге косуленя не вижило. Можливо, коли б дісталось воно Горбаню О.Ю. і його доля б була іншою. Співчуття нещастю наших чотириногих друзів завжди притаманне людям. А ось іще приклад. Не так давно орел степовий був повновладним господарем наших просторів. Та нині цей птах зустрічається не часто, і кожна зустріч з ним – приємна несподіванка для любителя природи.

Якось довелося побувати у механічній майстерні першої тракторної бригади колгоспу ім. Дзержинського (про цей випадок писалося в газеті “Радянське слово” за 24 жовтня 1987 року): „Майстерня зустріла нас криком степового орла. Так, саме орла. Господарює птах в цій оселі з літа. Знайшов його бригадир М.І. Павлюк, коли велося збирання ячменю. “Іду, каже, а на дорозі, бачу, сидить якийсь птах. Зупинив автомашину,

підходжу ближче – орлятко. Я до нього, взяти хочу, а воно тікає, злетіти не може. Зловив, посадив поруч у машину та й привіз до майстерні. Ось так і став орел - наш, так і поселився в цьому домі. Спочатку ніяк їжі з рук не брав, води не пив. Механізатори не знали, як і чим його годувати. А потім побачили, що орлятко полюбляє сире м'ясо. На тракторній шині влаштували йому годівницю. І щоразу з радісним криком злітає орел до своєї їдальні, де чекають на нього улюблені делікатеси. Звик птах до людей, котрі його оточують, та й механізатори полюбили його.

Інколи вилітає степовий красень зі своєї домівки, покружляє навколо, посидить на скирті та й знову вертає назад. А механізатори щоразу хвилюються, чи повернеться?

А ще, як казав М.І. Павлюк, птахові не вистачало міцності в крилах. Потрібно познайомитися з спеціальною літературою, але поки що знайти такої не вдалося.

І хоч як не хочеться механізаторам прощатися з улюбленим птахом, все ж вони вірять, що виросте, набереться сили їхній орел і знайде свою справжню домівку.

У 1973 – 1974 роках на вулицях райцентру все частіше можна було бачити птахів, які розгулювали на тротуарних доріжках, або сиділи на деревах, телеантенах, електростовпах. Птахи з цікавістю розглядають перехожих, супроводжуючи їх співучими туркотінням. Голоси птахів протяжні і скоріше нагадують легкий стогін або завивання дуже голосне, але приємне для сприймання. Чути його здалеку, особливо за вітром. Це співають кільчаті горлиці.

Горлиці (дикий голуб, клинтух, вяхир, витютень та інші) відносяться до борових пернатих. Їх налічується кілька видів. Це горлиця звичайна, сибірка, кільчата, короткохвоста і мала. У нас, на Україні, водиться три типи горлиць.

Донедавна в нашому районі були тільки короткохвості і малі горлиці. З'явилися вони навесні (в кінці квітня – на початку травня). У нас вони гніздилися, виводили пташенят (інколи 2-3 виводки), а з настанням холодів (у вересні – жовтні) відлітали в теплі краї. В 1965 році в нашій області, зокрема в м. Дніпропетровську, з'явилися кільчаті горлиці. Вони швидко прижилися і розмножилися в містах та на околицях. Люди оберігали їх, підгодовували. Згодом, десь у 1973 – 1974 р.р., окремі екземпляри кільчатих горлиць з'явилися і в нашому райцентрі, сміливо позуючи перед здивованими покровчанами. Кільчата горлиця швидко звикає до людей. Вона дуже довірлива.

Гніздяться горлиці на декоративних деревах. Гнізда роблять з гіллячок. Снідають горлиці, як і домашні голуби, рано – вранці, перед сходом сонця, поїдаючи дрібні крихти, різне зерно. Цікаво, що горлиці споживають насіння різних бур'янів, зокрема поширених у нас: свиріпи, берізки, куколю. Взимку – це основний корм птахів.

Особливістю кільчатих горлиць є те, що на відміну від малих горлиць, вони мають попелястий колір, майже повністю білий хвіст, а навколо шиї – чорне кільце у вигляді хомутка. Головне ж те, що живуть вони у нас протягом всього року і навіть взимку. Тому наше завдання – всіляко охороняти цих птахів. Горлиця нікому не шкодить. Навпаки, цей ніжний гарний птах, прикрашає і збагачує фауну нашої Батьківщини. Полювання на горлиць заборонено. Як бачимо, горлиці поселяються поруч з людьми, вірять їм, і ми повинні всіляко охороняти їх.

Взимку, коли настають холоди і випадає сніг, активісти районного товариства мисливців та рибалок, за допомогою (на той час) колгоспів дбали про збереження фауни в угіддях району. Наповнювали спеціальні кормушки свіжим сіном та зернофуражем. Не забували про підгодівлю куріпок та фазанів на спеціальних майданчиках, з кормом. Для диких кабанів заготовляли кукурудзу в качанах. Колгоспи виділяли транспорт.

В даний час в наших степах, лісах, біля річок водяться такі тварини: звичайний їжак, звичайний кріт, кажани, зайці, ховрахи, миші, пацюки, хом'яки, нутрії, вовки, лисиці, куниці, ласки, тхори, горностаї, борсуки, видри, дикі кабани, косулі, єнотовидні собаки. Багато тварин мають для людини велике значення. Деякі види служать об'єктами промислу, дають м'ясо, шкіру, хутра. У річках водяться черепахи.

З птахів у нашому краї живуть: лебеді гуси, качки, степові орли, перепілки, фазани, куріпки, журавлі, лелеки, чаплі, водяні курочки, сови, кулики, чайки, горлиці, дятли, синиці, жайворонки, сойки, іволги, галки, граки, ворони, горобці та деякі інші птахи.

Отже, охорона навколишньої природи повинна стати справою не лише відповідних товариств, а й справою кожної людини.

Великим природолюбом, ентузіастом своєї справи був Іван Григорович Скакун, заслужений учитель УРСР. Він жив у с. Маломихайлівка, був директором місцевої школи. З його ініціативи при школі був організований клуб “Природолюб”. Проіснував він понад тридцять років. Незмінним керівником клубу, звичайно ж, був Іван Григорович. Сам великий природолюб і знавець природи, скільком десяткам своїх юних друзів, членам клубу, передав він зерна любові до прекрасного!...

Клуб “Природолюб” був увесь на виду. Буваючи в Маломихайлівці, не можна не звернути увагу на вулиці з вічнозеленими туями, каштанами, ялівцем і стрункими голубими ялинками, трояндами. Діти їх садили, вирощували. При школі, а потім при колгоспі, був заснований розсадник декоративних дерев і квітів.

А найбільше увагу в цьому клубі надавали квітам. Вони - теж на виду у всіх односельчан. З ранньої весни до пізньої осені на багатьох клумбах біля школи, контори колгоспу, сільських пам’ятників горіли всіма кольорами веселки нарциси, нагідки, гвоздики, айстри, петунії, флокси, троянди. А в розсаднику члени клубу вирощували 10 сортів багаторічних крокусів, 8 сортів ранніх голандських тюльпанів, багаторічний мак і багато, багато інших квітів, що приваблюють своїм ніжним різнобарв’ям.

Поезія квітів ... Її творять звичайні сільські діти. Просто, із захопленням виходить це у них, прилучених до краси з самого малечку. Іван Григорович згадував, як нелегко було доставати насіння й саджанці. Але тим, хто стукає – відкривають. Зверталися в Київський, Московський, Нікітський ботанічні сади і ще по багатьох – багатьох адресах. Чимало посилок, конвертів з насінням і корінцями одержували діти з різних куточків Радянського Союзу. Завдяки наполегливій праці природолюбів, поступово прижилися в Маломихайлівці і хризантеми з Чехословаччини і троянди з Німеччини.

Маломихайлівський клуб знали далеко за межами району. У 1987 р. його члени були учасниками св’ята “Світ захоплень” у м. Дніпропетровськ. На нього вони представили 20 сортів троянд, вирощених у своєму розарії. Клуб відзначено спеціальним дипломом за участь у фестивалі народної творчості.

Члени клубу бували у м. Ялта і Нікітському ботанічному саду.

Клуб “Природолюб” ... Діти і квіти такі ж нероздільні, як сонце і мир.

А то ще був такий випадок у 1981 році. Вже кілька років прилітають весною до привітних червонолиманських болотечь нирки, дикі качки, чибіси. Після весільних ігор і танців в’є птаство гнізда, виводить і вигодовує пташенят. І, дивись, вже через деякий час услід мамі – качці пливуть сірі маленькі грудочки – перший вихід у “великий світ” тих, хто прилетить сюди наступного року.

Дихають, живуть за своїми, природою встановленими законами, очерети. До людських осель долітає гамір. Проте знаходяться й такі, яким

не до душі пісня живої природи. Вони змушують пташину співати тужливо.

Отакий випадок стався у Червоному Лимані. Житель села (не будемо називати його прізвище) натрапив на качиний виводок. Але замість того, щоб обійти його стороною, не руйнувати гнізда, він похижацьки забрав усіх каченят і одніс додому. Там випустив на подвір'я.

Про це дізнались учениці Покровської восьмирічної школи № 2 Ліля Легкодух і Наталка Буганова. Дівчатка розповіли про каченят своїй вчительці біології, повідомили тодішнього завідуючого районним товариством мисливців і рибалок М.П. Шевченка. Разом виїхали на місце події. Незабаром каченят було повернуто до гнізда.

Випадок цей дуже повчальний, бо тут перевірялась готовність людини стати на захист природи, її любов до неї.

Крім того, в 1981 році в Покровському районі було висаджено 52 тисячі штук дерев, 112 гектарів саду, з'явилося 5 га. полезахисних смуг. Посаджено 35 гектарів лісових культур. Закладено плантації багаторічних насаджень (6,2 гектара).

Розбито 10,7 га квітників і клумб, висаджено майже 600 кущів троянд, на 18 гектарах зеленіють нові газони. Лише на території райцентру знаходиться 12 га газонів, висаджено 1500 кущів троянд. Весною висаджено 300 ялинок, 350 каштанів, 450 – кущів “тамариска”, 12000 сальвій, 500 штук герані, 1000 штук гвоздики “шибо”, висіяно багато пітуній, айстр, маргариток.

Колгосп “Победа” висадив на березі, річки Вовчої 5000 саджанців верби та іви. На всіх виробничих ділянках колгоспу вбралися в листя 800 тополь, 1500 лип, 300 кущів троянд, тощо. Трудівники колишнього колгоспу “Зоря комунізму” висадили саджанці плодових дерев на 16 га, на 2,7 га - декоративні дерева і кущі, обабіч доріг висаджено 200 лип, 200 тополь.

І все ж проблеми захисту навколишнього середовища викликають серйозне занепокоєння. Поступово замулюються річки, джерела. Там, де водиться риба, по-варварськи, майже безкарно „господарюють” бракон'єри. Страждають захистники полів – лісосмуги. Їх безбожно захаращують сміттям, всіляким непотрібом, а деколи самовільно вирубують, немов би вони вже не становлять ніякої цінності.

Смітники, бур'яни, зруйновані, розкрадені приміщення тваринницьких ферм, нерідко не якісь там давні – предавні аварійні, а цілком сучасні – капітальні, занепад сіл – одна з характерних негативних прикмет нашого сумбурного часу. Хто ми ?! Куди ми йдемо ?!

Гадаємо й за цих скрутних непевних часів ніхто не дав нам права забувати про природу, а тим більше вільно чи невільно потурати її нищенню, занепаду. За будь-яких умов на землі треба бути господарем, яким український народ був завжди. Наш обов'язок – дивитися далеко вперед, думати не лише про наш вік, а й про те, що залишимо своїм нащадкам. Адже лише вони зможуть об'єктивно оцінити нашу діяльність на землі. І те, якою вона буде, вже сьогодні повинно всіх нас хвилювати.



Легенди та перекази Покровщини



Частина I

О, рідне небо, батькова земля,
Дарована і щастям, і журбою.
До тебе знов і знов вертаюсь я –
Ніколи не розтануся з тобою.

Григорій Бідняк
“Небо України”

Легенди – то сестри мрії людської.

Віками на нашій землі живуть і передаються із уст в уста народу легенди. Про казкових велетнів, про народних героїв, про походження назв сіл, річок, балок, скель, дерев, могил, про хвилюючі душу та уяву випадки, про вірних дівчат, які з великої любові до свого коханого, порубаного ворогами, ставали тополями, перетворювалися в чайок, що до шляху припадали, слізьми ридали, або приймали смерть, не бажаючи жити без свого судженого.

Вигадки, вимисел притаманні кожній легенді і навіть бувальщині. Вигадка надає їх змістові вражаючої особливості, фантастичності, має виховну та пізнавальну мету. Домисел у легендах використовується для пояснення незрозумілого явища дійсності, чи для повнішого відтворення бажаного. Характерно, що вигадка сприймається як достовірне реальне, рівноцінне дійсному, бо воно відповідає народним ідеалам, його заповітним прагненням і сподіванням. Нерозривна єдність у легендах реального і вигаданого і є головним джерелом їх популярності і впливовості, адже недосяжне і дивовижне вражає і вабить завжди гостріше. Сама вигадка базується на тому, що цього не було в конкретному випадку, але могло бути, бо воно логічно впливає як можливе й таке що не суперечить розвитку подій.

Дана збірка є першою спробою художнього опрацювання народних легенд, бувальщин та переказів нашого Покровського краю. Можливо, цим творам ще не вистачає високої мистецької досконалості і витонченості, проте вже сам засіб легенд і бувальщин, характерні особливості мови, побуту і взаємин між людьми тих часів, повчальний характер цих творів, поданих через призму легендарної чудодійності чи з пригодницькою драматичністю, сподіваємось викличе належну увагу

читачів, шанувальників даного жанру народної творчості, історії нашого краю, минувщини загалом.

Видатна українська письменниця Ольга Кобилянська закликала: “Згадуйте предків своїх, щоб історія перед вами не згасла, і золоті нитки не губить!”

Отже, вас очікує мандрівка маршрутами легенд цієї збірки в минуле нашого краю, у мудрий і вигадливий світ народної творчості, народного життя.

М.В. Гоголь подарував людству диканьські вечори (“Вечори на хуторі поблизу Диканьки”), ми ж пропонуємо вам наші покровські “вечори”.

Щиро вдячні всім, хто поділився, і сподіваємось, ще поділиться з нами безцінними народними перлинами - легендами, переказами та оповідками. Вони не повинні канути у вічність, забутись, вони мусять жити, доки ми живемо.

Легенди про заснування села Покровського, записані учнями Покровської неповної середньої школи № 1

Легенда перша.

Колись татари набігли на одне село було це якраз на Покрову. Жінки і діти заховалися в церкві. Коли татари ввірвалися до церкви, їм здалося, що Діва Марія сходить з небес і обгортає мирних жителів червоним покривалом. З того часу і стали називати село Покровською, офіційно – Покровським.

(Записала Яніна Бортник з уст бабусі Анни Федорівни Герасименко).

Легенда друга

Їхав на Покрову нашими краями отаман Сірко з козацьким військом. Тут де не візьмись - татари. Напали вони на козаків, і спалахнула битва. Сірко вщент розгромив татарську орду. Було це в дикому степу, де згодом виникло село Покровське.

(Записав учень Олексій Бондарчук з розповіді мами).

Легенда третя

У давнину на місці Покровського був дикий степ, росли густі чагарники. В них можна було навіть заблукати. Одного разу тут перебувало козацьке військо. Несподівано військо опинилося в облозі татарської орди. Ворог почав наступати але в скрутну мить на небі з'явилося видіння Божої Матері. Вона наслала густий туман довкола, і, завдяки цьому, козаки врятувались. З того часу козаки Покровську Божу Матір вважають своєю заступницею. Місце, де вони зіткнулись з татарами, не загубилося. Тут виникло поселення, яке назвали Покровське.
(Записала учениця Ольга Нападайло від батька і матері).

Легенда четверта

Там, де тепер знаходиться село Новоскелювате, жили колись козаки, а на місці нинішнього села Чорненкове було татарське поселення. До пори, до часу козаки й татари жили в мирі й злагоді. Та ось одного разу козаків зібрали на Січ. Сім'ї їхні залишилися вдома без захисту й охорони.

Скориставшись з цього, на зимівник напали татари. Коли козаки повернулись додому, то побачили на місці зимівника згарище і пустку. Вони зрозуміли, чийх рук ця чорна справа. Козаки не лишилися в боргу, зібрали раду, організували загін і напали на татар. Бій відбувся на місці нинішнього села Покровське. Козаки здобули перемогу над татарами. Було це в день Покрови Святої Богородиці, або на Покрову. Відомо, що козаки пошановували це св'ято.

На честь св'ята Покрови і на честь перемоги над підступними ворогами, поселення, що було засноване на цьому місці, назвали Покровським.

Мені неодноразово доводилося чути розповіді старих людей про заснування Покровського та інших сіл нашого району про те, як виникали назви тих чи інших населених пунктів. І варто зауважити, що всі ці перекази певною мірою перегукуються з історичними документами, в яких йдеться про освоєння й заселення краю, в якому ми з вами живемо.

Уродженець Покровського (1896 р. народження) Сергій Федорович Ковнір розповідав таке.

– Мій дід довго служив у царській армії, зокрема брав участь в російсько-турецькій війні в Болгарії. Його предки вели рід від перших

поселенців на території нинішнього Покровського. Дід мав добру пам'ять, був хорошим оповідачем, а знав він безліч історій з старовинного періоду. Дідові було понад 110 років, і ось у цьому досить поважному віці він розповів мені одну цікаву легенду, яку стверджували й інші довгожителі нашого села.

У 1736 році з Полтави й Київщини на береги Вовчої прибуло кілька сімей вільних селян. Неподалік від їхнього поселення проходила межа, за якою знаходилися володіння татар. Останні нерідко нападали і грабували місцевих жителів. То ж не випадково новопоселенці обрали найбезпечніше на їх погляд місце – на скелях біля річки Вовча. Нині тут знаходиться господарство району електромереж. У старовину збоку повноводної Вовчої стояли високі скелі, з заходу проходив глибокий яр, що становив природній бар'єр для нападників.

Новопоселенці пильно охороняли свої житла. За річкою на одній з могил було встановлено сторожову вежу, на якій тримали бочку з смолою та кілька кулів сухої соломи. У випадку появи ворога вогнем і димом подавали сигнал про небезпеку. Цю південну оборонну точку називали “Гостра могила”. Така ж вежа стояла і на Громовій могилі (вона ще має назви: Михеєва гора, Бариня, Стрільцева могила). Біля неї тепер пролягає траса Донецьк – Запоріжжя. Цю могилу в свій час розкопував відомий історик, етнограф Д.І. Яворницький. З Громової могили відкривається чудова панорама сучасного Покровського, широкого роздолля південного степу. З північного боку поселення сторожова вежа знаходилась на Орловій могилі. Її чомусь полюбляли степові орли.

Степан Федорович повідомив, що один з його пращурів мав прізвище “Комір”. Коли ж за часів царювання Катерини Другої почали заносити до списків вільних селян, писар-німець, не довго думаючи, записав “Ковнір”. Відтоді й поширилось у Покровському та на його околицях оте “Ковнір”.

Ще один покровський старожил А.О. Піскун зберіг у пам'яті розповіді свого діда Марка Федоровича. Ну ось хоча б така:

“У давні часи в балці, де ще недавно знаходилась молочно-товарна ферма ТОВ “Родина”, стояла турецька мечеть. Великих поселень поблизу не було, лише за Вовчою, верст за 10 на захід від сучасного села Катеринівка знайшли собі притулок утікачі з північної України. Церков тоді ще не будували, проте серед новопоселенців знайшовся один чоловік, який ревно наслідував православну віру, проповідував її, пристрасно молився. Навколо нього гуртувалися інші шанувальники

віри. Проповідника назвали “ігуменом”, а навколишні поселення – “Святими хуторами”.

Богомільні хуторяни займалися розведенням худоби і швидко багатіли. Сусіди – татари помітили це і почали грабувати Святі хутори. Одного разу налетіла ціла орда хижаків і вщент зруйнували оселі мирних степовиків. Ось тоді ігумен Святих хуторів вирішив шукати захисту в запорожців і пішки подався на Хортицю. Іван Сірко, який на той час був отаманом війська Запорізького, доводився родичем “ігумену”, та ще й чималим, - мав за дружину його рідну сестру.

– Що ж це ти, свате, сидиш тут зі своєю булавою і не бачиш, що в тебе під носом бусурмани знущаються над твоїми земляками та віру православну плюндрують, - накинувся ігумен зі степу на Сірка. – Чули ми, як ти побідно своє військо водиш та страх на ворогів шаблюкою наводиш, а бачити не бачиш. От якби ти показав своє лицарство проти татарів, що мирним жителям спокійно жити не дають. Тоді і ми б сказали, що ти наш батько – захисник.

Слова ігумена зачепили за живе отамана. Зібрав він два коші козаків. Один сам очолив, а вести другого поставив надійного вояку – Головка, та й рушили козаки в похід. До Вовчої, до того місця, де в неї впадає річка Гайчур, дісталися швидко. Непролазні терни й очерети розкинулись по берегах річок. Переправились на правий берег Вовчої і там отаборились. Розвідали, що неподалік у балці біля мечеті купалися татари.

Наступного дня, а це було перед великим святом Покрови, козаки Сірка і Головка вдарили по татарському таборі. Військо Івана Сірка вщент розгромило ворогів. Козаки зруйнували мечеть. Але цим не задовольнилися. Вони дізналися, що дещо південніше звідси знаходиться турецьке поселення Башаули (нині село Нове Запоріжжя Гуляйпільського району Запорізької області). Козаки захопили і зруйнували поселення, а рештки недобитих татарів переслідували далі на південь. Зупинились козаки на високому березі Гайчура. Глянув Сірко навкруги, помилувався степом і мовив:

– Оце простір! Гуляй поле!

З тих слів Івана Сірка відтоді ніби, й пішла назва поселення, що з’явилося потім у цих краях.

Перемога війська Івана Сірка над татарами відбулася напередодні св’ята Покрови, і на честь цього майбутнє поселення було назване Покровською слободою. Балка, на якій стояла мечеть, стала називатись Мечетною, а пізніше цю ж назву дістала й місцева залізнична станція.

Після перемоги над татарами Сірко з військом повернувся на Вовчу. Козаки розташувалися двома куренями, межа між якими проходила, нібито, там, де зараз у центрі селища пролягає вулиця 40 років Жовтня. Територію на захід від цієї межі займав кіш Івана Сірка, отож, західну частину Покровського й досі називають Сірківкою на честь знаменитого отамана козаків. Східну частину селища, де колись стояв табором кіш Головка, донедавна ще називали Головківкою. А ще Марко Федорович розповідав своєму онукові, що неподалік на косому шляху з Покровського на Присяну закопано чимало козацької зброї. Що то за зброя і чому саме там закопана, дід нікому не розповідав. На домагання особливо допитливих він скрутно схиляв голову і з журбою в голосі говорив:

– Не треба, діти, ворухити минуле. За нього й так багато крові пролито.

Коли в Покровському спорудили церкву, при ній було заведено літопис. Спочатку святі отці заносили до літопису різні спогади та оповідки старих людей про події, що відбувалися в навколишніх степах, а також, що були пов'язані із існуванням Покровського. В літописі згадувалися прізвища перших поселенців. У подальшому велися хронічні записи життя і події військової слободи. Відомо, що стара церква святого Миколая в Покровському проіснувала до 1932 року. Разом з церковним майном зник невідомо де і згадуваний вище літопис. Можливо, хтось з наших земляків зміг би вказати на сліди перебування цієї реліквії.

Один з старожилів Покровського Маркіян Петрович Байдужий розповідав, що в свій час йому неодноразово доводилось читати церковний літопис і він добре пам'ятає його зміст. Цікаво, що спогади М.Ф. Піскуна і М.П. Байдужого про Святі хутори, нашествя татар, бій Івана Сірка з ордою, про заснування Покровського в основі своїй співпадають. А ось документів, що стверджували б ці та деякі інші розповіді про виникнення нашого селища, знайти не вдається. Однак можна стверджувати напевне: Покровське – одне з найдавніших поселень запорізьких козаків.

П. Л. Кісенко

Бій на Покрову

Було це понад 300 років тому. Донські козаки збиралися великим походом на турків, маючи намір захопити і розгромити могутню фортецю Азов. Однак відразу було зрозуміло, що сил у козаків малувато, а битва

буде жорстока. Вирішили вони послати гінців на Запоріжжя прохати підмоги у своїх побратимів. Місію гінця було доручено старому досвідченому козаку Бібі, який, не гаючись вирушив у дорогу в супроводі двох молодих козаків-охоронців. Шлях був не близьким, до того ж, через Дике поле, де небезпека чатувала на кожному кроці.

Діставшись до Січі, старий дончак Біба вклонився козакам, вийняв пакет і передав особисто в руки отаману Сірку. Запорожці дали згоду допомогти своїм побратимам і не забарилися виступити в похід. Коли ж розгромили турків і поділилися трофеями, запорожці рушили назад, додому, на Січ. Ішли степом, берегом річки Вовча. Шлях обрали заздалегідь, тому корму і води коням вистачало.

Коли запорожці дійшли до нашої місцевості до тих дібров, що росли на місці теперішнього Дібрівського лісу (не виключено, що проходили й мимо Дуба смерті), до Сірка підбіг на коні козак з бойової похідної охорони.

— Батьку, прямо по Вовчій, верств через п'ять, справа — глибока балка. Там — ляхи. З іншого боку — така ж глибока балка. Там зайняли оборону турки.

Сірко зупинив військо, бойовій охороні наказав далі вести спостереження за ворогами. До себе викликав курінних отаманів. Він сповістив їм, що тут, в Дикому полі, невідомо яким чином з'явилися ляхи, їх треба оточити і знищити.

Ляхів було розбито, а балку, на якій ніби-то потекла ворожа кров, назвали Ляшевою. Так вона зветься й зараз. Проходить вона через поля нинішнього колгоспу “Росія” (нині ТОВ “Дібрівське”).

Турки, побачивши, яка халепа спіткала ляхів, бою не прийняли і поспішили відступити на захід. Козаки їх переслідували. Дійшовши до території нинішнього Покровського, Сірко скомандував військо зупинитися і стати табором. В цей час сторожова охорона сповіщає кошового отамана, що вниз по Вовчій, там, де з півдня в неї впадає річка Гайчур, знаходяться головні сили турків. На північному сході, верств за три від табору Сірка припишкли в засаді три невеликих турецьких загони. На випадок, коли запорожці зав'яжуть бій з основними силами, засада вдарить з тилу, прискорить розгром козаків і полонить “Урус-шайтана” (так турки звали Сірка).

Отаман звелів посилити спостереження за ворогами, а сам скликав курінних на нараду і пояснив їм становище. Двом з них, хоробрим і відважним отаманам Солоному і Гапону наказав готувати курені до бою з

турецькими загонами, що знаходилися в секреті. Три дні минуло тихо-мирно, без бою. Посланець бойової охорони доповів Сірку:

– Батьку, турки як подуріли, зорю поставили в козли, самі поставали на коліна обличчям до схід сонця, плескають в долоні над головами і, зай, викрикують: “Алах-бур Ала!”. Що воно таке?

Кошовий отаман швидко зрозумів у чому справа — турки відзначали якесь своє мусульманське свято і гаряче молили Аллаха допомогти їм розгромити християнських нечестивців. Цього ж дня і вхристиян було велике свято — Покрова. Та козаки вирішили відзначити його на свій лад.

Кошовий отоман наказує Гапону і Солоному оточити і знищити засаду. Основні ж сили козацького війська вдарили по турках, що підходили степом з півдня. Був бій жорстокий. Ворога було переможено. Про успішний і цілковитий розгром турецької засади Сікру доповіли Солоний і Гапон, хоч обидва були тяжко поранен. Тоді кошовий отаман Сірко сказав:

– За те, що ви не пошкодували власної крові для виконання мого наказу, ти, Гапон, і ти, Солоний, беріть з собою по 10 козаків і там, де вас поранили клятї бусурмани, будуйте курені і живіть собі поки й віку вашого вистачить.

Ось так ніби виникли хутори Солоно-Мечетна і Гапоно-Мечетна, а поруч з майбутнім Покровським, фактично його околиця — Мечетна. Назва “Мечетна” походить від турецького слова “мечеть” (церква).

Сірко ж вів річ далі:

– А тут, де ми з вами стоїмо, братове, нехай буде Сірківка. На знак же того, що сьогодні на Покрову розбили тут бусурмана-турка, поселення, яке тут буде, хай носить назву “Покровське”. Після цього пролунав наказ вирушати додому на Січ.

Г. М. Парфененко

Легенди про заснування сіл

Орли

Колись у сиву давнину чумаки їздили в Крим по сіль. Їздили бричками, в які запрягали воли. На шляху чумаків траплялися густі чагарники, в яких гніздилися степові орли. Чумаки говорили: “Ось доїдемо до орлів, тоді й перепочинемо в холодочку”.

За часів, так званої, Столипінської реформи мешканці села Великомихайлівки одержували значні земельні наділи й виходили на “відруби”. Завдяки цьому й виникло село Орли й чимало інших населених пунктів.

Злодійка (Луначарське)

Це село з’явилося серед степу між балкою Ляшевою і селом Малинівка. Спочатку воно не мало власної назви. У ті часи степами блукало чимало злодіїв, волоцюг, яких зараз називають “бомжі”. Одного разу хтось із мешканців згаданого села пішов до колодязя по воду. Став тягти цепок з відром і ледве-ледве витяг його. Чому ж так? Виявилося, що на цепу, нанизана на гачок, висіла вбита людина. З того часу село і прозвали “Злодійкою”.

Насьогодні цього села не існує. Чи не останнім його жителем був дід Охват, який займався народним цілительством, був цікавим, мудрим оповідачем, своєрідним степовим філософом.

Нині на місці колись квітучого села Злодійка (Луначарське) – звичайне поле. Хіба що кладовище на узвишші в затінку дерев нагадує, що колись тут буяло життя.

Чорненкове

Назва цього села походить від прізвища пана Чорненка. Поблизу села є озерце Ярина. Панська донька Ярина закохалася в бідного хлопця – кріпака, мріяла вийти за нього заміж. Та коли батько дізнався про це, він наказав юнака вбити, а Ярину заточити в монастир. Ярина не витримала такого лиха і на дубі в ліску біля озера повісилась. Кажуть люди, що той дуб є й досі. Є навіть і та гілка, на якій звела рахунки з життям дівчина. Гілка суха. Ось і прозвали місцеві жителі озеро і лісок біля нього Яриною.

Легенди про Марушчині скелі

Легенда перша

Жила собі звичайна дівчина, яку звали Маруся. Покохала вона дуже гарного юнака, але юнак, виявляється, кохав іншу. На Марусю він не

звертав уваги. Дівчина дуже страждала від цього, почувала себе нещасною й самотньою.

“Не жити мені на цьому світі без коханого,” – вирішила вона і пішла до стрімких скель, що височіли над Вовчою. Не роздумуючи кинулася зі скель у річку.

З того часу й назвали ті скелі “Марушчиними”.

(Записала учениця Анастасія Андрієнко).

Марушчині скелі! Хто й коли дав таку назву стрімким і могутнім скелям, що виступають над Вовчою з північного краю лісу навпроти першого поселення запорізьких козаків, названого ними Дібрівкою? Коли стоїш на них і милуєшся чарівним краєвидом, навіть не підозрюєш, що понад століття тому сталася тут велика людська трагедія. Ці скелі – німі свідки того, як людина погубила цілий світ – великий і добрий. Але вони нічого не скажуть. Скелі мовчать.

Та не все ще забули люди, вони згадують трагічний кінець того, хто назавжди віддав своє ймення скелям.

Легенда друга

Це був уже не молодий чоловік. Він мав свою хатину, господарство. Якось дід Марушка вирішив у городі свого більш заможного сусіди нарізати лози на корзини. А був той сусід скупий, бездушний і жорстокий: багатії не бувають щедрими й добрими. Заявив сусід становому.

Дід Марушка вже не рад був отій лозі, та від лиха ніде не дінешся. Прив’язалося воно до старого. Як не прохав, не молив сусіда, той настояв на своєму. Дуже переживав Марушка це лихо. Минали дні... Прийшов час йти йому у волость, але він знав, що справи його кепські, чи, можливо, так йому здавалося, так вбив собі в голову... І Марушка вчинив інакше. Взяв з собою чистенький одяг і, як сам не свій, важко посунув до річки. Ніхто не зупинив старого, ніхто не пішов за ним слідом. Кожен живе своїми клопотами, вважає, що більшого лиха, як у нього ні в кого не має... Між іншим, як і тепер...

Залишилася людина один на один зі своєю совістю. Марушка приніс її сюди чисту, незаплямовану, світлу і зрозумів, що інакше жити не зможе, не вміє... Тоді він виліз на найвищий виступ скель, одягнув чисте вбрання, прив’язав на груди камінь і ...

... Річка прийняла старого в свої обійми і заголосило птаство над лісом, і покотилася луна байраками, і завирувала, запінила вода, і вдарила високим прибоєм у скелі, зросивши їх солонішими краплинами – слізьми...

З того часу в слободі стали боятися цього місця, обходили його, а скелі назвали Марушчиними.

За іншою версією, дід Марушка рибалив на цих скелях, і великий сом зотягнув його у воду. Дід не зміг вибратися з водяного виру, і втопився.

(Записав В.П. Бондаренко у 1967р.)

Легенда третя

Якось запорізькі козаки поверталися з походу. Молодий козак попрохав куріного:

– Батьку відпусти ненадовго до зимівника. Тут недалеко. Хочу наречену свою Марусю провідати.

Радісною була зустріч молодят. Гуляли, відпочивали. Якось вийшли закохані до річки на кручі. Милуються навколишньою красою. Так обом гарно. Раптом, де не візьмись, - татари. Вихопив козак шаблю і давай битися. Один проти цілої сотні. Чимало ворожих голів покотилося по траві. Але й сам козак поліг у нерівному бою. Вирвали татари з мертвого козака серце і на вогнищі засмажили. Кожному татарському воякові по порошинці дали, аби був такий хоробрий, як запорожець.

Бачила все це скручена вірьовкою Маруся, і не винесла душа її. Підкотилася до скелі і впала в річку, загинула. Відтоді ці скелі почали називати Марушчиними.



Легенди про річку Вовчу

Якось в літку спекотного дня біг по балці вовк. Захотілося йому пити, але води ніде не було. Проте почув вовк, що земля під лапами прохолодна. Заходився він рити землю. Ямка почала наповнюватись водою. Вовк напився і побіг собі далі. А невдовзі в цьому місці забило джерело, потік з нього струмок, що дав життя справжній річці. Річку назвали Вовчою.

* * *

Колись давно зграя вовків обрала в діброві місто для житла. Вирили нори і стали в них мешкати. Вовчиця привела сюди маленьких вовченят. Та одного разу селяни, які жили неподалік, вийшли на полювання, натрапили на нору вовчиці і повбивали всіх її діток. Вовчиці у цей час не було “вдома”. Коли ж вона повернулась і побачила, що вовченята загинули, вона почала плакати – вити. Цей плач був таким сумним, таким скорботним і безпорадним, що з нори потік струмок, який переріс у річку. Всі вовки – сусіди розбрелися після цього хто куди. Ще довго люди щоночі чули сумні завивання бідолашної матері – вовчиці, яке ніби-то, лунало з тієї нори. А в тому селі, звідки прийшли мисливці, вовки постійно загризали домашню худобу – ось у такий спосіб мстили людям за їхню жорстокість.

(Записала учениця Северин Катерина).

* * *

Назва річки походить від того, що колись люди погнались за вовчицею, в якої були вовченята. Для того, щоб врятувати своїх діток, вовчиця заходила рити яму, щоб там їх сховати. Несподівано з ями пішла вода.

А що ж трапилося з вовчицею і її дітлахами? Вони, ніби-то, встигли вибігти на пагорб і втекти до лісу. Люди, які спустилися з пагорба вниз, помітили, що низовину швидко покриває вода, вона чимдуж розливається, створюючи річку.

Так і народилася річка, річка Вовча.

(Записав учень Олег Сухар з уст батьків)

* * *

Давно колись в одній місцині жила зграя вовків. Якось помітили вони, що в їхній норі звідкись взялась вода, пробився струмочок і весело

задзюрчав. Вовки змушені були покинути ці місця, та й не дарма, бо той струмок невдовзі потік широкою балкою, через поля і луки та й розлився повноводною річкою. Цю річку й назвали Вовчою, адже свій початок взяла вона з вовчої нори.

(Записала учениця Олена Манік від бабусі Манік Г.С. в 1999 р.)

Легенда про Вовчу-Кобиланку

Колись давно під час війни з кримцями російське військо підійшло до річки Вовчої, а де брід, ніхто не знає. Вовча ж, у ті часи була широкою і глибокою. Коли це бачуть понад річкою якийсь чабан овець пасе. Вони покликали його до себе і стали розпитувати, де їм краще річку перейти, щоб рухатись далі, на Крим.

– Якщо допоможеш нам, покажеш брід, то дамо тобі стільки землі, скільки оком охопиш, - сказав чабану командуючий військом.

– Та чого ж? – відповідає той. – Звісно покажу, за праве діло йдете воювати з бусурманами. Життя від них не має... А від земельки, звісно, не відмовлюсь.

Чабан допоміг війську переправитись через річку. Потім узяв велику білу кобилу, сів на неї, виїхав на могилу, став на спину кобилі ногами і подивився навкруги. Ото стільки око сягає – все моє. Російські командири здивувались:

– Та що це ти, мужик, замислив? Ми ж тобі сказали, щоб ти сам на могилу зійшов, а ти на кобилі виїхав та ще й на весь зріст на неї став. Чи не занадто?

– Неправда! – вигукнув чабан. – Ви сказали, щоб я просто піднявся на могилу і подивився навкруги: скільки оком охоплю землі, вся моя. Ну, а відносно того, пішки мені йти чи на кобилі їхати, нічого ж не було сказано. Ось я й вирішив, що краще сяду на кобилу...

З тих пір і прозвали могилу Кобиланкою (прізвище чабана – Кобилан), річку також. Казали іноді: “Ходімо ловити рибу на Кобиланку”. Хоча ця назва не прижилась. А могила Кобиланка й зараз стоїть поблизу села Дебальцеве на правому березі Вовчої (це вже Васильківський район).

Примітка: За свідченням академіка Д.І. Яворницького ще в ХІХ столітті Вовчу в народі називали Кобиланкою, тобто кобилячою водою.

(Легенду записав учень Андрій Парфенюк з розповідей своєї бабусі Загорулько Галини Романівни).

Річка Янчур (Янчул)

Була вона колись широка і глибока, не те, що зараз – рівчачок. У давнину по ній навіть кораблі плавали. Загарбники – турки й татари на них з нашої землі різні скарби вивозили.

Кажуть, що якось на цей край напав кримський хан Янчул. Награбував усякого добра, скільки захотів. Золота набрав скільки, що вилив з нього фігуру коня, закутав його в овечі шкури і завантажив на свій корабель. Тільки зібрався відпливати, а тут – запорожці. Побачили вони татар, а ті все майно з корабля у воду покидали. Кинули і того замаскованого коня. Янчул сидів у схованці, а як побачив, що кінь шубовснув у воду, він і собі пірнув. Боявся, щоб награбоване майно нікому не дісталось. Пірнув і втопився к бісовій матері!

З тих пір і річку прозвали Янчуром (Янчулом).

(Легенду взято з книги “Савур-могила”).

А почалося з немовляти. . .

У 1958 році по закінченні навчального року ми з учнями пішли в похід по рідному краю. Побували в селах Кам'янка, Скелювате, Писанці. Дійшли до Богодарівки. Захотілося дізнатися, звідки пішла дещо незвичайна назва села.

Весна була в розпалі. Сонечко лагідно пригрівало. Люди працювали в степу. В кого ж розпитати про походження назви села? Коли це бачимо, під одним двором сидить старенький дідусь, гріється на сонечку, думу думає. Напевне, дідусь щось нам розповість, вирішили. Підійшли до нього, чемно привітались, розговорились. «Бачите – сказав дідусь – було це багато років тому. Наша Вовча була дуже повноводна і глибока, не те, що зараз. Сюди запливали запорізькі чайки – це такі собі суденця, в яких вміщалось душ 20 козаків, 2 гармати, боєприпаси і місячний запас харчів.

Одного разу, коли запорожці пливли на свої зимівники, вони помітили, що на тому місці, де зараз село Богодарівка, щось біліє. Один з козаків вирішив подивитися, що воно там таке. Козаки з нетерпінням чекали свого товариша і гукали йому:

– Ну, що ти там побачив? Кажі мершій!

Козак підняв з землі свою знахідку і показав побратимам малесеньку дитину, немовля:

– Ось подивіться, яка гнида!

Козаки взяли з собою дитину, мовляв, виросте – буде добрим козаком. Коли хрестили хлопчика в церкві, дали йому прізвище Гнида.

Хлопчик виріс, змужнів, разом з козаками ходив у походи, став осавулом. А потім невідомо за які заслуги йому було подаровано землі на лівому березі Вовчої.

Село, яке заснував Гнида, в якому жив сам, він назвав Олександрівкою (на честь своєї дружини). А те село, що виникло на тому місці, де козаки знайшли немовля – майбутнього пана Гниду, назвали Богодарівкою. Можливо, тому, що тут Бог в подібі запорожців подарував хлопчикові спасіння.

Богодарівка – офіційна назва села, однак інколи його називають Солошиною. Чому так? За переказами в пана Гниди це село купила поміщиця на прізвище Солоха. На честь неї, чи просто так село і стали називати Солошине.

- Оце розповів вам те, що сам колись чув від старих людей, - закінчив свою розповідь дідусь.

Щоразу, пригадуючи цю давню розмову, страшенно жалкуєш, що багато, багато ось таких цікавих мудрих дідусів вже ніколи не стануть нашими співрозмовниками. Скільки захоплюючих бувальщин, переказів, легенд і пісень вмерло разом з ними. Ми вивчали все, що завгодно, крім своєї рідної історії, а тепер спохватились, та пізно...

(Лідія Павлівна Шульга, ветеран педагогічної праці. с.м.т. Покровське)

Легенда про заснування села Катеринівка

Точної дати заснування цього села не існує, але є легенди, що розповідають про цю подію. Існує кілька версій легенд.

Версія перша

У давні часи татари часто нападали на українські землі, грабували їх, а селян гнали в полон, продавали в рабство. Під час одного з таких набігів потрапив у полон якийсь Кобилан. Був він хліборобом, а, може, козаком, достеменно невідомо. Перебуваючи на чужині, Кобилан не полишав надії на визволення й повернення в рідні краї. В неволі він пас отари овець біля затоки Сиваш.

Скільки це тривало, невідомо. Та ось до Криму вирушило російське військо з тим, щоб підкорити його і назавжди покінчити з свавіллям войовничих татар. До Кобилана звернулися з проханням допомогти перейти Сиваш. Той з радістю погодився, адже він добре знав мілини і глибини затоки. Кобилан нарізав прутів насадив на них лебедине пір'я і вночі виставив ці тички у тих місцях затоки, де найлегше було здолати водну перешкоду. Наступного дня росіяни перейшли затоку і вщент розгромили татарське військо.

За велику послугу, яку Кобилан зробив російському війську, царський уряд нагородив його землею по річці Вовчій. Неподалік уже господарював великий землевласник Дебальцев. У нього було кілька дочок. І ось одну з них Кобилан покохав, посватався до неї. Дебальцеви погодились віддати свою дочку за багатого сусіда, хоч був він звичайного, незнатного роду.

Звали дочку Катериною, і на честь неї свій хутір, а потім і село Кобилан назвав Катеринівкою. Та Катерина, ніби-то, ніколи не любила свого чоловіка і взяла отруїла його. Першим покійником, похованим на сільському кладовищі, і був Кобилан. Поховали його на козацькій могилі. Звідси й пішла назва цієї могили – “Кобиланова”. Ще й зараз старі люди в Катеринівці часом кажуть: “Мабуть, оджив своє. Пора – до Кобилана”. Тобто час помирати.

Версія друга

А ось другий варіант легенди. Розповів мешканець Катеринівки Федір Григорович Чижик. Його дружина була вчителем історії і записала цю легенду від старожила села Лукана Чумака (1867 року народження). Дідові ж переповіли ту історію в свій час його батько та дід.

Згідно цієї легенди, вже відомий нам Кобилан за свій подвиг одержав 2500 десятин землі. Поселився він на місці нинішньої Катеринівки.

За пропозицією Дебальцева Кобилан одружився на одній з його дочок – Катерині. За це Дебальцев пообіцяв виклопотати для нього дворянське звання. Кобилан погодився одружитися на Катерині, проте прожили вони не довго. Де не взявся в селі збіднілий шляхтич з дворян Мазаракі.

Катерині він сподобався. Змовились вони, і Катерина отруїла Кобилана, якого ніколи і не любила. Кобилана поховали на козацькій

могили, а Мазаракі одружився на Катерині. Там, де жили чабани і була чабарня Кобилана, згодом виник хутір, що дістав назву “Дебальцеве”.

Легенда про заснування сіл Великомихайлівка, Маломихайлівка та села Іванівка Межівського району

Ще й тепер живе легенда про те, як було засновано ці села. В ті часи, коли запорізькі козаки заселяли нашу місцевість, сюди приїхали три брати. Два Михайли та Іван. Чомусь не помирились брати і поселилися в різних місцях. Іменами цих братів і було названо села, які вони заснували. Там, де оселився старший Михайло, з’явилася Великомихайлівка. Де спорудив свою оселю молодший Михайло – виникла Маломихайлівка, а де облюбував собі місце Іван, згодом виросло село Іванівка, нині Межівського району.

Новоселівка

Біля південно-східної частини Дібрівського лісу, за Вовчою, вздовж її лівого берега розташоване село Новоселівка (стара назва: Шагарівка).

З розповідей старожилів села відомо, що село заснував пан Шагар. Він, ніби-то, одружився на дочці одного багатія з села Киричкове (тепер: Федорівка Великоновоселківського району Донецької області) і замість приданого одержав земельний наділ понад Вовчою. Пані Шагар одержала від батька і кілька сімей кріпаків (серед них сім’ї Ричків, Готовських та інших), чиї нащадки й зараз мешкають у тій місцевості. Було це задовго до відомої в історії реформи (1861 рік) про відміну кріпосного права.

Економія пана Шагара знаходилася над річкою (приблизно від сучасної оселі Васильчуків і до оселі Сергія Довгопола). Ця територія пізніше дістала назву “Панський город”. До Великої Вітчизняної війни там ніхто не жив, і лише в роки війни почали селитися люди.

Неподалік від того місця, де зараз стоїть церква, знаходилася панська економія та подвір’я кріпаків. Після відміни кріпацтва люди стали селитися далі на північ, і це поселення вже стали називати “Новоселівкою”.

Після реформи 1861 року пан Шагар, згідно однієї версії, продав, згідно іншої – програв у карти і землю, і економію пану Швабу.

Збіднілий дворянин Микола Миколайович Шваб мав невеликий маєток, що знаходився на лівому березі Вовчої, майже навпроти того місця, де в неї впадає Кам'янка.

На пагорбі стояла будівля, поряд з нею – чималий сад, високоврожайний, доглянутий, з багатьма сортами плодових дерев.

М.М. Шваб був високоосвіченою людиною, мав свою нотаріальну контору в м.Синельникове. Він і два його брати були активними членами партії есерів. Під час першої російської революції 1905 – 1907 р.р. обидва брати Миколи Миколайовича були розстріляні царатом за революційну діяльність. Їхня мати після такого лиха осліпла й оглухла. Дві сестри Шваба жили в м. Синельникове.

У роки громадянської війни значну частину Новоселівки було спалено. Микола Миколайович забрав до себе в маєток сім сімей погорільців і створив з них комуну. Всі разом жили, разом працювали і харчувались. Працювали на землі, якої Шваб мав 40 гектарів. Жили дуже дружно.

Ще до революції в маєтку працювало дві дівчини з сусідньої Великомихайлівки (Дібрівки) і одна з місцевих. Цю місцеву звали Настя, Анастасія Олександрівна Ричка. Була вона дуже гарною й розумною, до того ж, ще й надзвичайно працелюбною. Подобалась дівчина Миколі Миколайовичу, і він одружується з Настею. Та прожили вони разом недовго, трохи більше року.

В числі комунарів була й сім'я Олександра Іларіоновича Рички, яка мала 12 дітей, а також сім'я Йосипа Ковалю, справжнє прізвище якого – Савченко.

Час був непевний. Довкола нишпорили різні банди. Одна з них на чолі з Петренком окупувалися в Дібрівському лісі. Так ось цей Йосип Коваль був зв'язаний з бандою Петренка. Коваль нашіптував бандитам, що у пана Шваба – багато золота, мовляв, є чим пожитися. Одного разу бандити вчинили наліт на панську економію. Рано вдосвіта під'їхали гарбами, забрали все, що можна було з будинку. Забрали з собою і пана Шваба. Бандити були озброєні до зубів. До цього вже не одну заможну родину пограбували вони в селі Новоселівці та в навколишніх селах.

Повезли вони Шваба в ліс на розправу. Там під віковичним дубом ці людинозвірі, як хотіли, знущались над своїми жертвами: кололи багнетами, рубали шаблями, підвішували на гілки дуба. Щоб заглушити крики своїх жертв (розправи чинили переважно вночі), награвали на гармонії.

Вже пізніше, коли банду Петренка було знищено, під дубом виявили 24 могили, в яких бандити зарили свої жертви в сидячому стані. Замучених перепоховали в могилах неподалік від старезного дуба. Ось чому він і дістав назву “Дуб смерті”, з яким пов’язували, приписували всі оті криваві оргії махновцям, хоча документально це ніяк не підтверджується. То справа рук місцевих бандитів. Після загибелі Миколи Миколайовича Шваба і пограбування маєтку, дружина перейшла жити до свого батька. З собою взяла і стареньку матір колишнього чоловіка.

За свідченням комунарів А.О. Рички, Н.О. Овсієнко та інших, вони прожили рік у комуні дуже добре. Та громадянська війна тривала. Одного разу до дружини покійного Шваба Анастасії Олександрівни приїхало на тачанці двоє – один якийсь чужинець, другий – вже відомий Йосип Коваль. Забрали вони Настю на тачанку і повезли манівцями в поле. Заїхали в глибоку балку і до неї:

– Ну, Насте, вибирай собі смерть...

Один наставив на жінку було револьвера, другий оголив шаблю. Бандити добивалися, щоб дружина Шваба віддала їм золото і гроші, яких у неї не було. Раптом по горі балки пролунав якийсь крик. Всі глянули в той бік і побачили вершників з шаблями наголо. Шаблі виблискували на сонці, вершники мчали галопом.

Бандити, прихопивши й Настю, кинулися навітікача. Їм пощастило відірватися від переслідувачів, втекти, однак невдовзі вони змушені були відвезти свою полонянку додому. А виявилось ось що. Коли Настю повезли тачанкою, її брат метнувся верхи в Дібрівку, де саме перебував Нестор Іванович Махно зі своїми хлопцями. Ото він і послав на виручку Швабовій дружині своїх вершників. Так Махно фактично врятував її від смерті.

Пізніше Настя вийшла заміж за Леонтія Овсієнка. Було в них троє дітей.

Банда Петренка була винищена чекістами. А Йосип Коваль уцілів, переховувався в лісі. В 1921 році новоселівці запримітили, що дочка Ковалю чомусь зачастила до лісу. Просліділи, виявилось, носить їжу батькові. Якось вдалося оточити бандита, проте він не здався, пустив собі кулю в голову. Туди йому й дорога...

Від Швабового маєтку не лишилося й сліду. Як не було й того чудового саду... Все розграбували, розтягли, побили, потрощили, як і маєток Серікова в селі Вороне. Як і колгоспне майно в наш час...

Подивишся на стан сучасних тваринницьких приміщень в колишніх колективних господарствах, і мимоволі згадаєш слова пісні:

«Года прошли, но кажется все чаще,
Что не прошла гражданская война...»

*(Записано зі слів колишнього директора
Новоселівської восьмирічної школи
Сергія Яковича Глушка.)*

Віктор Бушин

Під іменем “вовки”

Існує кілька легенд про походження назви річки Вовча. Кажуть, що довкруг неї колись водилося багато вовків. Розповідають також, що струмок, з якого утворилася річка, витік з вовчого лігва. Однак те, що на берегах цієї степової річки знаходився центр кочівель половецького ханського роду Бурчевичів, тотемом якого був Вовк – не легенда, це історичний факт. І хоча це було в XI-XII століттях, та людська пам'ять пронесла крізь віки це, колись грізне і славне ім'я. І увічнила його в назві ріки Вовча.

Рідко кому не пощастило так, як євро-азійським кочівникам в плані доброго історичного імені. Народи з самобутньою і яскравою долею під пером істориків перетворились в «исчадие ада» с «раскосыми и жадными очами». В хижаків, заклопотаних виключно пограбуванням своїх миролюбних осідлих сусідів.

Апологія половців

Не став винятком і народ, який китайські сучасники називали кімаками, арабські – кипчаками, росіяни – половцями... Гнані Великою посухою X століття, вони з берегів Іртиша розселились до берегів Дунаю, а в 1055 році з'являються на кордонах Древньої Русі.

З цього моменту й починається сповнена всіляких зигзагів російсько-половецька історія.

Досить швидко російські князі відчули на собі гостроту кипчакських шабел, зрозуміли всю користь від дружби з половцями. Власне, й вони,

половці, відчули силу російських мечів, свій “суверенітет” поміняли в міжусобних чварах русичів.

Найактивнішим чином російські князі одружувались на “красних дівицях половецьких”, хоча своїх дочок у степ не віддавали ніколи. До речі, герой славнозвісного, хоча й малодостовірного в історичному плані “Слова о полку Ігореві” Ігор Святославич був на три чверті половцем. Його мати й бабуса були ханськими дочками.

Однак, щоб зрозуміти, чому степова річка одержала свою назву, необхідно познайомитись зі структурою половецького суспільства. Всі половці, які жили в степах від Дунаю до Волги, ділились на кілька орд (племен), кожна з яких в свою чергу ділилась на курені (роди) та аїли (сім’ї).

Найближчою до руських кордонів, а отже, й найбільш відомою руським літописцям, була орда, яку сучасні дослідники називають Придніпровською.

Родина вовків

Очолював орду Придніпровську кіш або курінь Бурчевичів. Найбільш ймовірно ім’я це походить від древнетюркського *buḡi* (бурі) – вовк. Вовк був тотемом, священним символом роду, звідки й назва.

В руському літописі під 1097 роком вміщено оповідання про волхування – чаклування половецького хана Бояка з роду Бурчевичів. Перед битвою опівночі від’їхав Боняк від раті і почав вовком вити. Так хан і водночас жрець культу вовка-покровителя прохав благословення у свого божества. І вовки відповідали йому виттям, передбачили і “забезпечили” майбутню перемогу.

Під роком 1187 в літопису вміщено оповідання про похід декількох руських князів на придніпровців. Зима була досить люта і сніжна. Через це русичам довелося йти на південь єдиним шляхом – по льоду Дніпра. Так дійшли вони до Самари, там полонили старожилів половецьких і довідались від них, що до половецького стану півдня шляху, в місцевості під назвою Голубий ліс. Ліс цей розташований десь при впаді річки Вовчої в Самару. Там стоять вежі – юрти, в яких мешкає одна велика сім’я.

Судячи з літописного оповідання русичі напали не просто на аїл (сім’ю), а на цілий половецький стан, оточений кружалом возів. Таке розташування називалось курінь, причому, курінь ханський. Отже, руський загін розорив зимівник Бурчевичів.

Слабким місцем половців було те, що і Північному Причорномор'ї через велику кількість снігу взимку кочувати неможливо. Половці влаштовували зимівники, де заготовляли сіно для худоби і ждали кінця зими. Саме тому вороги прагнули нападати на половців взимку, коли не можливо сховати жінок і дітей та вести маневрову війну. Зимівник, як правило, знаходився в центрі земель куреня. Ханський зимівник був у центрі орди.

Отже, десь в міжріччі Самари і Вовчої знаходились споконвіку родові землі Бурчевичів. Їхній, так би мовити, домен. На користь цього свідчить і величезна кількість половецьких святилищ з відомими “кам'яними бабами”, які зустрічалися в даній місцевості ще в першій половині ХХ століття. А також розкопки численних половецьких курганів, проведені поблизу сіл Вербки, Преображенка і Шандрівка археологічною експедицією Дніпропетровського державного університету в 1982-1983 роках.

/Газета “Популярные ведомости” від 3 квітня 2003 року/.

Володимир Процан

Привид у білому

Ця подія трапилася багато років тому, а саме в пору моєї ранньої юності. Про неї довго ще згадували наші краєни, особливо тоді, коли, бувало, мова заходила про різні там загадкові, незбагненні, або, як зараз пишуть, аномальні явища.

– Таки ж воно щось є ... – неодмінно додавали по цьому одні.

– У космос полізли, щось там вишукують, а що на землі робиться, до пуття не знаємо ... – додавали інші.

– Багато ще чого не знаємо! Взяти хоча б і це... Хай там раніше казали: були відьми, домові, чорти... То таке, люди темні були, забиті, легковірні. Ні радіо, ні газет, ні електрики... А це ж ось вже, в наш час і дотого ж, на власні очі бачили, не один хтось, а цілий гурт, можна сказати, хлопців та дівчат...

– І що воно за мара?

– Загадка природи. Гаразд, Бог з нею. Як той казав, багато знатимеш, рано постарієш... Наливай, чи що?

...Я сам чув цю історію безліч разів і, хоч сприймав її досить неоднозначно, інтересу до неї не втрачав, потайки думав над її розгадкою. Взагалі ж цікаво було спостерігати, як у кожного оповідача історія

обростала новими й новими деталями, думками й подробицями. Так, очевидно, і створюються, шліфуються народні легенди.

Розповім найбільш вірогідну, на мій погляд, версію згаданої історії. Наша вулиця, яку чомусь називають Калоною (Колоною), є західною околицею Великомихайлівки. Від центральної частини села вона відгороджена крутим пагорбом, що спадає стрімкими скелями до Вовчої. Завдяки пагорбу, вулиця нагадує якийсь окремий світ, або, як ми казали, райський куточок. Влітку, тут море зелені, панує тиша і спокій, який порушує хіба що, невгамовне пташине царство. Йому тут, що й казати, привілля. І людям також. Знизу вулицю підперезує синя стрічка тихої Вовчої, зверху до вулиці підступає просторий вигін – пустир, а за ним – неозорий степ... І лише вправо вгорі – інша вулиця.

За річкою, навпроти нашої вулиці і далі – інше село Орестополь. Орестом звали пана, колишнього власника села. Розповідали, що цей пан, Орест – Явецький, дуже любив музику, пісні, отож, намагався скуповувати, або й міняти на собак, лише талановитих кріпаків. І це, мабуть, не вигадка, бо ще й зараз в Орестополі, як заспівають, то забуваєш про все, плакати хочеться. А вже гумористів, різних чудотворців, умільців - не перерахувати...

В Орестополі був клуб, до якого полюбляли ходити дівчата і дехто з хлопців з нашої вулиці. Клуб працював за традиційним тоді планом: субота і неділя: кіно, потім, як той казав, танці до упаду. Іноді фільми демонструвалися й серед тижня. Цей клуб був зручний тим, що знаходився близько. Що ж тут? Кладку перейшов, піднявся на гору, трохи вулицею, ще під гору – і клуб.

Одного разу наша молодь поверталась додому далеко за північ. Широким провулком дійшли до крутого берега, звернули вліво на стежку, стежкою спустились до кладки. Аж ось і наш берег. Та раптом хтось із дівчат голосно вигукнув.

– Ой, що це там?!

Всі глянули вправо і побачили: далеченько, так, може, метрів за 200 на березі виднілася висока постать в білому. В руках у неї блимав якийсь вогник. Постать, як всім здалося, повільно рухалась вбік кладки. Від неї чувся якийсь спів, що швидше нагадував моторошне жіноче голосіння, як ото голосять над покійником.

– Пішли, пішли скоренько на гору, до вулиці, - неголосно мовила Ліда – найстарша з дівчат. Всі мовчки поспішили за нею й зупинилися вже аж за сусідським садком, десь напівдорозі до вулиці.

– Слухайте! Що ж воно таке? І де воно взялося, адже з орестопольського берега, з гори, нічого не було видно, - обізвалась котрась із дівчат.

– А ми ось з Васею підемо роздивимось, що це за чудо, - удавано хоробро заявив один з орестопольських кавалерів, язикатий і зухвалий Льоня на прізвисько Кроль. Вася – це його товариш. Хлопці швидко й повернулися, розчаровано повідомили:

– Ніде нікого. Пусто і тихо. Вам, дівчата, щось як приверзеться, так хоч стій, хоч падай. Недама ж кажуть: у страху великі очі.

– Отакої! – вигукнула Ліда, - і ви ж бачили, і ви ж тікали...

Льоня на якусь мить, здається, розгубився.

– А я знаю, що воно таке, - вигукнув Гриша Носков з нашої вулиці і плеснув довгими руками по кістлявих колінах.

– Та то ж дід Ведмідь рибу хваткою ловить. Я не раз бачив, як він на ніч йде до річки з усім причандаллям. А біле на ньому, то білий плащ. Син Грицько йому віддав свій старенький. А Грицько ж знаєте, який довгий, та й дід височенький. Мабуть, закурював саме, вогник блищав. А потім, може, сумно йому стало, взяв заспівав якоїсь божественної. Він - дід набожний.

– Може й таке, - погодились дівчата, - а може якась тітка своїх качок чи гусей шукала, та ото згукувала їх, а нам почулося: співає.

На тому й погодились, а Льоня Кроль додав: “Ви тільки нікому про це не розказуйте, бо нас засміють. Злякалися хтозна й чого...”

...Наступної ночі, в неділю, все повторилося, але цього разу таємнича постать у білому була значно ближче до кладки, всього за якихось 40-50 метрів. Моторошне голосіння тепер чулося набагато виразніше і здавалося ще страшнішим. Молодь, не змовляючись, знайомим маршрутом кинулась на гору. Цього разу оговтались і зупинились майже на вулиці. Знову хлопці повернулись ні з чим - ніде нікого. Просто чудасія якась.

– Ну ось що, - відказав Льоня Кроль, - йдемо на ту суботу з танців, якщо знову побачимо цю примару, валимо стінкою прямо на неї. Брехня! З’ясуємо, що воно за один. Ще й боки намнемо. Тільки глядіть, не дрефіть, а то як рвонете, що ніякий привид вас не наздожене.

Наступної суботи привид чомусь не з’явився, не маячив. Не було його і в неділю.

Хлопці й дівчата пройшли навіть стежкою берегом річки – ніде нікого. Дехто в душі радів, дехто був навіть розчарований, адже гострі відчуття, як гостра приправа до їжі. Життя без них прісне.

- Гаразд, поживемо – побачимо, - резюмував Льоня Кроль. – Наша умова лишається в силі, як що ще раз коли побачимо цього привида... Одне слово, нехай начувається. Ми, кажись, виведемо його на чисту воду.

Наступної суботи наші хлопці й дівчата повертались додому тим же маршрутом, тієї ж пізньої пори. Жартували, реготали, навіть співали, про привида, здається, й забули, чи удавали, що забули, що він їх зовсім не цікавить.

... Спустились на кладку, передні вже доходили до свого берега, як раптом чи не всі разом, ніби змовившись закричали:

– О, рятуйте! Ось він, привид, привид. Він – зовсім поряд. Сюди йде! Тікаймо!

Справді, те, що дівчата охрестили привидом, було зовсім поряд, рукою дістати. Зблизька воно здавалося неймовірно високим, з голови до ніг закутане в усе біле, лише обличчя було чорне, як ніч і тільки очі блищали якимось дивним фосфоричним світлом. Невідомий тримав в руках свічку. Побачене доповнював все той же, але вже досить виразний, моторошний спів, схожий на голосіння. Привид рухався до кладки і, здавалося, прискорював ходу, ніби й не помічаючи наляканих дівчат і хлопців.

– Слухайте! Це таки справді щось, щось... Тікаймо! – забелькотів Льоня Кроль і першим кинувся в протилежний від привида бік вліво, вздовж берега Вовчої. За ним – всі інші. Бігли мовчки, не оглядаючись. Неподалік від заброшеного будинку Кожухова (в минулому заможного господаря) повернули під гору і бур'янами, бур'янами – аж на шлях, що веде з села до молодого лісу і далі. Там зупинились, трохи оговтались:

– Ніхто не бачив, де воно ділось? – запитала Ліда.

– Та хто там оглядався! Всі бігли, як на спартакіаді, - зауважив Гриша Носков.

– Оце вам дід Ведмідь, оце вам баба з гусями! – близьким до істерики голосом вигукнула Галина. - Як же тепер додому? Та ще й через яр...

– Та тут його не буде, - обізвався хтось не дуже впевнено. Воно ж бачите: здебільшого на одному місці, на березі річки. З'являється і скоро зникає. Оце так кошмар!

– Ой, слухайте, - неголосно вигукнула Ліда. – Я, здається, знаю, що воно таке... Це – привид утопленика. Ветфельдшер, пам'ятаєте, утопився тут, як річку переходив. Повінь була, крига зашеретувалася, стала, а він хотів перейти, та й пішов під лід. Мабуть, через місяць знайшли там проти саду. Та це ж років два тому було...

– А ще тут Коля Баранець утопився, – згадав хтось. – Ну цей влітку, як після дощів Вовча дуже розлилася...

– Все може бути, все може бути, - якимось дивним тоном зачастив Льоня Кріль, - але я особисто не збираюсь спілкуватись з цим приви́дом. Хай йому аби́що! Хто знає, що в нього на думці. А ну як схопить за горлянку і дух випустиш. Або в воду...

– Ясно одне, - заявили дівчата, - що ми тепер в Орестополь – ні ногою. Це хіба аж через міст, так то далеко...

– А ми вас і в центральному клубі знайдемо, - не піддавався Льоня Кріль.

... Додому дістались без пригод. Правда, орестопольці пішли додому в кругову через міст. Так безпечніше...

... У всі наступні дні тільки й розмов було, що про приви́да, про ті зустрічі з ним. Майже всі схилились до думки, що то дійсно блукає, берегом Вовчої, привид того утопленика і те місце намагалися обходити не лише вночі, а навіть вдень. Назвали його нечистим, а відтак тримались від нього подалі.

...Років через 10 мої країни зібралися на березі Вовчої, неподалік від того злополучного місця відзначити свято Івана Купала. Саме тоді новий голова колгоспу задався метою пожвавити роботу колгоспних клубів, відродити давні народні свята й традиції.

Свято вдалося на славу. Були там водяні, русалки, чорти, палало багаття, через яке стрибали хлопці й дівчата. Через багаття, а потім – у річку. Для настрою, звичайно ж, не відмовились від вина чи пива. Дехто вживав і щось міцніше. Та що там: свято є свято...

Вже десь перед самим кінцем свята ведучий раптом оголосив:

– Шановні гості! Ви бачили на святі і водяного, і русалок, і чортів. А зараз для повноти враження ми покажемо вам і приви́да. Дивіться коронний номер з минулого: “Привид у білому”. Тоді, як ви знаєте, він мав шалений успіх... Ретроперспектива, так би мовити. Увага!

– Публіка завмерла. У цей час із-за густої тінистої верби небавом з’явилася висока постать в білому, на обличчі – чорна маска, в руках – свічка. Із тим же моторошним голосінням. Як тоді, давно...

Публіка завмерла вдруге. Дехто вмить протверезів. Наші дівчата, а тепер вже дорідні жіночки кинулися до “ приви́да ” і заходилися смикати його за одяг та штовхати його попідбичю:

– А ну зізнавайся, хто ти! Що ти за диво? Ось тепер ми нарешті довідаємось, хто воно лякав нас і наводив страх на весь наш куток!

Жартуючи, жартуючи, жінки так розтормошили привида, що він несподівано захитався і повалився на землю. З – під білого одягу, ним виявилось два білих простирадла, виповзло... два Миколи – старший і менший. Перший - високий кремезний, другий, хоча теж високий, але худорлявий, з писклявим жіночим голосом. Миколи були завжди нерозлучними друзями. Такимиж залишились і зараз, коли одружились, мали сім'ї, професії.

– А так ось воно хто! – зняли гвалт жінки. – Тут не один, а цілих два. Дать би вам чортів за привида, за нечисте місце, за забобони, і страхи наші.

Чоловіки не могли піднятися на ноги, їх душив сміх, і сльози так і капали з очей. Часом вони аж захлинались від сміху. Присутні навіть розгубились: одні аплодували, інші реготали, ще інші лаяли чудотворців, ладні побити їх.

Нарешті Миколи оговтались і на стійке прохання учасників свята розповіли таке: “В юності ми любили спати надворі в садку в мене, тобто в Миколи – старшого. До клубу ми ще не ходили, а так вечорами вже никали по вулиці в пошуках пригод. Коли дізнались, що наші дівчата ходять в Орестопольський клуб і завели там кавалерів, це якось неприємно вразило нас. Вирішили провчити їх. Ми брали простирадла, засідали в очереті, а коли дівчата поверталися з танців, Микола менший сідав на мене верхи, обпинались простирадлами, запалювали свічку, і Микола починав голосити. Це в його, як ви чули, добре виходить. Спасибі за увагу! У відповідь – шквал оплесків. А потім дружно і разом качали «привидів». Вони знову відчували себе героями дня.

Як непроханих гостей нагодували “БУВАЛЬЩИНА”

Нашепотіли Нестору Махну,
Що прадід мій Трохим
Їх зневажає...
Що на поклони не відповідає.
Якщо відповідає, то не щиро,
З посмішкою.
Під стрілами, ходить чинно
І взагалі ні чорта не боїться,
Ні гвинтівки...
Що, ніби, дід придумує частівки.
Я вже не знаю, як воно було,
Та про частівки знало все село,
Оті про “про гроші на лопаті,
Щоб їм господар ніс із хати”...
Бо ж промишляли по дядьках
У Водяній і в Романках,
Садиб багатих не минали
І в Катеринівці бувало,
Що шастали по курниках,
Якщо їх десь не пригощали.
Чи справді так воно було,
Чи то – брехня безбожна?..
Мій прадід на той час
Ще був заможним.
Й був виданий наказ
Старого налякати,
Якщо ж не вдасться налякати,
То к бісу в кручах розстріляти.
І ось ватага суне в двір
До баби грізно:
Де твій дід?
Дід воду тягне тихо, чинно,
А думка порхає невпинно:
Ну що ж придумать, що робити,
Бо ж можуть аголи і вбити?
Що буде? Йде він до “гостей”,

В руках дрючка тримає:
— А що, кому потрібен дід?
Він силу іще має...
Та що дрючок цей проти куль,
Хіба комусь наставить гуль?
... Забрали, в кручі повели,
Як кажуть, діда “замели”!
Туди ж і баба дибуляє:
Хай, дума, разом постріляють...
Коли не скоро йде назад,
Смутна, розлючена, жива...
Лукає сину “Савко, де ти?
Давай під ніж обох свиней...
Обідать прийдуть ті кадети
... На відкуп має дати “банкет”
Прийнятий Трохим
... Не буде, той банкет
Для них приємним...
Коли вже все перешкварчало,
Коли горою тарілок наклали,
Лукаво посміхнулась баба Марфа,
Немов якусь згадала дивину,
І свіжою водою із криниці
Враз покропила всю ту свіжину.
..Сміялись в діда очі хитро —
Він не лишився в дураках —
Махновці бігали до вітру,
Тримаючи штани в руках.
Ото такеє лихо стало
Наївшись в діда свіжини
Днів три ще воїнство дристало,
Уборну залили гівном,
Та безугаву чортихались...
А з витівки старих
Сміявся, ніби, сам Махно.

Ніна Нецадимова.

Де могила Федосія Щуся?

Ім'я Федосія Щуся – вожака дібрівських повстанців у свій час було не менш популярним, ніж ім'я самого Нестора Махна. Про Щуся відомо багато, як він зібрав загін з числа своїх односельців – ровесників, як громив, буржуазію, що гнобила народ, як об'єднався з загоном Махна, займав в його війську високі посади, користувався симпатією і повною довірою Махна ...

Щоправда, часи були дуже складні, шалені, неспокійні. То ж не дивно, що між запальним Нестором Івановичем і гордовитим, незалежним, відчайдушним Федосієм Щусем часом виникали гострі конфлікти й тертя.

Чи не під їх впливом і виникла легенда про загибель Щуся? Коли громадянська війна закінчувалась, і на махновців чатував повний розгром, Щусь, ніби-то, запропонував Махнові перейти на бік Радянської влади. Махно скомандував: “Хто за мене – стати вправо, хто за Щуся – стати вліво!” Коли тих, хто підтримував пропозицію Щуся виявилось менше, Махно витяг маузер і застрелив Щуся.

Згідно іншої легенди, Федосій Щусь загинув у жорстокому бою влітку 1921 року на території Сумської області. Перед смертю він наказав ті коштовності, що в нього були, розподілити між повстанцями, а тіло його поховати й могили не насипати, щоб ніхто з ворогів не знав, де він похований. Ескадрон повстанців кілька разів проскакав по колу, і від могили Ф. Щуся не лишилося й сліду.

(Записав Володимир Процан).

Батько Махно з Дібрівського лісу

Махно, Чапаєв, Котовський... Серед діячів революції та громадянської війни це – чи ненайпопулярніші імена. Особливо Махно. Батько Махно. Значною мірою цьому напевно сприяв і кінофільм “Пархоменко”. Його творці намагались окарікатурити образ народного вождя, але цього в них не вийшло. Навіть, у подібній трактовці він чимось притягує, не лишає глядача зневажливо – байдужим, навіть викликає певні симпатії до себе.

Нестор Махно не мав якихось державних чинів, проте він одержав високе звання “Батько”, яке дав йому сам народ. І в історію він увійшов, як Батько Махно. Батька Махна знали на величезних просторах

колишнього Союзу, пам'ятають і зараз. І не лише в нас, а й за кордонами країн, що входили до складу Радянського Союзу.

Та далеко не всім відомо, що титул “Батько” Нестор Іванович одержав саме в нашому Дібрівському лісі

Після зухвало – відважного нападу малочисленного загону Махна і Щуся на австрійських карателів і вартових, що безчинствували в Дібрівці (Великомихайлівці), Федосій Щусь – вожак дібрівських повстанців, а за ним і його хлопці, всі дібрівці в один голос заявили Махну:

– Відтепер ти будеш нашим Батьком ве́ди нас проти ворогів!

(Записав Володимир Процан).

Пригоди з прадідом

Зимовими вечорами, коли за вікнами завивала хуртовина, ми з братом при тьмяному світлі кировинової шестилінійки готували уроки. Мати латки накладала на наш одяг, а батько плів корзини чи в'язав віники – замовлень було, мабуть, з усього села. Батько тихенько наспівував, не заважаючи нам читати. І все про козаків співав: “По Дону гуляє козак молодий”, “Засвістали козаченьки”, “Їхав козак на війноньку”, про Байду та інші.

Одного разу брат мій запитав батька, чи знає він своє родове дерево (брат перед війною ходив у сьомий клас і де в чому вже розумівся).

Батько розповів нам про далеке минуле нашого краю, коли ще на наших степах хвилювалася ковила, а в буйних травах важко було помітити коней, вже не кажучи про менших тварин. Ось як передав нам батько розповідь свого прадіда, а нашого прапрадіда – внука козака Лапка, одного з тих козаків, що подалися шукати долю, коли Катерина II розігнала Запорізьку Січ. Було їх два брати, до них приєдналося ще троє. Поселилися вони спочатку десь на території сучасного Дібрівського лісу та коли піщані дюни стали буквально засипати їхні землянки, вони виклопотали право переселитися з лісу за байрачок (байрачок – це глибокий яр, як бачимо, ця назва збереглася ще з часів козаччини). Тобто, вони одні з тих, хто започаткував нинішнє село Великомихайлівку (Дібрівку). Побраталися козаки, понавозили дівчат, одружилися, а куток, де вони жили, стали називати Лапками. Ця назва, слід сказати, побутує ще й сьогодні.

Якось мій прапрадід, будучи підлітком 12-14 років, погнав пасти коней за село, аж до самої Ляшевої. Ляшева – це довга степова балка між

Великомихайлівкою і Малинівкою, хоча Малинівка виникла порівняно недавно.

... Літо. Сонце, в блакитному небі, жайвір тягне свою золоту струну від землі до неба, і зморений хлопчина заснув, а коні ж, як коні: чи то шукали кращої паші, чи просто помчалися назустріч вільному вітрі, та й опинилися аж ген, за Ляшевою. А батько ж суворо наказує хлопцеві пильнувати коней і не пускати за балку.

Підняли його і поставили на ноги дужі руки. Сон, як рукою зняло. Що за люди? Звідки вони взялися тут у глухому степу? Що їм потрібно? Де коні? А батків наказ?

Два чи три вершники на чорних конях, один - біля пастушка. Перші грізні запитання: “Чий ти?” “Звідки?” “Що наказував батько?”, “Як пасти коней і де їх пасти?”

Хлопець назвався Лапківським, з того краю села, що також має назву Лапки. А батько наказував пасти коней по цей бік балки, за Ляшеву не пускати і не пасти...

Хлопцеві зав'язали очі, посадили на коня та й поїхали. Їхали недовго, потім кудись ніби спускалися. Чого тільки не передумав за цей час малий пастушок! Чекав найгіршого, бо, якщо зараз беззаконня й свавілля, то що можна було говорити про ті дикі, давно минулі часи?

Зняли хлопця з коня, повели кудись вниз, пригнули голову, розв'язали очі. Це була якась землянка. Горіло у ній безліч свічок, все навколо блищало: шабля, підсвічники, кінська зброя, пістолі. Лави застелені дорогими килимами... За столом сиділи п'ять чи шість чоловіків у гарному вбранні. Все це нагадувало Запорізький отаманський курінь, про який хлопець знав з розповідей свого діда – старого козака.

... Знову запитання: Чий? Звідки? Називай всіх жителів хутора Лапки. Мій прапрадід назвав всіх дідів Лапків, їх синів, жінок, а потім перерахував їх внуків, в тому числі й себе, найстаршого.

Вислухали все те незнайомці, поговорили про дідів Лапків, поцікавилися: чому ж так, було ж їх два, а решта де взялися? Насмілювався пастушок і сказав, що це – побратими козацькі. Щастя його, що він – козацького роду, Лапківський. Подарували йому вуздечку чи, можливо, сідло дороге, (не пам'ятаю добре). Знову зав'язали очі (перед цим наказали, щоб коней гляділи і за Ляшеву не пускали, а то біда буде...)

Посадили хлопця на коня і відвезли на те місце, де брали. Пригнавши коней додому, хлопець про все розповів дідові – батькові побоювався казати, щоб, бува, за такі пригоди не дав батога, не провчив би, як спати та коней стерегти.

Дідусь же щиро радів, що його ще пам'ятають козаки-побратими, хоч тепер вони стороняться людського ока, ведуть якийсь дивний, непевний, злодійський чи що, спосіб життя. Пізніше за Ляшевою, виник хутір, який так і назвали Злодійкою. Хутір утворився внаслідок відомої в історії Столипінської реформи, коли селяни виходили на відруби, господарювали на вільних землях, багатіли...

... Розповідали, що в тому місці, де був хутір, нерідко можна було бачити якихось загадкових підозрілих людей. Все щось шукали, випитували, копали... Багато води сплигло відтоді, не одна буря прошуміла над хутором, куди частенько навідувався і Федосій Щусь, про що мені розповідала моя мама. У тривожні часи громадянської війни там десь ховалася дружина Щуся – Наталка. Ховалася від білих, від червоних, від австрійців... Було при ній ніби-то якесь золото та ще малесенька дитина - Федосіїв син, який згодом став непоганим художником, та в роки Вітчизняної війни загинув на фронті.

... Пам'ятаю, перед війною сильна злива розмила кручу. Хлопці бродили по балці, ловили рибу після дощу. Раптом один з них несамовито зойкнув – виявляється, розрізав ногу якимось камінцем. Рана була глибокою, хлопця довелося нести на руках. Принесли додому, мати обмила й зав'язала рану. Глянула на той камінець, а він весь блищить. Жінка поспішила з ним до колгоспної контори. Так поширилася чутка, що в Злодійці знайшли золото. Траплялися диваки, що розкопували кручі, шукали старовинні скарби, та так нічого й не знайшли...

Від колишнього хутора Злодійки тепер лишилася тільки хатка. Ще один населений пункт поступово зник з лиця землі, і лише перекази та легенди зберігають пам'ять про нього. Ніхто вже не шукає там козацьких скарбів, та чи були вони там взагалі? А ось найбільший скарб, який там зберігся – це родючий чорнозем, один з найкращих в районі. Ось його слід берегти, збагачувати, щоб мати завжди на своєму столі найдорожче – хліб.

Григорій Федорович Василенко



Григорій Федорович Василенко народився 21 листопада 1911 року в багатодітній селянській сім'ї у селі Великомихайлівка Покровського району Дніпропетровської області.

Великий потяг до знань був у нього ще змалечку. Закінчив восьмирічну школу у рідному селі. В 30-х роках минулого століття вступив і закінчив педінститут в м. Осипенко, нині – м.Бердянськ.

Учасник Великої Вітчизняної війни. Був поранений. Нагороджений багатьма урядовими нагородами.

Все своє життя пов'язав зі школою. Був викладачем історії та географії в школах Покровського району.

23 жовтня 1994 року Григорій Федорович Василенко помер. Похований в селищі Покровському.

Його любов до рідного краю вилилась в невеличкі розповіді, які ми пропонуємо читачам.



Життя кожної людини – це сукупність всіх форм її буття. Але в кожній з них є щось неповторне... Кожна пора має свої особливості. Особливістю в кожного з нас є дитинство. Ой, яка то пора щастя, незабуття!

Григорій Федорович Василенко *(колишній вчитель географії і історії Покровської СШ №1, №2)*

Ці розповіді записав Григорій Федорович Василенко – колишній вчитель географії і історії Покровської СШ №1, №2

Мій дивний світ –
Шевченкове село
Таке все любе
На стежині в літі
Як би тебе, мій краю,
Не було –
Придумав би тебе
Я в цьому світі

(Григорії Бідняк “Небо України”).

Мій батько, як і сусіди його віку, або трохи старші, чи трохи молодші, не були глибоко віруючими, але любили згадувати старовину. В довгі зимові вечори вони збиралися в когось у хаті, найчастіше в нас, бо наша старовинна хата з великою пічкою та комином були зручними для витягування тютюнового диму, а широкі лави понад стінами вміщували всіх бажаючих слухачів. Якщо ж не було де сісти, то вносили добрий оберемок свіжої соломи і ті, що прийшли з запізненням, розіславши свої сіряки чи кожухи, всідалися просто на соломі.

Починалися розмови по всякому: то про чиїсь сімейні негаразди, про нестатки, види на врожай або про становище в державі. Кожен говорив про те, що його хвилювало, цікавило чи наболіло, водночас надіючись одержати якусь пораду чи підтримку, що фактично і відбувалось. Від сімейних та господарських розмов непомітно переходили до всяких там спогадів, химерних випадків і пригод. Деякі з них були кумедні, смішні, інші ж – навпаки сумні або й страшні, ще інші – звичайні, буденно – побутові, але всі вони містили в собі елементи мудрого, повчального і, як зрозумів я пізніше, відбивали ті умови життя, в яких перебував простий люд.

Чоловіки, пригадую, завжди всідалися де-небудь біля порога чи ближче до печі, щоб можна було вільно диміти самосадом. Жінки завжди приходили пізніше, після того, як вправлялися численними домашніми клопотами. Вони всідалися на лавах витіснивши звідти чоловіків, і захожувалися прями, а хто й вишивав. Звичайно ж, перекидалися словами, а нерідко, як це буває серед жінок, промивали на всі лади чиїсь кістки. Бувало й так, що жінки, не змовляючись, заводили сумну задумливу пісню. Їм підтягували чоловіки.

Я ж в ту пору, якщо не змушували м'яти ногами прядиво, вкладався на печі головою на край, щоб було все на тільки чути, а й видно і

заслухувався їх плавною, оригінальною розповіддю, і, як умів, переробляв усе те у свої дитячій голові. Часто моя дитяча уява працювала настільки напружено над почутим, що я прямо з печі потрапляв у саму гущу тих подій, про які розповідали діди й дядьки. Бувало засинав під плавний, заколисуючий голос оповідача, уява ж продовжувала працювати. Уві сні все почуте ніби повторювалося, але вже з моєю участю. Я був героєм пригод – діяв, командував, розпоряджався, кричав. Найчастіше кричав від страху. Просинаючи тулився до бабусі, яка, так мені здавалося, ніколи не спала, нічого не боялася, як завжди відчувала мій неспокій. Бабуся хрестила мене, заспокоювала і щось невдоволено бурмотіла на адресу дорослих. Я заспокоювався і засинав на її руці, що здавалась мені м'якшою за найм'якішу подушку. Ой, бабусі, бубусі які ви милі й хороші! Скільки у ваших душах доброти, сердечності й ніжності. Які тільки теплі і м'які у вас руки! Де воно все, куди воно все поділося, навіщо забрав його з собою невблаганний час?!

Я вже казав, що ті дядьківські розмови починалися з наболілого. Вони ділилися своїми сокровеними думами про всілякі там незгоди, що траплялися кожному з них у нелегкому житті – бутті.

Ось і цього вечора зійшлися посидіти, погомоніти, не без того, звісно, щоб порадитись чи поскаржитись сусідові, або й почути від добрих людей якусь розраду чи щось цікаве, несподіване серед усталеної сірої буденщини.

Один хтось скаржився на нестатки, інший на непосильні податки, третій на собачий холод і небувалі досі снігові заметілі й заноси. В таку зиму пали не пали ту соломі, з'їди чи кирпич (саморобне паливо з коров'ячого гною) все одно в хаті хоч собаку ганяй, душі не нагрієш. Он чуєте, як у димарі гуде – завиває, ніби там нечисте з усієї округи зібралося і свій шабаш справляє. Ото йому тільки й до душі така негода, така пора несамовита. Тільки й піджидає, чи не потрапить хто в біду, в скруту якусь, щоб на той світ швиденько його спровадити.

А вони такі – підтримав хтось з дядьків. І ось уже загальна увага прикута до розповіді дядька Гната.

Розповідь дядька Гната

Я оце на тому тижні пішов на базар (базаром у селі називали тоді центральну частину Дібрівки, де був і сам базар, і лавки (магазини) приватних торговців, де можна було купити все що завгодно, аби ваші

гроші). В самому центрі на площі стояла дуже велична церква, вже один вигляд якої вселяв у душу щось урочисте й піднесено святкове.

Так от. Послала мене стара солі купити. Ну я трохи й затримався там, зустрів кума Петра, випили по чарчині, а там підійшли ще мужики, та ще по одній, а потім іще. Не пам'ятаю нічого, й не п'яний. Почав йти додому, а воно таке піднялось на дворі, що й світу білого не видно. В голові круговерть, в очах мерехтить. І що там той вигін перейти, так ні ж, нечистий попутав. Іду, іду, а хат все нема та й нема, а воно мете та кружить, в пику б'є. Куди не повернешся так і хлюскає, так і б'є. Дивлюся попереду, ніби щось із снігу вгору підскакує. В грудях у мене так і йокнуло думаю – неначе, як нечисті гріються, це ж їх стихія. Хміль у раз де й дівся, а ноги ніби не мої, підкошуються, а в голову хтось молотком стукає. А, можливо, там люди... Іду... Що буде, те й буде, раз помирати. Підхожу зовсім близько і що ж бо ви думали?.. То був Гончарівський млин – вітряк. А він же стоїть в кінці слободи, на вигоні. Крила його швидко крутяться, бо вітряга ж, а мені здавалося, що хтось підскакує. Я вже й не вертався, та й не знав, куди йти, в який бік. Зупинився й міркую собі – полізу в млин, а щоб дід Свирид нічого не запідозрив, запитаю, чи завізно, а то, мовляв у інших млинах повно мішків – не втовпишся, а там якось узнаю напрям вітру та й зміркую, куди і як мені додому добиратися. Так і зробив... Дід пояснив, звідки вітер, при цьому так на мене поглянув ніби хотів запитати: “Ти що, хлопче, з глузду з'їхав – ішов з дому до млина і не знаєш, звідки й куди вітер?..” Та ще ж з мене, мабуть, і горілкою тхнуло. Я мерщій з млина. Добрався додому коли вже зовсім стемніло. Горпина моя, звісно, бурчить: “Ну пішов. І де тебе оце лиха година носить? Пішов, та й забув, чого він пішов. Теж мені господар! Йому свій дім, хазяйство ніпочім, а ти ктутись сама як... в ополонці: і худобу порай, і принеси, а він десь бовтається. Ти знаєш, що я немічна, та й хоч би що. Сорому не маєш, та й усе...”

Розповідаю Горпині про свою пригоду, а вона й слухати не хоче. Глянула мені в вічі та як відрубала:

– Нализався, до чортиків, що й додому не втрапив.

Дядько Гнат усміхнувся і вже зовсім весело:

– Ну як з такою жінкою далі жити?

Порадьте добрі людоньки.

Тітка Горпина, яка також була в цьому гурті не витримала. Ніби й з серцем, однак по всьому видно, що без злоби вигукнула:

– І не лизнули тоді тебе чорти, хоч би трохи перепочила, та, може б, знайшла собі порядного чоловіка, а то весь вік скоротала з таким... Бачите, як зсохлася.

Тітка обкрутилася на одній нозі. Всі весело засміялися, бо насправді Горпина була вродлива, огрядна, здоров'ям від неї так і пашіло.

Хтось із присутніх запитав у дядька Гната:

– А те, ти ж хоч возив у млин після того, щоб дід мельник не подумав про тебе чогось такого..., нехорошого?

– Те! Що мені з того, як там про мене думатиме дід Гончар, - відповів дядько Гнат.

– Гнате! Гнате! Ти ж не обманюй людей, правду кажи. Наступного ж дня повіз змолот мішок ячменю. Словом... виправдав себе перед дідом.

Всі знову засміялись, а Гнат:

– Що тут смішного? Треба було, свиням нічого стало давати, та й запастися дертю не помішало. Бачите ж, яка негода розгулялась.

Тут в розмову втрутився дід Данило:

– Ти, Горпино, не дуже й наїдай на Гната. Воно добре, що все закінчилося благополучно, натрапив чоловік на млина, а могло ж бути й гірше, якби не дай Бог не натрапив. Вийшов би ото в поле... і поминай, Горпино, свого Гната. Ото так, дочко.

Слова, сказані дідом Данилом, вплинули на Горпину, на обличчі з'явився переляк. Та вона не подала й виду, впевнена була в собі молодиця. Відповідала з такою собі усмішкою:

– І хто б його поминав? Треба мені втрачатися із-за такого осоружного чоловіка? Він вже й так скільки тих грошей пропив. Тільки попаде в базар, так і вип'є. А за рік разів три чи й більше буває в тому базарі. Ось і підрахуйте, які це збитки... Горпина хотіла ще щось казати, та дід Данило, знаючи її натуру, перебив:

– Ну годі тобі, Горпино, а то тебе не переслухаєш. Випити ми всі не проти, що там гріха таїти, а ось з нечистим поводитися, то, мабуть, не кожному з нас доводилося на своєму віку.

Дід Данило обвів поглядом слухачів, передусім чоловіків, які вже встигли всістися біля печі, а де хто вже й цигарку скрутив та смачно затягнувся тютюновим димом.

– Трапилося ото восени і зі мною оказія, - продовжував дід, - ну та про це розповім іншим разом. А тепер треба і честь мати перед добрими людьми.

Він узяв свою шапку з гачка на сосі і попрямував до дверей. Всі чоловіки й собі почали збиратися додому. За ними, зібравши своє начиння, поспішили й жінки.

Розповідь діда Данила: «Водяний»

Не раз іще збиралися чоловіки і жінки у нас у хаті, а діда Данила все нема тай нема. Казали, трохи прихворів. Не пам'ятаю, через скільки днів чи тижнів тільки-но почало сутеніти приходить дід Данило. Його поява була немов сигналом для збору наших постійних відвідувачів. Всі ніби й чекали приходу діда.

— Пам'ятаєте, ви обіцяли щось розповісти, про якусь там пригоду з вами, - ледь не в один голос прохали присутні діда.

— Обіцяв. Ну гаразд, всідайтесь і слухайте, що зі мною трапалося восени, - охоче погодився дід Данило. — Повіз ото я до водяного млина три мішки жита. Казав, казав своїм хлопцям Павлові й Титкові, щоб одвезли та змололи, бо дівчата все пшеничне борошно випечуть. Так хіба послухають, ніби й не до них...

— Діду, але ж пшеничний хліб добріший, - хтось вкинув репліку в дідову розповідь.

— Та воно то так. Ну я ото набрав з невістками в мішки і повіз з Титковою. Вони поїхали кіньми додому, а я залишився. Три доби просидів, доки змолот, так завізно було. Спасибі онукам, хоч їсти приносили. Да... Так ото вже наслухався там усього про домових, про відьом, чортів, про болотяних і лісовиків, і про розбишаків. А в останню ніч ... — і набачився, і наслухався. Та добре, що хоч не сам там був. Нас там чоловік 12 чи 15 ждали своєї черги. Всю ніч сиділи дивилися та жахалися. У перші дві ночі говорили про всякі там господарські справи та що чутно в державі. Про статки й про нестатки. Наступної ночі — про почуте й пережите, загалом про діяння нечистивих і домових, про відьом, чортів та іншу нечисть. А в останню ніч, вірите, ото вже набачився й настрахався, що хай йому грець. Ледь живим лишився. Такого наслухалися, що дехто з мужиків навіть до вітру боявся вийти за двері млина. Один мельник нічого не боявся, як наче він з нечистивими знався. Та він і сам на чорта схожий своїми поведками. Ну тільки уявіть собі: надворі ніч, темінь, хоч око виколи, а він один у млині і хоч би що... Сй, ей знався з рогатими. Ось хоч би і в ту злощасну ніч. Воно хоч і не дуже

темно було, та ніч є ніч. Вийдеш надвір, якось аж моторошно, мимоволі озираєшся навкруги, все здається, ззаду хтось підкрадається. Короткі тіні від високого місяця, що проривався з розірваних хмар, то появляються ніби в тебе під ногами, то хутко зникають, справді, як, наче, хтось крадеться. В таку зловісну ніч сиди собі вдома на печі й не висувай нікуди свого носа, хіба що коли вже непереливки. Так ні ж, наш мельник домовляється з нами простежити за роботою жорна, щоб жорно добре розмелювало зерно та щоб вода у жолоб вчасно поступала, ну і щоб зерно не забули засипати в ківш. Показав, як це робити, а сам зібрався та й подався в слободу. І це ж через оті яри та байраки, зарості верболозу, очерету, колючої восьмини, та ще ж і лісом. Воно там і вдень страшно ходити, можна й голову звихнути, а це ж вночі... Та я забув сказати, що той водяний млин, він зараз стоїть, тільки покинутий, на байраку в Дібрівському лісі. Вовча перед байрачком перегороджена греблею, а воду спрямовано по жолобу на водяне колесо млина.

Байрак неширокий, але, як знаєте, глибокий. Через нього проклали щось подібне до мосту і на ньому стояла та частина млина, що пов'язана з водяним колесом. Основна ж частина млина знаходилась на суші, там знаходились жорна, а зверху – ковші, куди засипали зерно.

Кажуть, що млин був збудований так давно, що ніхто й не пам'ятає, коли це було. Дехто стверджує, що його встановили ще за тих часів, коли Дібрівка знаходилася там, де зараз ліс, а потім через піщані бурі переселилася на захід, де скелі Плескаті, а потім далі й далі, де тепер сучасне село Великомихайлівка. Заселяли цю територію різні люди. Ото ж, частини села мали свої назви: Биржа, Козаки, Польща, Лапки, Вершина, Заярський. А на лівому березі Вовчої пізніше виникло село Явецьке (Орестополь).

Розповідали, що млином довгий час володіли Довбиші, потім – пан Молодцов, тоді – Щербини, а хто останній – не пам'ятаю, запитати ж немає в кого, бо ті, хто знав, давно померли.

Тривалий час водяний млин був єдиним у селі, де можна було змолоти зерно, аж доки не з'явилися млини-вітряки, а потім і парові млини. Вітряків на вигоні було більше двадцяти, три парові млини обслуговували жителів навколишніх сіл за добру сотню верств.

Бач, затримався на млині. Ну нічого, слухайте далі. Мельника звали Іваном. Отож, пішов він у село, а ми сидимо розмовляємо, та все про мельника, який він відчайдушний, мабуть, задобрив чимось водяного, і живе з ним у злагоді – душа в душу, а може спільник того нечистого. І в таких, як цей Іван, і чорти на послугах. Пішов вже в ніч, і хоч би що. Він,

мабуть, якийсь ворожбит... Не інакше... Вміє так заговорити вас, що й не помітите, як у всьому з ним погодитесь. Ну хоч би ось і в цю ніч. Наговорив бог зна чого й що, і ми всі погодилися, залишилися без нього, та ще й згодилися все робити, що він звелів. Подумайте, люди добрі, хто він.

Спочатку балачки велися навколо цього ж таки Івана – мельника, про його вчинки і вихватки. Непомітно один – по одному почали розповідати різні пригоди й небилиці і все здебільшого про таких ото, як цей мельник. Не знаю, чи можна їх взагалі людьми називати – перевертні якісь, та й годі... Особливо багато всякої-всячини згадували про цей злосчастний водяний млин, про ліс та навколишнє болото.

Говорили що за греблею у вирі бурхливого потоку, в ковбані, виритій цим потоком води, що падає з греблі і жолоба на млинове колесо, в корчах дерев, якими перегачено річку, живе водяний. А в навколишніх болотах – болотяний і чорти болотяні. Що, ніби-то, хтось їх бачив, як вони свій шабаш справляли, коли людина потрапляє в біду. Показуються вони й досі, коли людина темної ночі лишається одна, бо хоч вони й чорти і можуть перетворитись у ніщо – було, та немає, а все ж побоюються, коли людей багато, та ще й чоловіки.

Говорили ми про те, що водяний і чорти болотяні вже не одну людину з світу зжили, затягли в болото, чи у великий вир потоку річки, в корчі затонулих дерев, чи в зарості болота і знищили, точніше, перетворили на своїх слуг. Люди, ніби-то, не раз чули, як той, кого затягли нечисті до себе, благав про порятунок.

Пробували шукати... Марно. Ніби крізь землю провалився чоловік. І сліду не знаходять. Кажуть, що водяному прислуговують русалки, це – душі утоплениць, а болотяному – чорти болотяні. Водяні і болотяні, а точніше сказати, їх слуги- помічники, забирають людину у водяне чи болотяне їхнє царство, випивають або висмоктують кров з неї, забирають душу і поступово перетворюють її на свою вірну служницю. Ця душа може інколи з'явитися в образі людини. Найчастіше це буває на Івана Купала. Тіло ж людини прилаштовували десь між корчами чи зарослями в найглибших місцях річки на з'їдання ракам. Ось чому раки, коли їх зварять, стають червоними – людська кров у них проявляється. А у воді, як ви знаєте, рак майже чорний, тхне болотом від нього, як від водяних.

– А ви самі, діду, бачили водяного, що кажете тхне від нього болотом? – обізвався хтось із присутніх.

– Хто, я? Звісно бачив. А як же? Тхне болотом, так воно і є. А по-твоєму чим же ще? М'ятою, чебрецем чи мо васильками? Голова твоя і два вуха... Безтолковщина...

Дід Данило був невдоволений, навіть ображений, що його перебивають. І тут усі, хто сидів і слухав дідову розповідь, ніби змовилися:

– А ти, Семене, якщо так хочеш переконатися, чим тхне від водяного, оце хоч і зразу піди стрибни у вир головою, можна прямо в одежі, тепліше буде, от і переконаєшся, тхне чи пахне від водяного. Краще вже слухай, що тобі мудрі люди повідають та на вус мотай. У тебе ж на в'язах що, голова, чи може, макітра або порожній гарбуз?

Семен знітився, мовляв, я ж нічого такого... Хіба я що?

– Нічого, то й не мели дурниць, сиди слухай, не заважай іншим...

Дід Данило задоволений, що зарозумілого слухача провчила сама ж громада і веде далі:

– Їх, отих раків, я вам скажу, хоч і можна їсти, але ця тварь ближча до водяного, ніж до людей, бо живе поруч з ним, живиться його покидьками. Бувають випадки, коли тіло людини стане чимось не до вподоби мешканцям водяного і болотяного царства і тоді слуги – русалки, чорти болотяні викидають його на поверхню води, однак рідко там, де людина втопилася, найчастіше десь по течії річки, а там його потоком води прибиває до берега...

Страх та й годі... Страшне, я вам скажу, місце, де стоїть отой богом проклятий водяний млин. І ніхто не наважиться перенести його, мабуть, не має зручнішого місця.

... Сидимо, перекидаємось отак словами, і ніхто з місця не зрушить. Налякали самі себе тими розповідями про водяного. Да-а-а! А мельник пощез, все нема тай нема. При ньому ніби й не страшно було. Ну та це ще півбіди. Та ось жорна почали уповільнювати свій рух. Необхідно було комусь вийти з приміщення і прибавити води, тобто відкрити заслінку жолоба. Всі розуміли, що треба, але ніхто й не поворухнувся, боялися, хоча в голос про це не говорили. І ось якось ніхто й не помітив чи не хотів помічати, як з млина вийшов Лободин Панас – чоловік ще молодий, дебелий, роботящий, однак мовчазний, сором'язливий. Помітили його вже тоді, як він не ввійшов, а влетів у двері, швидко грюкнув ними й на засув поставив. Сам блідий, руки, ноги тремтять, губи посиніли, очі, ніби, на лоба викотились. Став, як укопаний, з місця не зрушить. Запитуємо, що трапилося, а він мовчить, тільки очима кліпає та водить, нас ніби й не помічає. Так пройшло чимало часу. Мовчить Панас, а ми не знаємо, що й

думати, місця собі не знаходимо. Душа в кожного, як ото кажуть, в п'ятках. Піднесли ближче каганець. Почали, значить, Панаса за руки й за плечі смикати, а він, один грець, як німий, як кам'яний, тільки щось белькоче, а що, не розбереш. Ми і сюди, і туди, і штовхаємо його, і кричимо на нього. Тоді хтось з мужиків набрав з кухля в рот води, та як присне Панасові в пику. Дивимось, аж наш Панас ніби став приходити до тями, потроху почав відходити. Нарешті зрушив з місця і ніби не своїм голосом протягнув, заїкаючись:

— Ну й с-с-стра-стра-хіт-тя я-я-яке...

Ми всі до нього:

— Ну говори вже, що трапилося. Не муч нас, Панасе.

І Панас врешті повідав. Як ото почав він відсувати люк жолоба, щоб збільшити потік води, почулося йому, що там, де вода падає на колесо млина, ніби хтось купається, фиркає і хлюпочеться водою.

— Я як глянув у той бік, - розповідав Панас, - так отетерів. Жах який – з води видно голову і шию. Все обросло болотом і тільки очі час від часу поблискують. Вогненні якісь очі. Вірите? Їй бо, правда! Водяник не інакше, а я ж там сам.

Пропав, думаю, Панас... Ось зараз вискочать русалки і затягнуть у воду. Хотів кричати, голос відібрало. Я тоді зібрався бігти, як дременув, ніби вітром здуло мене і ото бігом ускочив у двері та мершій на засув їх.

Переляк Панаса передався нам усім. Так і здавалося, що ось-ось із найтемнішого кутка посуне на нас нечистий з усією своєю свитою, чортами, бісами, відьмами та й потягнуть нас на розправу. А кажуть старі люди, що в першу чергу розправляються вони з грішниками. Ну а хто з нас не грішник?

У нас і світильник горів – дно з розбитого горщика, заповнене лоєм з баранячого жиру, а в лой встромлено полотняний гніт з якоїсь домотканної домашньої одежини. Світильник чадів, мигтів, блищав, повітря коливало вогник то в один, то в інший бік. Зловісні тіні переміщувалися, шугали по стінах, то набиралися виразності, то зникали. У закутках, куди світло не проникало, вони ніби чорною прірвою приховували нечисть, там завжди щось шаруділо. Почувалося, що то нечисті никають по комірчині й нас шукають.

Усі мовчали, тремтіли та потай від інших накладали на себе хрест, щоб нечисті від них відсахнулися. Щоб воно було з нами далі – важко сказати, та на наше щастя з слободи нарешті повернувся мельник. Він ще надворі почув уповільнений рух жорен і заходився нас лаяти, всяк у світі

обзивати. Найстрашніше ж те, що мельник назвав нас “чортами болотяними”.

– Я ж вас прохав, я ж вам пояснював, що робити, - гарячкував мельник, - а ви, чим ви слухали? Залізли десь у закуток, як ті щури. Мабуть, послули всі...

Довго ще лаявся мельник, ми ж мовчали та полегшено зітхали. Що лається – то пусте, головне, ми живі залишилися. Врешті мельник направився до приміщення, але дверей ніхто не відпирив. Всі ми ніби змовившись сиділи, мовчки в якомусь заціпленні. Мельник гнівався ще дужче, слав нам прокляття, підкріплюючи їх лайкою. Хтось із чоловіків подав голос, що треба б відчинити, але інший негайно заперечив:

– Не відкривайте! Може, то й не мельник. Нечисті - вони на все здатні: і голос змінять, людиною обернуться. Хіба не чули про це?

Страх ще більше охопив нас. Тоді хтось і каже:

– Давайте, мабуть, відчинемо. Якщо це нечистий, то він все одно пролізе в приміщення, через щілину. Не гнівіть його, бо гірше буде.

А мельник то лаявся, а то вже чуємо крізь лайку сміх. Мабуть, здогадався, що сидимо тут наполохані, всього боїмося. Перестав сваритися, мабуть, вирішив доконати нас. А ми ото збилися в кутку за мішками, задихаємось від жаху. І щоб ви думали? Мельник утнув таке, що й тепер, як згадаю, не віриться. Ото, як припинив лайку і сміх, хвилин через декілька з’явився перед нами в своєму образі. Сміється і лагідно так промовляє:

– Ну, хлопці, а тепер, що будемо робити? Ану виходьте з закутка чи поодинці, чи всі разом.

Ми всі так і залякли. Жах вибив з нас рештки здорового глузду і сили. Ми не кричали, бо страх відібрав і річ, і здатність рухатися. Мельник, мабуть, і сам злякався, збагнувши все. А злякався не чортів і водяного, а за нас, телепнів.

– Хлопці! Та що це з вами?

Усі мовчали. Та ось найстарший з нас, дід Канчук, першим отямився, перехрестився та й каже:

- Якщо ти справді Іван Довбиш, мельник, а не нечиста сила, то перехрестися, і ми тобі повіримо.

А мельник реготить, аж за живіт береться:

– Та ви що, мужики, з глузду з’їхали, блекоти наїлися?.. За кого мене сприймаєте?

Дід Канчук, знай, на своєму настоює:

- Перехрестись і квіт. А ні, то йди звідси, нечиста сило, туди - відкіль прийшов, сатана.

Каже і водночас хреститься та ще щось приказує.

Мельник був кмітливим чоловіком. Зрозумів, що тут не до жартів. Перехрестився і попрохав пробачення:

– Я подумав ви жартуєте, пошуткувати з мене рішили. Ну тепер повірили, що я - це я?

Ми полегшено зітхнули, хоча остаточно ще не переконалися: Іван це, чи не Іван. Непевності додавало те, що ніяк не могли зрозуміти, як же він проник у млин, адже двері ми йому не відкривали. Мельник, очевидно, здогадався, що й до чого, та й каже:

– Ламаєте голови, як я тут опинився?

Та дуже просто – проліз через отвір, де вал від водяного колеса проходить. Що ж тут таке стряслося? Бачу, ви наче з хреста зняті. Я то здогадуюсь, та не зовсім.

Нарешті розповіли ми йому все, як було. Іван за живіт хапається, так сміється.

– Ну й дурні ж ви, - каже, - хай Бог милує! Зараз я вам докажу, що ніякого чортівни там не має, було б чого боятися!..

По цих словах засвічує мельник свічку, вставляє її у світильник, та й запрошує всіх нас:

– Пішли, - каже, - подивимось...

Еге! Не тут то воно було. Ніхто з нас і з місця не зрушив. А якже? Нечисті хитрі: поведе всіх разом до того виру, та тільки нас і бачили, ніхто й сліду не знайде.

– Ну, пішли, пішли. Чого ж ви сидите? – дивується мельник.

– Підемо тоді, коли треті півні заспівають. Тоді всяка нечисть зникає, ховається в свої нори та щілини.

... Діждалися, коли треті півні заспівали. Іван не зник, він з нами, отже, Іван це Іван, а не нечистий. Надворі – ще ніч, пітьма. Місяць уже на протилежному боці небозводу. Займалась ранкова зоря. Іван вийшов надвір, та швидко повернувся.

– Ну так що! Пішли подивитесь на вашу нечисту силу, чи на водяного, - пропонує він. Налякані, ми все ще вагаємось, а тоді ж таки йдемо слідом за Довбишом. Кумекаєм і те: раз півні проспівали, значить, вся нечисть хутко зникла, боятись її не слід.

... І що ж, ви думаєте, ми побачили?

За колесом з водяного виру стирчало величезне кореневище, відшліфований до блиску вал колеса час від часу від променів ясного

місяця ніби спалахував і сипав іскрами. Краплини води, що крізь щілини помосту попадали на кореневище блискотіли, ніби горіли. Вода ж, що падала з колеса, хлюпала, ніби хтось купався. Оце вам і всі дива!

Ніби й переконав нас мельник, однак страх не проходив, адже про всіх отих водяних, чортів, русалок, відьом, про іншу нечисть чули ми від старших давно й не раз. Чого тільки не витворяли з людьми нечисті! Словом, кожен з нас так і лишився при своїй думці, що і водяні, і інша нечисть існують, і що Панас у ковбані бачив саме водяного, а не щось там інше.

Дід Данило на якусь мить змовк, обвів усіх нас розумним пильним поглядом, немов хотів переконатися, яке ж враження на слухачів справила його розповідь. По хвилі він додав:

– І чого тільки не вигадас людина через свою темноту й затурканість? Ось візьміть: всі розповідають про цих же нечистих, про їхні витівки, а хто їх колись сам бачив? Тільки й того, що хтось розповідав, що, ніби-то, щось колись там бачив, чи привиділось йому, або почулося. Та ще, може, чого там гріха таїти, й не на тверезу голову... А нас через несвідомість нашу страх бере, і самі ж вигадуємо всілякі нісенітниці.

Хтось із присутніх, знаючи мудрість та життєйську обізнаність діда Данила, запитав:

– Ось ви, діду, багато прожили, багато дечого чули й бачили. А вам самим доводилось коли на своїм віку зустрічатися з ким-небудь з отих нечистих?

Дід спрямував свій невдоволений погляд у бік того, хто запитував, подумав трохи і каже:

– Не всім їх бачити велено, бо не кожен здатний на недобрі діла. А той, хто у помислах чи в серці зла не носить, тому й бачити всю ту нечисть не доводиться. Отож, і я бачить не бачив, та й не хочу їх бачити... А все ж, думаю, що вони, ті нечисті, мабуть, таки є. Бо якби не було, то й лиха на світі не водилося б. А на лихі вчинки людину лукаві спонукають. Ось і ти, чоловіче добрий, смокчиш диявольське зілля, тобто тютюн, а дехто нюхає, за губу кладе. Губите здоров'я, губите... А чиї це напуття? В ім'я якої сили ви це робите? Ось тепер і подумай, поміркуй сам – водиться чи не водиться на світі вся ота нечисть.

Дід знову замовк на хвилину, ніби додаючи присутнім час на роздуми. А потім ніби сам до себе:

– Курять, п'ють, блудом займаються, крадуть, дурять одне одного, вбивають, війни затівають. А все через що? Через злі помисли і діяння, на

які людину спокушає диявол. На які часто втягують і хороших людей, як не обманом, то силою. Ось так споконвіку і діється на цьому грішному світі. Одні роблять недобре через свою жадібність, інші – через дурість, ще інші – через власне безсилля.

Дід замовк. Всі також сиділи мовчали, мабуть, кожен обмірковував своє прожите і пережите, що зробив доброго, а що недостойного, негідного людини. Що переважало?...

Розповідь дядька Панька «Скарб Довбиша»

Знаєте, я теж ото часто думаю, є оті нечисті на світі, чи немає. Одні доказують, що таки є, інші, що то все вигадки. От і міркуй, як хочеш. Хочеш вір, хочеш не вір. Доведи, хто правий, хто каже правду, а хто перебріхує її.

Лихо та й годі з отієї нашої темряви. Все тільки вір на слово, бо в самого кеба не варить, половою набита, не думки там рояться, а горобці гнізда мостять. У того лихо, нещастя, іншому ж ніби манна з неба падає – достатки ніби самі в двір пливуть, багатство росте, як на дріджах, як ото гриби після дощу...

У народі даремно приказка гуляє “Багатому й чорти дітей колишуть”. Ото воно, мабуть, так і є. Кажуть же, що нечисті одним добро роблять, іншим – все життя капостять. На зло все чинять. Одне лише дивує, чому всі, хто розповідає про якусь пригоду з нечистими, самі їх не бачили, а тільки чули від когось і сприймають усе за істину. І ото ж як трапиться якась халепа, та ще й незвичайна, чудернацька, відразу ж галасують: нечистий попутав. Не вихили надміру оковитої Гнат, нічого б з ним не трапилось. А то ж на тобі: нечистий попутав... Або ж ось дід Данило розповідав про свою пригоду з водяним і мельником. Темрява безпросвітня, та й годі! Був би то не Іван, розумний і добрий чоловік, а хтось інший, то ще б не такого страху нагнав...

А в тім, хто його знає? Не нашого розуму це діло. Я, ніби-то, не дуже й вірю в цих нечистих, а ось у житті часом так складається, що й сам собі не довіряєш. Ні, ні, а й подумаєш: може, й справді щось воно та є...

Ну ось хоч би взяти Довбишів. Усі вони живуть в достатках, багаті. Все в них є: і хліб, і до хліба, живності всякої – повен двір. Що ж, вони більше за інших трудяться? Так ми ось кінці з кінцями не зводимо, а в них через вінця ллється... А чого багаті? Кажуть люди про діда їхнього, Стефана, то воно, може й правда. Був цей дід наймитом, служив у пана.

Не було в того Стефана, як кажуть ні кола, ні двора, а потім раптом розбагатів. Від нього й пішло все оте багатство, яке він потім розподілив між синами. А тепер і внуки, і правнуки живуть при великих достатках. А все тому, що Стефан знайшов скарб. Казали, це трапилось якраз на Івана Купала, вночі проти свята. Цієї ночі в лісі раз за багато років зацвітає папоротник. Квітка така яскрава, що від неї, ніби від свічки у всі кінці промені розходяться. Однак бачити цвіт папороті дано не кожному, а тільки щасливчикам, обраним богами чи, може, чортами... Так ось цей дід Довбиш виявився цим щасливчиком. Йому, кажуть, повезло, що був відчайдушним – не боявся ні Бога, ні чорта, ані будь – якої нечисті. А перед тим, як він знайшов скарб, йому все ніби-то хтось на вухо нашіптував: “Піди та й піди на Купала в ліс, там знайдеш скарб...”

Пішов Довбиш в ліс в ніч проти Івана Купала... І що йому там тільки не було: і гавкало, і нявкало, і сміялося. Над головою щось хлопало, всілякі привиди з’являлися. А він усе ішов та ішов, не оглядаючись. Коли це враз побачив квітку, таку яскраву, що аж горить. Вдарив Довбиш у те місце заступом. Навхрест ударив. Коли це земля як здригнеться, ліс як зашумить, наче під велику бурю. Тут ще пролунав сильний удар грому, кресонула блискавка. Думав, усьому край настав. Сильно гойдало в усі боки, ледь на ногах тримався. Щось десь глибоко застогнало, ніби останній дух випустило. Раптом земля розступилася. Всі привиди де й пощезли. Ніби з-під землі голос почувся:

- Бери, скільки піднімеш...
- А що брати? – не розгубився Довбиш. - Тут саме каміння...
- Ото ж його бери, - відповів той же голос.

Довбиш був здоровим, сильним чоловіком, та й він спочатку завагався: нащо мені каміння? Ну та раз прийшов, буду брать. А там що вже буде...

Наклав того каміння в кишені, в пазуху, в шапку, в руки – скільки зміг. Ледве з місця зрушив та й пішов з лісу, не оглядаючись. Треба було пройти тією ж стежкою, якою й до лісу йшов. А її ніби хто підмінив: завалена камінням, сухим гіллям, колючою восьминою. Хотів у бік звернути, але згадав, що скарб – каміння треба нести лише однією дорогою. І він попрямував, долаючи всі перешкоди. Всю дорогу Стефана Довбиша переслідували якісь привиди. На вуха ніби хтось шепотів безугаву:

- Та кинь, дурнику, оте каміння, виходь на дорогу і без мороки втрапиш додому.

Стефан затявся, не послухав. Ішов та й ішов все тією ж стежкою, долаючи всі перепони. Ледве дійшов додому. Зсипав оте каміння в одну купу і воно тут ніби вогнем загорілося – золото!..

Ось вам і багатство...

Тільки ж дід Довбиш – хитрий і бувалий чолов'яга. Щоб люди нічого на помітили, не заздрили, чи й не зазіхали на його добро, не поспішав багатіти. Спочатку хату збудував з світлицями і коморами. Наступного року пару коней купив. Таких, що й на віжках не вдержиш. Купив ще бричку, корову. А потім потекло все, як широка кисільна річка. Все з'являлося, немов за щучим велінням. Який ти хочеш інвентар у дворі, ніби з води обори й комори, сараї та амбари. Ще ж коні, корови, сотні овець, десятки свиней годованих... Млин – вітряк збудував. Замлю в бідноти скупив. Прислугу завів, наймитів. Словом, багатій – дука на все село.

А чому так сталося? Поталанило чоловікові, щастя в двір саме прийшло. Скарб знайшов...

Розповідь діда Сидора «Скарб»

А я чув, скарб інколи знаходять і в інші дні року. А тільки ж знову не всім він дається. Якщо ти побачив у ночі в степу вогник, то йди на нього. Вогник горітиме на одному місці, хоч і далеко, якщо на те, що пощастить. А якщо ж ні, то ти йтимеш, а він все віддалятиметься. Здається, ти вже ось біля нього, а він раптом зник. І виходить, як ото в циганки ворожки – за тобою щастя клубком котиться, та ти не вмієш його спіймати. Ти повернувся, а вогник знову з'явився. І так може тебе поводити не одну ніч і без толку. Виходить, не твоє щастя, не візьмеш.

Було ото моєму дідові Івану, коли ще молодим був. Погнав з сусідськими хлопцями коней внічну до Чубатих могил. Пасли, наглядали за кіньми по черзі. Один наглядає всі інші – сплять. Надійшла дідова черга пасти коней, а було вже десь за північ. Сидить дід, натягнувши на себе сіряк, і все коней перераховує, щоб, бува, який не відбився від гурту. Скоро вже повинні були його змінити, а він чи задрімав, чи як там воно було, перерахував коней, одного немає, знову перерахував – таки ж немає. Схопився на ноги, де ж його шукати? Направився в той бік, де росли терни, там завжди паша (трава) була краща. Коня знайшов швидко, але тут таки недалеко бачить горить вогник. Зупинився, думав, вовк у тернах світить очима, дрож по всьому тілу пробігла. Так ні ж здогадався,

то було б два вогника, а це ж один. Подумав - серце йокнуло: невже щастя саме до рук іде? Невже скарб? А як перевірити, копати ж нічим. Тіло обважніло, у голові найрізноманітніші думки рояться. Як же бути, як не прогавити скарб? Дід помітив місце, де світиться вогник, до ранку не міг заснути. День пройшов, як у мареві. Наступної ночі, коли знову внічне вирушали, дід непомітно прихопив з собою заступа (лопату). Домовився з хлопцями, що пильнуватиме коней в ту ж пору, що й минулої ночі. Ледве дочекався своєї черги. Коли хлопці вкутавшись у сіряки, полягали спати, дід взяв заступа і до терна. Вогонь горить, отже, щастя не втекло, то воно світить йому тим яскравим вогником. Дід розмахнувся і зробив перший удар заступом. Відчув, що вдарив не по землі. Придивився, аж там старий, трухлявий пеньок. Тож він і світився, ніби вогник горів. Заступом його не вдовбеш. Дід поставив мітку, а на наступну ніч взяв усе необхідне, щоб викорчувати пеньок. Ще сподівався знайти своє щастя – скарб. Цілий день рив дід яму ледве до води не докопався, а скарбу так і не добув. Та воно ж і вогник був не від папоротника, а від пенька. І взагалі нічого такого незвичайного: ні грому, ні блискавки, ані бурі чи привидів... І взагалі, дід нічого не чув і не бачив. А, можливо, щастя іншому призначалося, а не моєму дідові, - розпачливим тоном підсумував свою розповідь дід Сидір.

По хвилі обізвався дядько Гнат:

– Так що, діду Сидоре, не розбагатів ваш дід, як той Довбиш, не залишив вам багатой спадщини. Жаль, жаль...

Та в тім чому ж? Дещо таки залишив. Добре ім'я, чесність, любов і повагу до людей. Згодні не так вже і мало.

Розповідь діда Панька

А ти, Гнате, не смійся. Краще не мати того золота, багатства, а жити своїм трудом. Те, що надбав, те й твоє. Совість твоя чиста, спиш спокійно, не печешся за своє багатство, що залізуть злодії і тебе прикінчать, і золото заберуть. Хіба мало такого на світі білому?..

Не всім у житті щастя до рук іде. Одні в поті лица трудяться і нічого не мають, інші за все життя не нажмуться, не перетрудаються, а ти диви, багатство ніби саме до них пливе. А в тім щастя не в багатстві, а в доброті людини. Ось ти, Михайле, розповідав про Довбишів скарб. Воно, може, щось і було, чув я таку побрехеньку, та не йму їй віри.

Скарб той Довбиш, може, і справді добув, але не на Івана Капала. І хоч у лісі, та казки там ніякої не було. Усіх отих привидів, отого

чортовиння, крику, гвалту... То все ловка брехня для простачків. Та всіх не обдуриш – мудрі люди ще не перевелися і дещо петрають у цих справах. Різні чутки ходили про Довбишів скарб. І хоч обійшлося там без нечистих, нечистого в цій історії чимало. Найбільш ймовірною, на мій погляд, є ось ця історія.

Довбиш довгий час, мабуть, більше 10 років служив у дуже багатого купця чи, може, в якогось заводчика, що ворочав тисячами, якщо не мільйонами... Як ті багатства нажиті, Бог його знає. Казали, що неабияк тут постарався і Довбиш та ще якась там кумпанія. Справа в тому, що Довбиш був досить довіреною особою пана. Він доручав йому робити деякі торгові обладунки, і Довбишу це непогано вдавалося. Ось тоді-то і пробалакали таке. Ніби – то їхав купець з великим караваном краму і чималенькою партією золота. Купець з Довбишем, він був за кучера, їхали попереду, озброєні охоронці – позаду. В'їхали в ліс, і тут караван ніби трохи затримався, відстав від господаря. За тим раптом постріли: один, другий, третій... Вся охорона кинулася в той бік лісу, звідки стріляли. Караван залишився напризволяще. Що ж побачили охоронці? А те, що на узбіччі дороги лежить мертвий купець, а Довбиша прив'язано до дерева вірьовками. З рота стирчить якась пакля, щоб не міг кричати, очі зав'язані ганчиркою. Казали, в купця і зброя була. Він ще й відстрілювався, та, бачте, не зміг захистити себе від нападників. Крам розбійники забрали, золото – також, а охоронців і тих, що на обозі були, роззброїли і пов'язали. Розбійники зникли. Бричку і коней, якими їхав купець, через кілька днів знайшли десь в іншому лісі.

Довго допитували Довбиша і охоронців, навіть у рештанську посадили, але невдовзі й випустили, мовляв, ніяких доказів їхньої вини. Скільки було краму й золота, ніхто не знає. Чутки пройшли, що за Довбиша та охоронців, буцім-то, клопотали якісь дуже впливові люди. Видать, великі гроші підсунули кому слід...

Ну що ж? Повернувся Довбиш додому в свою стару хату. Одружився, трьох синів прижив. Мав достатки, але не так, щоб дуже великі. Частенько до нього якісь люди навідувалися. Подовгу пиячили, гуляли. Помер Довбиш несподівано, ніби й не хворів, якась загадкова смерть...

По смерті батька, років через десять, коли підросли, сини одружилися і розійшлися з сім'ї жити окремо. Побудували собі добренні хати і все інше до хат і стали жити в достатках. Господарство в кожного росло, як з води. Онуки їхні також не знали злиднів. Ось вам і казка про Довбишів скарб, знайдений на Івана Купала...

Тоді, пам'ятаю, ходили чутки, що це вбивство і пограбування купця було не перше для Довбиша і його друзів. Казали, що вони і каси і банки грабували. І, начеб-то, цю банду очолював сам купець. Ну а потім вони чогось там не поділили і ліквідували купця, а тоді й самого Довбиша. Звідки й ця загадкова смерть ще не старого, кріпкого і сильного вдачею любителя легкої наживи.

Розповідь дядька Ониська «Скарб на болоті»

А я, хлопці, знову про скарб... Ото ви, діду Панасе, правильно кажите, що краще жити чесним трудом, ніж за рахунок якогось там скарбу, хоч би як там він тобі не дістався.

Розповідав мені мій покійний дід Омелько Довгопол, що його батько, а мій значить, прадід загинув через отой злосчасний скарб. А було це так.

Виїхав ото прадід внічну кіньми бричкою. Було це проти неділі чи проти якогось свята. Думає прадід: поки коні пастимуться, накошу трави в заростях болота. Зупинився біля болота, випряг коней, попутав та й пустив пастися, а сам набив тютюном люльку, закурив і став ладнати косу. Діло своє робить і навколо позирає. Воно хоч не страшно, та одному, та ще біля болота якось моторошно, в голову всяка єрунда лізе. А в болоті жаби на всі лади кричать, наче хочуть перекричати одна іншу. Якісь птахи зрідка на різних голосах перекликаються. З болота подихає прохолодою, тхне гниллю. Інколи прямо над головою якісь нічні птахи пролітають, крильми хлопають і ніби стогнуть. Дрижаки б'ють, по спині ніби муравки лізуть...

Болото прадід знав добре, бо виріс і постарів коло нього. Знав, де паша добра, швидко можна коней напасти і трави накосити. Налаштувавши косу, прадід глянув на коней, пофиркуючи вони мирно паслися. Раптом прадід кинув погляд на болото. Воно ніби живе, дихало важко і глухо, а вдалині, може, посередині болота вогник мерехтить. Прадід спочатку подумав, коли б не вовки на острівцях лігва свої облаштували. А очі у вовків у темряві блищать, як відомо...

Острах узяв прадіда, однак вогник один, не рухається, тільки мерехтить... Що ж воно таке в біса? А що як скарб! Ця думка враз полонила уяву, ятрила душу прадіда. Забув і про страх, і про коней. На думці одне – єдине: там скарб, там його щастя й удача. А хто з селян не мріяв розбагатіти? Скарб, то скарб, але ж у болоті... “Ну то й що ж? –

Заспокоює себе прадід. – Болото я знаю, а от заступа катма. Та й настроїтись треба, щоб не сплохувати, бо там всього може бути, всілякі страхіття, адже скарб...”

Думка про скарб і далі не давала прадідові спокою. Всю ніч не зімкнув очей. Все розмірковував, що та як його зробити, щоб маху не дати, та щоб не дай боже не побачив хто той вогник, не спробував щастя першим...

Як стало на зорьку, небо посвітлішало, вогник де й дівся. Прадід постарався гарненько запримітити місце, де світився вогник. „Завтра, вирішив, приїду, поспробую щастя.” Вдома цілий день ходив, як неприкаяний. Навіть жінка помітила, що з ним щось коїться:

– Що таке, Дмитре? Ходиш з кінця в кінець двору, місця собі не знаходиш... Чи не занедужав, бува? Може, бабу Мотрю гукнути, нехай молитву прочитає та свяченою водою покропить. Дивись і минеться. Щось моє серце не добре чує...

– Серце, серце... Що там воно чує? Верзеш якусь нісенітницю. Нічого зі мною, - заспокоює жінку прадід, а сам, як на голках, серце ледь не вискочить. Ледве дочекався вечора. Тільки смеркло, запряг коней у бричку, прихопив нишком заступа та й подався.

Ну та й що ж? Хоч і знав прадід болото, однак болото є болото та ще й вночі. Ждали прадіда додому, ждали, а його немає ні вранці, ні в обід. Сіли сусідські хлопці й дядьки на свої коні і поїхали до болота, знали, куди дід їздить внічну. Бричка стоїть, коні пасуться, а діда немає. Три дні лазили всім селом по тому болоті, шукали діда. Все марно, навіть слідів ніяких не знаходили. Оце вам і скарб! Розбагатів прадід...

А то ще розповідають, що один чоловік довго ходив за таким же вогником. Іде на нього, а він віддаляється. Тільки, здавалося б, вхопить його, а він зникне. Так ото ходив, чоловік ходив, поки з глузду не з'їхав. Після того, щоб ви думали, никає селом і горлає:

– Я перший побачив вогник! Скарб мій!

Отож, ходив доти, доки сили його не покинули. Тоді взяв та й помер, бідолага.

От що витіває з людьми клятий “золотий диявол”!

Розповідь діда Гаврила «Лісовик»

Ось ви тут про водяних, болотяних та їх прислужників – русалок, чортів болотяних річ вели. Які вони страшні та небезпечні. А лісовики, я

вам скажу, “ще кращі”. Розказував якось дід Левко про отакого лісовика, як завів він діда Герасима в ліс та мало з світу не звів. Три дні дід блукав по лісі ніяк не міг вибратись звідти. Спасибі добрим людям, що відшукали його ледве живого, не дали померти.

А було це так. Поїхав дід Герасим в ліс по дрова. Їх заготовляли, очищаючи лісові хащі. Діло взимку було. Поки доїхав та поки дров набрав, день потух, смеркатись почало. Який там день зимової пори. Ще й сніг пустився, мести почало, пороша піднялась. Їхати б дідові хуткіш додому, поки ще хуртовини немає, так ні ж, захотілось вирубати дубочка чи то на дишло, чи то на розворку. А сніг все густіший і густіший, вітер шаленіє, хуртовина піднялась, світу білого не видно. А дідові менше всього, пробирається в глибину лісу, все не може знайти потрібного дубка: то короткий, то довгий, а то тонкуватий, кривий... Забрів дід у ліс, а воно ж кушпелить, сліди заносить. Схаменувсь дід, та вже пізно було: не второпає, де він, куди його тепер йти. Слідів не знати, швидко темніти почало.

Діда страх узяв – зрозумів, що заблукав. І думаєте ото сам він заблукав? Де там? Нечистий попутав, лісовик, мавки оті... Як тільки почало сутеніти, вони й завелися: то нявчать, то гарчать, то сичать і все немов гукають:

– Ге-ра-сим, Ге-ра-сим!..

І чийм, думаєте, голосом гукають? Їй-бо моєї Мелашки голос.

Дід подумав, що то його жінка кличе і став іти на голос. Проте зупинився, далі не пішов, навіть не обізвався, а раптом там лісовик. Голос почав віддалятися, а потім і зовсім змовк.

Дід мовчав, тепер він остаточно зрозумів, що заблукав. Його охопив страх. Куди не гляне, скрізь густий ліс. На деревах між гілками ніби якісь привиди сидять, не інакше, як мавки. Мабуть, хочуть заманити його подалі в ліс, щоб уже там покінчити з ним. Проте дід Герасим був дужим, сильним чоловіком. Не піддавався він на спокусу, та ще й сокира в руках.

- Нападуть, - думає дід, - сокирою буду відбиватися...

... Шукали діда всім селом три дні. Знайшли живого, здорового, ще й невдоволений був, що шукали. Мовляв, не маленький, сам би знайшовся.

Дід, виявляється, ночами спав, закутавшись в кожуха, а вдень ходив по лісі, шукав дорогу додому. Їв, що траплялося у лісі, - груші дички, кислиці, терен... Жолуді пробував – випльовував, гіркі занадто. Шукати діда розпочали того ж вечора, як він заблукав, бо коні самі прийшли додому, притягли дрова додому. Жінка кинулася до сусідів. Всі подалися до лісу на пошуки.

Баба Мелашка весь час гукала діда по імені, то ж якби він був не так наляканий, напевно б, озвався на голос дружини і його знайшли б тієї ж ночі. А дід, справді, ж, чув голос своєї дружини, тільки подумав казна-що... Шукали його, звичайно ж, там, де він брав дрова.

Про дубки, які заманулось йому зрубати на дишло тощо, дід не хотів і згадувати. Ось тільки сокира, з якою він не розлучався, нагадувала йому про той злощасний випадок. А ще помітили що став дід якимось полохливим.

Розповідь діда Хоми «Чорти»

Ото, кажете, дід Герасим став полохливим... Звісно пережити таке - мимоволі жахатися будеш. То ще добре, що дід залишився живим і не позбувся розсудку. А міг би загинути. Нечистиві є нечистиві, де б вони не були: чи в воді, чи в болоті, чи в лісі... Так ці хоч мають якесь пристановище, а ось чорти, так ці взагалі можуть з'являтися де завгодно і коли завгодно. Ну, звичайно, здебільшого вночі.

Кажуть, якщо чорт один, то він не такий вже й страшний, треба тільки вміти з ним поведись. А от якщо їх багато, то це вже небезпечно, хоча й тут треба знати їхні нориви. Не знатимеш, зроблять з тобою що завгодно. Головне те, що від чортів не сховаєшся. Він, чорт, може проникнути, в будь яку шпаринку, в найменший отвір. І як всяка ота нечисть, з'являється здебільшого, коли ти один. Вони ніби стежать за тобою.

Якщо ти не з полохливих, то вони і не з'являться, а якщо ти боягуз, ідеш озираєшся навкруги, вони зразу ж помітять і почнуть визирати то з одного, то з іншого кутка.

Чорт може з'являтися в будь – якій подобі. Якщо впевнений у своїй безпеці, то з'явиться в своєму ж таки образі, хіба що різного розміру. А взагалі чорт невидимий. Це, кажуть, - дух сатани.

Здебільшого чорти з'являються в людській подобі, тільки з ріжками й хвостиком, з копитцями, голі, тільки в довгій рудувато-темній шерсті. Інколи, якщо це страшний чорт, він великого розміру, з великою головою, очі круглі вогняні, ніс широкий з вивернутими ніздриями, з яких так і пашисть. З рота стирчать великі довгі ікла, вуха великі, обвислі. На голові – роги, ноги до колін вкриті лускою, на боки відходять кігті. Все, як у старого півня, тільки не лапи, а копита. Словом – страхіття. Але такі чорти рідко з'являються. Полюбляють вони в образі і подобі людини

заявлятися, особливо в корчму, бо там легко знаходять собі друзяк. Люблять пограти в карти, причому, рідко програють.

І от коли чоловік аж занадто засидиться в корчмі та ще ж і не вміру хильне оковитої, ото вже і є здобич рогатим. Десь заведуть бідолаху, обдеруть, як липку і залишать на глум. Траплялось, що й убивали свою жертву.

Одне лише дивує: куди вони ті гроші ховають? Вони ж чорти, невидимки, а гроші... Особливо люблять чорти влаштовувати шабаш навколо багаття та ще, коли воно викладає такі довгі язики полум'я. Ну, звичайно ж у вечері або вночі.

Розповідав якось дід Силантій, що колись давно на нашому вигоні парубки розвели багаття, мабуть, чи не на Івана Купала. Ігрища завели, разом з дівчатами хороводили далеко за північ. Потім розійшлися, а вогнище не загасили. Дехто бачив, що до вогнища підходив Совин Серафим, це ще як гуляли, а ось того, що він залишився після гулянки, ніхто не помітив. Так що ж! Наступного дня Серафима знайшли мертвого, обшмаленого. Видно, чорти не встигли при шабаші його з'їсти – проспівали треті півні.

Розповідь дядька Андрія «Барашка»

І що ви всі розповідаєте про те, чого самі не бачили, а тільки чули від когось. Якщо ж хто, можливо, й бачив тих нечистих, то в руках не держав. А ось я держав. Готов побожитись, що не брешу. Ось вам істинний хрест!

Ось послухайте лише, що зі мною трапилось. Ото страхіття!.. Самісінького чорта на руках держав. Да-а-а!..

Було це невдовзі після того, як я одружився, дожили ми до осені. Раз батько і каже мені:

– Ти ось що, синку, молодший господарю. Завтра, мабуть, запряжеш коней в бричку і поїдеш в Покровську слободу, повезеш пудів 20-30 зерна, здаси там євреєві. Кажуть, він платить за пуд копійок на 10 дорожче, ніж інші, і розплачується без затримки. А воно ж все гроші...

Ну, а звідти заїдеш до дядька Павла в Синьогубову (примітка: пізніше – село Вовче), завезеш йому борг. Ти ж знаєш, скільки ми в нього позичали, як коня купували. Та не барися, гляди, бо коням ще треба відпочинок дати та й добре погодувати. В понеділок – у степ, треба наділ

зорати, щоб у четвертому полі землю на весну підготувати. Арновку там посіємо.

Звечора ми з дружиною набрали в мішки зерна, повиносили і склали на бричку. Я ліг там спати. Моя дружина Катерина пішла в хату та скоро вийшла і так схвилювано каже.

– Ой, Андрійку, гляди ж не проспи, а то попаде тобі від батька.

А до сну я був ласий. Кажу своїй Катрусі:

– Та не просплю, ти ж будеш зі мною, і все буде гаразд.

– Ні, Андрійку, я з тобою не буду. Батько сказали, щоб я лягала в хаті, а то ніч переведете і світанок проспите. Я, Андрійку, буду до тебе виходити.

Так ото моя Катря всю ніч і не спала, все підходила до мене, та питала, чи не пора запрягати коней.

Тільки-но на сході почала займатися зірниця, вийшов батько, розбудив:

– Ану, сину, піднімайся, пора запрягати.

Ой, як не хотілося вставати, та натуру батька я вже добре знав. Він не любив повторювати двічі. А візьме вперіще мішками так, що вдруге не проспипш.

Я швиденько схопився, промив очі холодною водою. Запрягли з батьком коней, і я поїхав. Хотіла поїхати зі мною і Катря, так де там? Батько тільки поглянув в наш бік, і цього було достатньо, що б у Катрі відпало будь-яке бажання їхати, та й у мене також.

У Покровському до обіду я з усім справився: здав зерно, одержав гроші, погодував коней і поїхав на Синьогубову, а вона ж майже по дорозі додому. Прибув у село – ще сонце високо. Тільки під'їхав до двору, а дядько Павло вже на воротах. Відкриває ворота й гукає:

-Заїжджай, дорогий племінничку, заїжджай!

Дядько чомусь дуже поважав мене. Я і те, і се, відмовляюсь, мовляв, батько велів не затримуватися, пораньше повернутись додому, щоб коні відпочили, бо завтра у степ їхати. Ось наказали борг вам віддати, візьміть, і я поїхав. Та куди там? Дядько й слухати не хоче. Бере коней за вуздечки, заводить у двір.

– Федоре, - звертається дядько до дочки, а моєї двоюродної сестри.

– Ану, дочко, випряж коней всип їм вівса або ячменю, а потім не забудь напоїти коней. Ми ж з племінничком трохи посидимо, поговоримо. До мене ж підморгує: „Може, й по чарчині перекинемо. Коні твої, мій дорогий племіннику, голодними не будуть, відпочинуть добре.”

Дядько навмисне говорив голосно, щоб чула Федора, а на вітер слів він не пускав. Все, що наказував, у сім'ї виконувалось без зайвих перепитувань.

Зайшли ми з дядьком у хату, вірніше не зайшли, а дядько на руках мене вніс та все обіймав. Здоровий був чоловік. Нехай йому земля пухом буде. Тут і тітка Марфа ввійшла, десь, мабуть, на городі була, привіталась раденько, хоч тітку важко було зрозуміти, коли вона гнівалась, а коли раділа.

Дядько не знав, де мене посадити. Роботящий був чоловік, однак любив випити, а тут же така нагода. Дядько усе робив по господарству, а тітка, хоч і побоювалась його, однак любила командувати. Щоправда дозволяла йому інколи випити, боялась розгнівити дядька, бо в гніві він був страшний, міг вчинити що завгодно.

– Ану, Марфо, гукнув дядько, - подавай на стіл, що найдобріше є в тебе. Та гляди мені, не скупися. Будемо обідати з племінником...

У голосі дядька вчувалися нотки гнівного наказу, і тітка без зайвих слів заходила порати нас. Дядько знав, скупуватою тітка була.

– Отам ковбаси розжарь, квашеної капусти, огірків витягни. Кавуни добрі вдалися – давай. Борщу, ясна річ наливай. Не забудь і глечик квасу поставити. Та швидше мені, не змушуй ждати... Тітка розуміла, це – наказ і мовчки заметушилась, забігала з хати в комірчину, до льоху і назад.

... Та й засіли ж ми з дядьком!.. По одній випили, по другій, ще пам'ятаю, як по третій випили, а потім вже нічого не пам'ятаю. Оговтався, коли вже сонечко сідало. Дядько вмив мене холодною водою біля колодязя. Треба їхати додому, а це 7 чи 8 верст, запізнюсь – лихо буде. Батько може такої прочуханки дати, що й не снилося. Не подивиться, що я одружений.

Похапцем став збиратися. Посадив мене дядько на бричку і провів мене аж за село на пряму дорогу. На прощання порадив, якщо батько кричатиме, скажеш, довго зерна не приймали, от і затримався. Потім швидко попрощався, цвяхнув коней, і я помчався. Їду, а в очах усе ніби пливе, двоїться, таке, як метелики літають. Розколихало мене в бричці, канудить стало, до горла підпирає. От, от, як той казав, поїду в Ригу. Коні підтюпцем собі біжать, а мені здається, що я в повітрі лечу. Вже добре, бачу, смеркло. Доїжджаю до отієї могили, що між Синьогубовою і Явещиною (Орестоподем). Дивлюсь, а під могилою лежить щось, голівкою водить. Під'їхав ближче: ягня. Таке ж гарне, чорне з сивиною,

кучеряве, ріжки повитикались. Такими благальними очима дивиться на мене, ніби щось сказати хоче.

Повезло мені, думаю, буде до кожуха гарний комір. Та й батько дома не так лаятимуть. Зупиняю коней, в голові шумить. Встатв з брички, а мене так і водить в усі боки, на ногах ледве тримаюсь, але впустити таку нагоду... Хто ж мене розумним назве? Та й перед батьком виправдання буде.

Підходжу я до того ягняти і так лагідно – лагідно до нього: “Баранчик, баранчик...” Воно тільки дивиться на мене якимись ніби переляканими очима. Заворушилось, а не тікає. Взяв його на руки та на бричку. Зв’язати нічим, ну, думаю, на руках буду держати, не вистрибне...

Так і зробив. Усівся, баранчик – на руках, поїхав. Не пам’ятаю, скільки я проїхав, одне знаю, чим далі їхав, тим баранчик ставав дедалі важчим і важчим. Нарешті став таким важким, що в мене руки й ноги подерев’яніли. Я ледве тримав ягня. А тут ще й у голові шумить, стукає наче сто бісів у барабан б’ють. На сон хилить, я кріплюсь, думаю, якби не випустити з рук удачу та все до нього промовляю: “Барашка, барашка”.

Не знаю, ніби й не спав, лупнув очима, та ні ж не сплю. Коні йдуть помалу, ледве переступають з ноги на ногу, та ще, здається, й не тією дорогою і взагалі в інший бік від Явещини. Таки ж в інший. Я повернув коней. Надворі вже зовсім стемніло. Барашка – на руках, а тільки такий важучий, що я вже не можу його вдержати. Коні йдуть, похропуючи і все ніби хочуть чомусь звернути з дороги, повернутися назад. Незрозуміло, що це з ними, а в голову вже лізе всяка нісенітниця. Згадав про всіх нечистих, про те, як вони людей морочать. Розповідав же дід Гаврило, оце ходить людина, ходить і все до одного й того ж місця повертається. А бувало й таке, що заведуть її в якесь глинище чи в прірву або в болото і-і-і поминай, як звали...

А, може, і коні були повернуті назад отими нечистими. Страх мене взяв такий, що я раптом подумав: може, це я не барашку в руках держу, а нечистого, самого чорта. Моторошно, по тілу мурашки повзають, серце як не вискочить з грудей, а душа взагалі десь у п’ятках опинилася, чуб ніби дибки став, за пазуху наче хто жару сипонув. Мене всього трясло. Кричати – язик наче дерев’яний, тікати покинути коней, з місця не зрушиш. Тим часом місяць піднявся з-за обрію, та такий ясний. Від коней, брички тяглися довгі, незграбні, лякливі тіні. Глянув я на ягня, а в нього очі вогниками горять. Я до нього: “Барашка, барашка”, а воно дивиться на мене тими вогниками, а тоді й собі наче людським і не людським голосом як закричить:

– “Ба - рр - а - а - ш - ка - а, Ба - рр - а - а - ш - ка – а”.

Не знаю, як воно сталося, одне пам’ятаю: зібрав я останні сили, та як дав тому барашці пужалом під ребра, а тоді як пошпурю його з брички. Мій барашка як зарегоче, та таким нелюдським сміхом. Не інакше, як чортячим.

... Коні мої як захропуть, як зірвуться з місця, і-і-і понесли, тільки бричка ходуном ходить, а мене кидає та трясє, як чорт грішну душу. В голові ж, це все чортова робота...

Віжки я попустив, не правував кіньми. Самі знайшли дорогу. Не зчувся я, як і додому прилетіли. Коні всі в милі і аж трусяться...

Вийшов батько і так до мене суворо:

– І де тебе нечиста носила?

Я став розповідати, як було, а язик все ще з переляку заплутується і ноги трусяться. Батько поглянув на мене, потихесеньку вилаявся і сам до себе:

– Нализалося до чортиків і меле...

Потім сердито:

- Ступай проспися!

Я мовчу, а сам думаю:

- Лайте, чи не лайте, хоч і бийте, а таке страхіття не кожен перенесе. Самого чорта на руках держав.

Хитрюща ж нечисть, так і вичікує, аби здибати людину, що трохи не в собі та ще на самоті, так до тебе й підлізе. Ти ж диви, як ото ягнятком прикинувся. Коли я його підібрав, то помітив неподалік курява знялася, то отара овець до села йшла. Ось чорт і прикинувся ягням, і ліг біля могили. Хтось, думає, їхатиме бричкою, та й підбере, рішить, що ягня від отари відбилося. А я там зроблю свою чортову справу...

То ж добре, що я тоді молодим був та здоровим. Вистачило сили й сміливості розквитатися з нечистим, а то б “поминай, як звали”, пропав би Андрій ні за цапову душу...

Ото як приїхав, чи хоч коні самі мене привезли додому, а батько вийшов відчинити ворота, вибігла з хати моя Катруся. Стала на ганку, плахту мне, а в самої сльози на очах, так вже пильно дивиться на мене і видно по її обличчю, як вона в думках благає батька:

– Лайте, лайте, тільки не бийте, він таке пережив мій Андрійко.

І ось тільки вона ступила мені назустріч, батько так грізно на неї “Брись!” Моя Катруся, як підбита лебідочка вмить зів’яла і посунула до хати.

Суворий, неблаганний у нас був батько, але справедливий. Його боялися, але й любили.

... Я лежав на печі, висунувши голову, і уважно слухав. Цього разу не витримав і запитав:

– Дядьку Андрію, а це правда?..

Дядько, насупивши брови, подумав та й каже:

– А ти, синку, слухай, та на вус мотай.

– Мало чого на світі не буває...

Мій батько суворо поглянув у мій бік, але нічого не сказав, та я зрозумів, що не можна порушувати сокровенних дум тих, хто так бережно охороняє давні традиції, звичаї, народні перекази. Вони знаходять у них втіху й розраду.

Дядько Андрій розповідав захоплено, з неприхованим хвилюванням. Він то посилював свій голос, то знижував до шепоту. Часом голос ставав монотонним, замріяним, та жодного разу я не помітив страху в його очах, хоча і виразом обличчя, і всім єством своїм дядько вміло передавав і страх, і силу, і відвагу. Можна було помітити вдовolenня дядька, іскорки гумору, що він так майстерно передав почуте, де він, ніби-то, був безпосереднім учасником...

А в моїй уяві ця розповідь збереглася яскравою реальністю на всі мої дитячі роки.

Якось зі старшою сестрою, це було через декілька років після почутого, мені довелося проходити вже згаданою дорогою (тепер вона – значно в стороні від тієї могили). Надворі вже сутеніло, далекі предмети ледве вгадувалися, однак ще було видно. Глянув я вбік могили, і раптом в уяві ожила, відтворилася дядькова розповідь про барашка. Стало якось не по собі. Оглянувся навкруги: ніде нікого не видно. Одні ми з сестрою в степу. Стало моторошно. Я йду й раз по раз озираюсь та поближче до сестри тримаюсь. Одного разу мені здалося, що на вершині могили сидить щось подібне до дядькового ягняти. Сестра помітила моє хвилювання і запитала: “Що це з тобою?” Я нагадав їй про того барашка. Вона заспокоїла мене і сказала, що то все вигадки. Все-таки сестра прискорила ходу. Може, і їй було трохи не по собі, а, можливо, передалося моє хвилювання...

Значно пізніше, через багато, багато років, коли траплялося проїздити тією дорогою я завжди пригадував дядькову розповідь і самого дядька Андрія. Дядька давно вже немає, та як зараз бачу його статечну постать, задумливі, з іскринками гумору, карі очі і на обличчі ніби застигла посмішка. Зринає якась тривожна думка, серце ніби чогось

сполохнеться, заб'ється частіше... Але тепер уже не від страху, а від думки, як то жилося нашим предкам – простим людям. Як важка повсякденна праця, нужда і темрява породжували забобони, різні страхіття... І як же вміло знаходили вони в цьому втіху й розраду. Якими чудовими оповідачами були ті прості сільські дядьки, діди! Як майстерно могли передати почуття, побачене, пережите. Як бережно охороняли свої таємниці, звичаї, традиції, вміли в них знаходити втіху, іронізували над своєю, сказати б, інтелектуальною темрявою й необізнаністю. Скільки в них водночас було гідності, власного достоїнства, непокори, бажання й сили протистояти скрутним життєвим обставинам.

Розповідь мого батька «Хлопчик у брилі»

Нечистих на світі багато і всі вони проти Бога і людей. А от скажіть люди добрі, хто такі домові? Кажуть, що це духи предків і що вони живуть у кожній сім'ї. Можуть сприяти сім'ї у веденні господарства, якщо зумієте їм догодити. А можуть і накапостити, якщо їм щось не так. Ото і здогадуйтесь що їм до вподоби, а що ні.

Ніби ці домові не страшні, але ж вони духи, до того ж, можливо, нечисті бо чомусь уникають людей, ховаються по закутках, у темряві... Вдень їх не побачиш, а вночі - шастають. Отже, нечисті...

Я ще був хлопчиком, а старший брат уже парубкував. Одного разу, діло було вечором, брат і каже мені:

– Ти те, як погуляєш, та не запізнюйся, замішаєш коням. Гнідому, гляди, відгорни мішку в куток корита, бо вороний все поїсть, а цей голодний залишиться.

Ну замішати, так замішати, старшому перечити не смій, такий був тоді неписаний закон.

Погуляв я, може, трохи за північ, прийшов додому, взяв корзину і пішов до клуні набрати полови. А полова десь аж у кутку клуні. Страшнувато. Та ще в полові щось шелестить, ну то миші, мабуть... Десь щось гупнуло. Здається, хтось ходить, чи що... Над головою ніби щось ворухиться. Чуб в гору дереться, а по спині ніби мурашки бігають. У голову думки всякі лізуть: це ж якраз за північ, по свою здобич вилазять всі оті нечисті: домові, відьми, чорти. Оце гребнув руками полову, а там – чорт чи домовик скрутився. Сполошу його і край мені, ніхто і не визнає, де подівся, пологою пригорнуть і хіба що навесні знайдуть... Дійшов у куток, нагрібаю полови, а руки ніби не мої. Нагріб, схопив корзину, з

клуні не вийшов, а вилетів, як пробка з пляшки. З переляку хряпнув дверима. Надворі місячно, видно, хоч голки збирай. Йду до конюшні, озираюся. Серце як не вискочить, а треба ж ще в конюшню заходити.

Прислухався в конюшні чути кінський тупіт. Входжу з половою, глянув, на гнідому сидить маленький хлопчик, на голові – брилик, в рябеньких штанцях і в такій же сорочці. Так пильно дивиться на мене своїми блискучими оченятами і заплітає коневі гриву.

Я остовпів... Хочу закричати – голос десь дівся, тільки шавкаю. Нарешті зібрався з силами, пошпурив ту корзину, з половою вискочив з конюшні, грюкнувши дверима так, що аж глина біля одвірків пообсипалась (це я, звісно, побачив наступного дня).

Надворі я трохи прийшов до тями, одначе все тіло ніби не моє було. Стою, а мене трясє, холодний піт обливає. Добре, що в цей час брат нагодився. Дивиться на мене, чую, про щось питає, а я тільки очі витріщив, мовчу, річ відібрало. Брат трясє мене за плечі, а я, як та дровиняка. А потім таки отямився, розповів усе, як було. Брат сміється – аж за живіт береться.

- Ти вже парубок, - набирає він мене, - а плетеш таке, що й на голову не налізе. Що там тобі з переляку показалося? Ну ладно, йди по корзину та заново набереш полови, бо ту ж коням під ноги розсипав...

Мені і соромно, і образливо, адже на власні очі бачив... Кажу братові, що сам я не піду. Пішли в двох. Замішали коням.

Вранці я про все розповів батькові.

- То домовий, - кажуть батько, - я давно примічаю. Кінь худий, не нагодований, а вночі товчється. Не інакше, як домовий, незлюбив цього коня, значить. Кінь цей не до двору, треба міняти. Домовий все вороному віддає, якого любить, він нам до двору. Бачив, який він, як поправився. В нього й грива ніби заплетена...

Справді, кінь на якому я бачив хлопчика-домового, був худим, а другий – гладкий, хоча годували їх з одного корита. Годували добре, бо вже скоро осінні роботи, оранка на зяб.

Оце бачите, я вже немолодий, чув і бачив усього чимало, не дуже – то й вірю в домових, але й зараз, як залишаюсь вночі на самоті, так острах бере. Все здається, десь у темному кутку домовий сидить, за мною слідкує. Старі люди кажуть, в кожній хаті залишається дух предків. Ото вони і коверзують, хоча водночас і оберігають все, що є у господарстві, правда те, що до вподоби їм, або, як кажуть, до двору...

Розповідь дядька Харитона «Про хлопчика в брилі»

Е-е-е, Федоре (так звали мого батька), що там твій хлопчик у брилі на коні. Ось послухайте лишень, що зі мною було і не вночі, а серед білого дня, точніше, так надвечір, на заході сонця. Був я вже немалим хлопцем, раз уже сам на горище лазив, то не малим... Не пам'ятаю, чи мене послали за чимось, чи сам я хотів знайти щось на горищі. Знаю тільки, що знайшов я у будку (так називалася та частина хати, де зберігався хліб, різні домашні речі, влітку ж у цій будці жили, переважно молоді члени сімейства).

Заліз я ото по дверях, відкрив ляду і виліз на горище. Тільки пройшов трохи, ляда раптом з гуркотом упала й закрила отвір. На горищі стало темно, бо хата під соломою, віконця немає, хіба що в вузькій щілині попід стріхою трохи світла пропускають. Отож, відразу мені стало лячно. У голову раптом зайшло, що то не сама ляда впала – її домовий зачинив, побачивши, що я один.

Я почав оглядатися на всі боки. І коли подивився в найдавший, найтемніший куток... Чуб вгору подрався, в лихоманку кинуло. В кутку, бачу, сидить маленький хлопчик у брилику й рябеньких штанцях, у такій же сорочці. Очі ж, як дві зірочки горять ніби маятник годинника то в один бік, то в інший бігають. Хлопчик немов би щось белькоче, мурчить до мене.

Ну, думаю, Харитоне, отут тобі й амба, кришка, пропадеш ні за цапову душу. Хотів покликати батька, перед цим, бачив, порався на подвір'ї, але язик не повертався, в горлі ніби щось застряло, голос відібрало, ноги не рухались, серце калаталося, як не вискочить... Напружую всі сили і не своїм голосом щось кричу. Батько, на щастя, був недалеко, почув, але не скоро здогадався, де я. Знайшли мене ледве живого, зняли з горища. Мати крізь сльози щось каже і кропить мене св'яченою водою. Я очуняв, але відтоді, поки й не виріс на горище боявся лазити. Та й зараз, буває, як лізу, так і оглядаюсь по куточках: чи не сидить домовий... Острах бере.

І що ж бо ви думаєте? Був я вже дорослим, одруженим. Залазю на те зловісне горище – знов все повторюється... В кутку сидить хлопчик у брилику, в рябенькій сорочечці і таких же штанцях... Домовий, не що інше. Я злякався, але чомусь кинувся у той куток. Мабуть, з переляку, а той домовий як схопиться, як занявчить та як дремене до дірки під

стріхою. Стрілою вилетів, тільки й бачили. Я до дірки, глядь у низ, а по дворі не побіг, а полетів здоровенний рябий сусідський кіт...

Ніби відлягло на серці: оце, мовляв, так домовий, але страх так запав мені в душу, що я подумав: “А, може, то й не кіт. Домові ж, кажуть, як і чорти можуть перетворюватись у все, що завгодно, в кого забажають.”

Ще й зараз часто думаю: “Чи є ж ті домові, чи немає? Таке як є, бо стільки про них всіляких пересудів іде. А втім, хто його знає, може, й немає, бо щось їх ніхто й ніколи не бачив, хіба що з переляку, як оце я та Федір.”

Спостережливі люди запримітили, що таке звірятко - як ласка, ловлячи мишей, проникає геть у всі закутки. А ще любить коней і з їхніх грив вимощує собі гнізда. По нозі коня чи ще якимось ласка забирається йому на спину, по волосині перебирає гриву і укладає ніби гніздо – заплітає в коси. Коні, буває, бояться лоскоту, не можуть стояти спокійно, навіть стають погано їсти. Інші до цього байдужі, спокійно поїдають за двох, швидко поправляються. Ласка – звірюк плямистий, от вам і рябі штанці. А брилик – це його маленькі вушка, що стирчать на боки. На коні сидить на задніх лапках, а коли відчує небезпеку, піднімається на лапках і немов би стоїть. З переляку здається, що це – маленький хлопчик.

Розповідь тітки Мокрини «Домовий, що мив ложки»

Я оце слухала ваші балачки, та й думаю собі, що нечисті, мабуть, таки є насправді. Знаєте, мабуть, я не з лякливих. Налякати мене не так то просто, скоріше я когось злякаю.

І дійсно, тітка Мокрина і поставою своєю, і вдачею, і вродою, врешті і своєю силою була з числа тих людей, яким ніщо в житті не загрожує, ніщо не лякає і які не дуже-то потурають і надіються на чоловіків. Звісно, де треба, вона вміла коритися своєму чоловікові, однак вміла настояти й на своєму, нагримати на свою половину, довести свою правоту. Могла підняти п'ятипудовий лантух з зерном, чи взяти косу й косити не гірше від чоловіка. Для неї будь-яка чоловіча робота була забавкою, виявом зневаги до чоловіків.

Тітка вміла постояти за себе, а якщо треба, то й за інших. Її побоювались і водночас поважали за добре серце, за чуйність і справедливість, за настирливість. А вже як треба було когось відчехвостити, то робила це тітка Мокрина з такою силою натхнення, що бідоласі ще довго потому і не спалося, і не їлося. Словом, знала ця жінка

собі ціну, ні в чому не поступалася чоловікам. Вміла вона жити весело, ніби й клопоту ніякого не знала. Та це тільки так здавалося з першого погляду. Насправді ж тітка Мокрина мала добру душу, була чуйною і кмітливою, могла дати розумну пораду. Вміла й накричати, вилаяти, звісно, по ділу. Та найчастіше тітка вміла і прагнула когось утішити, про когось потурбуватися комусь допомогти.

Чоловіка свого – дядька Івана тітка поважала, захищала і, маючи неабияку силу, виконувала багато чоловічої роботи. Тітка чомусь дружила переважно з чоловіками. Не любила жіночих пересудів, скарг на своїх чоловіків. Її були до вподоби ділові розмови або безобидні життєві оповідки. Тітка була працьовитою людиною, але любила ту роботу, що відповідала її неабиякій силі і дарувала їй насолоду, приємну втому.

Вміла тітка добре готувати. На всіх весіллях вона обов'язково була за старшого кухаря. Але не любила дріб'язкової хатньої роботи, не терпіла її. Ото, бувало, пообідають з чоловіком і треба прибрати зі столу, помити посуд, ложки і інше. Так найчастіше мусив це робити дядько Іван, а тітка йде поратися біля худоби дає їсти, напуває, вичіщає гній.

... Так, так. Налякати мене не так просто, але в минулу чи позаминулу зиму я налякалася, та так, що ніяк в себе не прийду. І де б ви думали, у своїй рідній хаті. А було це так. Повечеряли ми з Іваном, він, як завжди, пішов до сусідів язиком почесати. Я підмела в хаті, посуду ж склала на столі, накрила рушником, думаю, нехай завтра помию, та й полізла на піч, прилягла на тепленькому, мовляв, погрію свої кістки, щось ніби нездоровилось.

Ніби й не спала, коли це чую, ніби щось торохтить ложками, таке як миє... Я не злякалась, але якось не по собі зробилось, моторошно стало... Прислухалася... Таки ж торохтить, миє... Страх ще більше охопив мене, по спині ніби мурашки побігли, в голові якісь неприємні думки, кинуло в піт. Ну що це може бути? І згадала... Домовий, не що інше. Він, а хто ж ще може бути в хаті. Страх наростав. Прислухаюсь, коли воно так тихо-тихо:

– Мокрино, Мокрино, а ти сьогодні ложки мила?

Я хотіла крикнути, але, мабуть, з переляку втратила голос, язик не повертається... Злазити з печі і тікати з хати... Та де там. Ні руками, ні ногами не поворухну. Лежу... Ні жива, ні мертва. Чую, дверима гуркнуло. Не інакше, як домові сходяться, по хаті никають... Пропала, думаю, Мокрино. Що ж вони зроблять зі мною: чи тільки душу заберуть, чи й усю?.. Одначе важкувато їм буде нести чи тягти мене. Доки Іван прийде, а Мокрини і слід пощез...

Коли це в хаті раптом засвітилося. В мене трохи відлягло від душі. Питаю:

– Це ти, Іване?

– Ну я, - відповідає, - а що трапилось, чого ти не спиш і таким переляканим голосом питаєш?

– Та нічого, - кажу, а саму всю лихоманка трясє.

– Щось, не те, - продовжує чоловік. – Ти нездорова, занедужала, чи що?.. Питає і ніби глузує з мене. Мабуть, радий, що я так налякалась.

– Довелось розповісти про все Іванові. Дивиться він на мене, а в очах бісики грають, ще й либється. Противно мені, так би й дала йому стусана, та не стала заводиться. Він ото хоча й сміється, а сам такий лагідний, добрий, ну як я його зобижу? Та ще й таким ласкавим голосом каже:

– То, може, тобі так здалося, почулося або приснилось. Які там домові в хаті?..

Бачу хитрить чоловічок, та я змовчала. Після того немитих ложок і мисок, та ще на ніч, не залишаю.

Дядько Іван, що сидів тут-таки, почував себе, як на голках: то усміхнеться, то скривиться, то удає з себе переляканого. Нарешті не стримався та як зарегоче:

– Ото добре, хоч домовий змусив тебе мити посуд відразу після вечері, а то стоїть, бувало, хтозна поки. Завжди руки вимажу.

– Мовчи, нещасний, тобі так і хочеться, щоб мене чорти лизнули! – гарикнула тітка.

Дядькові, мабуть, жаль стало своєї половини, яку він, слід сказати, дуже шанував і ні від кого не приховував цього, а тому він мовив:

– Хіба я схожий на чорта чи на домового? Дуренька ти! Та то ж я й заходив у хату. Сірники шукав на столі. Шарпнув по столу рукою та й попав у миску з немитими ложками. Став рушником руку витирати, а ложки й заторохтіли. От я зпересердя і запитав, чи ти мила ложки. Так то...

– Ах ти ж антихрист, канцелюга, негідник! Оце так чоловічок! Хоч би жінка й дуба дала, так йому до одного місця... – завелася тітка.

І пішло, поїхало... На це, як я вже казав, була вона майстриня. Проте причітувала тітка без усякої злості. А дядько тільки усміхається, а тоді й мовчить.

– Що не кажи, а все ж тепер немитих ложок не залишаєш на ніч.

Розповідь діда Сафрона «Про відьму, що доїла корову»

І що там казати, хлопці, були колись і чорти, і відьми, і домові і інші нечисті. Справжні вони були: як чорт, так вже чорт з рогами і копитами, з довгою шерстю, з великими червоними очима. Так само і домові... Що тепер якісь там хлопчики в рябеньких сорочечках і таких же штанцях. А відьма... Бувало, вилетить через комин печі в димохід на мітлі і в ступі: чорна, патлата, зубата. Траплялося, що й місяць візьме закриє та з чортяками шабаш справляє...

А тепер що?.. Не той світ настав. Скоро не тільки всі нечисті, а й усі святі зникнуть бо дуже вже багато наплодилось їх, вже і не второпаєш, якому з них молитися. Прости господи.

– Бійся бога, Сафроне, що ото ти кажеш. Як у тебе язик повертається, безбожнику, - з докором сказав дід Савка – сусід.

– А я, Савко, проти Бога нічого поганого не сказав, а що святих стільки, так це ж правда.

... Так ото ж, кажу, не той світ настав. Ще як ми парубкували, скільки тих відьом було! А що ви там знаєте про домових, які вже й на домових мало схожі. Колись домовий – це старий з довгою бородою, дійсно, предок наш. Та й чорти зараз... то барашка, то вівця. Вони тепер і з'являються в личині тих, про кого кажуть: “Дурний як вівця”. Вони й страху не наганяють як слід на отих парубків – бешкетників... Сміх, та й годі...

... Ну так ото ж слухайте, я про відьом. Може, хтось з вас і не повірить, що відьми не десь там, а серед нас живуть. Здебільшого, щоб ви знали, це – жінки. Хоч бувають і чоловіки...

Дід в задумі трохипомовчав, а тоді:

– Ну жінки – це ще так собі, слабке створіння, а ось чоловіки... Як вони могли за продати свої душі сатані. Хай бог простить, що скажеш, та ще проти ночі.

Дід перехрестився, щось пошепки проказав, мабуть, якусь лише йому відому молитву проти нечистих.

Так щоб ви знали жінки – відьми можуть перевернутися у все, що завгодно. Для цього їм варто лише через пічний димар пролетіти. А роблять це вони не просто. Спочатку відьма біля розкритої печі щось шепоче – чаклує і все в комин та в димохід зазирає. Доти зазирає, доки там не починає щось шуміти, гуркотіти, як ото в бурю буває. Це відьма

накликає нечистих. Кидає щось на вогонь, воно спалахує і вибухає громом...

Нечисті забирають в цієї жінки душу і вселяють у неї злий дух – дух диявола. І тоді вона вже відьма. Вилітає в димар і-і-і обов'язково на мітлі, а часто і в ступі. На мітлі тому, що нею вимітають всіляку нечисть, а в ступі – це тому, що нечисті в жінки відбирають весь розум. Недаремно у народі кажуть: “Носиться, як дурень з ступою” або “Дурний, як ступа”. Ото ж бо й воно...

Вилетівши в димар, відьма тепер може перетворитися в що – завгодно: в собаку, в кішку, в свиню, чи в баранчика, або у вівцю, в колесо, в клубок, і покотилась... З людиною відьма може сотворити все, що тільки захоче. З тваринами – те ж. То хворобу нашле, то молоко відбере, а то й скалічити може.

... Чого тільки не роблять ці запродавці нечистого?! І господи, чого тільки не натворять людям на лихо. А все через те, що грішні ми перед богом, от він і карає нас.

Ото було колись і в наш двір відьма унадилась. Була в нас корова сірої масті, здорова, а що вже молоко! Як наче хто меду в нього додавав. Підуть, було, мати доїти, відро повне вносять. А як поставлять на відстій, вершка за вінця глечика, а який сир!.. Було, як зварять вареників та маслом у макітрі перемастять, їси, вже їси й за вуха не відтягнуть.

... Було молоко, та загуло... Пішли одного разу мати доїти корову та якось скоро й назад у хату вертаються, бідкаються, трохи не плачуть. Кажуть, в нашої корови не стало молока. Чого й що, незрозуміло. Корова на місці не встое, тільки за дійку торкнешся, а вона вся аж труситься...

Мабуть, думаємо, або хтось поробив, або ж відьма внадилася і доє корову. Не раз чули, що доїти чужих корів – це для відьми найперше заняття. Так воно місяців два чи й більше тяглося. Да-а... Бідкаються мати, а не знають, що за лиха година, звідки воно взялося і основне, як його здихатись. Вже й до знахарки ходили, щось там вона вишіптувала. Ні греця не допомгло...

Лікували корову і за порадами Конона-коновала, а молочка вранці як не було, так і немає. Сама по собі корова нівроку, справна. Що ж його робити? Хоч збувай корову, кажуть, не до двору вдалася.

І ось одного разу йде мати з дійницею до фіртки, а звідти величезний рудий собака вискочив, ледь з ніг не збив. Переплигнув через загату і зник. Хоч і темно ще було, та мати помітили на шиї в собаки висіло відро. Їй же богу, правда. То була відьма. Після цього мати стали замикати двері на засув. Відьма не з'являлась, боялась, щоб не впізнали,

бо воно ж по – сусідськи. Ми всі знали, що сусідка наша баба, Секлета зналася з нечистими, відьмувала. Вже вона покійна, царство їй небесне...

Так що ж? Корова наша ще дужче поправилась, але молока вже не було. Зіпсувала відьма корову, мабуть, помститись нам рішила. А чому я так кажу...

Був у нас дядько Степан – здоровий, вродливий. А баба Секлета дочку мала, Одаркою звалася. Також нівроку дівка була. Дядько хотів з нею одружитися, так наша рідня ні в яку. Як це так брати в сім'ю дочку відьми? Ще чого доброго й вона відьма. Та яке воно, жити з відьмою?

Дядько Степан не одружився, Одарка не вийшла заміж. І тільки після смерті наших діда та баби дядько, дядько, вже немолодий, одружився на Одарці.

Так ото, коли дядько ще парубкував, відьма вшнипилась за ним: то клубком йому під ноги котиться, то якоюсь тінню біжить за ним, то кинеться на нього здоровенним рудим собацюрою.

А одного разу кинулася ця собака на шию дядькові. Проте дядько був не з полохливих, і як я казав, сильним, схопив він ту відьму за лапи і так швиргонув, що та тільки кавкнула й застогнала. І що ж? Через декілька днів чуємо, баба Секлета померла.

А ось у селі, здається, Іванівці, може, ви й чули, відьма парубкові на плечі почепилася. Ну він, мабуть також був дебеленьким і не з боязких. Як вхопив ту відьму за лапи, приніс до свого двору, знайшов сокиру і до колоди відрубав їй кігті на одній лапі. І що ж ви думаєте? Одна жінка наступного дня, бачили, ходила з зав'язаною рукою. Казала, рубала дрова і сокирою руку поранила. Відьма, достеменно, відьма. Недарма й до цього ще люди балакали, що то відьма. Ну, а тепер уже ніхто не сумнівався в цьому.

А ще, казали, відьма в колесо переверталася і якщо котрийсь із парубків пізенько повертався додому, та ще дорога йому лежала через яр, відьма колесом котилася на нього. Та ще й потім переслідувала його якоюсь тінню. Це якщо тікав... Страх?!

І якось ота відьма – колесо напала на одного парубка. А був він відчаяка – сміливець, яких мало. Схопив парубок те колесо, що котилося на нього, приніс додому, знайшов вірьовку, протяг її між спицями і міцно прив'язав у садку до старої груші. Вранці пішов подивитись, що з тим колесом і... жах, і сором: стоїть жінка в чім мати родила, а поміж ребрами вірьовка протянута... Прохає парубка, щоб він відпустив її, що вона більше не буде відьмувати, а для нього тільки добро робитиме. Подумав парубок, а чому б не відпустити, відьми одна одну знають, бо ж служать

оному Сатані і якщо він цю не відпустить, покаже сусідам, то інші відьми, чого доброго, можуть наробити йому немало лиха. Вони, ті відьми, не так і страшні для чоловіків, бо то ж такі жінки. Хоча лиха наробити можуть, якщо їх чимось зобидиш. І коли ця вже нечисть переведеться? Хоч би бог, спасибі йому, навів лад на цій грішній землі. “Тьфу, тьфу! – Сплюнув дід на всі боки. – Хай тобі грець! Згадав проти ночі, хоч би уві сні не привидилась ця нечисть”. Дід перехрестився. Після недовгої мовчанки промовив: “І ти ж дивись: усе те сотворив Бог”.

Усі сиділи мовчазні, мабуть, домислювали дідову розповідь, або ж останню його фразу...

– Е-е-е, діду Сафроне, - порушив мовчанку дядько Тимофій, який досі мовчки сидів десь у кутку та смоктав свою улюблену самокрутку, - ви трішечки не так розповідали про відьму – колесо. Той парубок протяг віршовку не проміж спиці, а через втулку, а коли вранці вийшов подивитися на свою полонянку, то побачив, віршовка проходила через усе черево відьми, а кінці її виходили один через рота, а другий через... гузно. Всі голосно засміялись, а дід Сафран невдоволено мовив:

– Я знав про це, та не став оті всі дурниці виносити на люди, а ти, Тимофію, мелиш і старших не соромишся. Хоча б якусь повагу до них мав...

Дядько Тимофій почервонів від сорому й мовчав, тільки очима кліпав та щось шепотів.

Дід Сафрон невдоволений і гнівний замовк на весь вечір. Хтось із присутніх, щоб розрядити напруження і зам'яти неприємність, завів мову про свої господарські справи, про якусь невідкладну роботу і, попрощавшись, вийшов з хати. За ним пішли й інші. Вечір був зіпсований нетактовним втручанням дядька Тимофія. В подальшому він хоч і приходив на наші вечорниці, але тільки з тим, щоб послухати інших. Сам нічого не розповідав і в розповіді інших не втручався. От що значило шанувати думку старших.

«Чорт з ріжками, або лисий бичок»

Дитинство... Що то за пора незабутня, мила серцю, дивина. Чарівна і в той же час складна. Скільки вражень залишила вона про навколишній світ! Мабуть, не знайдеться людини, яка б не згадувала своє дитинство з великою вдячністю, а інколи й зі смутком. У кожного воно своє...

Ось послухайте, мої любі, що я розповім вам про себе. Народився я ще до революції. Часи були важкі. Сім'я наша змушена була виїхати на

Донбас, щоб хоч якось порятуватися від голоду й нестатків. Батько працював на шахті, а ми сім'єю, було нас сім чоловік – на землі, взятій в аренду в якогось Воронцова під Макіївкою. Жили в землянках, неподалік від шахти. Ми, діти, звісно й там залишались дітьми. Поки дорослі були зайняті роботою, ми були самі собі господарями, забували про все. Росли, розвиватися як дозволяли обставиною Вихователями й наставниками для нас були старші брати і сестри, які й самі ще потребували ока та ока.

Пам'ятаю, як хтось зі старших дітей з страхом розповідав, що коли вночі розпалити вогнище, то на нього злетяться всі біси (чорти) на шабаш і, якщо там опиниться хтось з людей, то нечисті можуть затягти у вогонь і засмажити собі на бенкет. Якщо багато людей, то чорти їх бояться, а якщо один чоловік, то вони не ховаються і їх можна бачити. Дорослий чорт вищий за людину, вкритий не то щетиною, не то шерстю, як у коняки. Ніс у нього розплющений, з ніздрів вилітає дим. Очі червоні, на голові роги. Ноги з копитами, до колін вкриті лускою, з боків стирчать кігті, як ото у півня. Чорт пролізе в будь-яку щілину чи дірочку. Одне слово, страшне чудовисько і дуже сильне. Отож як наслухаєшся всіляких оповідок про нечистих, так і здається, що десь у темному кутку чатує на тебе сам чорт, от-от схопить тебе. Недарма в народі лаялись: “А чорти б тебе лизнули!”

Згідно переказів, багато чортів живе в порожніх будинках, по горищах, на болотах. А неподалік від наших землянок якраз і стояв один такий порожній будинок. Казали, раніше то був холерний барак, де лежали й помирали хворі на холеру.

Перед вечором ми діти збиралися гуляти неподалік від того будинку. Гуляли в балці, порослою густою, м'якою травою. Були там і малі, і старші діти.

Одного разу хтось із старших крикнув:

– Дивіться он на вуглі даху щось таке!.. Чорт з ріжками! Бачите, бачите, чорт, чорт!

Всі зразу ж глянули в той бік і дійсно побачили щось подібне до голови з ріжками. Як дременуть, як кинуться всі навтікача. Старші попереду, а малишва позаду летить, ніби й землі не торкається ногами. Дух захоплює і здається, що тебе вже от-от схоплять за плечі, а тут ще й заплутався в своїй довгій полотняній сорочці, впав... Ну, думаєш, це вже все, чорти тебе і схопили. Кричиш не своїм голосом з переляку, руками й ногами дригаєш, ніби відбиваєшся від чорта, а потім відчуваєш, що й говорити нездатний – мову відібрало.

Подібна пригода й зі мною трапилася. Ледве чорти не лизнули. Одного разу мати на кабиці варила вечерю. Вогонь палахкотів, а я

старанно підкидав йому сушняку, бо дуже хотілося, щоб швидше вечеря зварилася. Проголодався страшенно та й спати хотілося. Мати ж пішла шукати телятко, яке чомусь не прийшло додому.

Пішла мати, а мені як стало страшно... Вже темно, а сам біля вогню та ще в голову різні згадки лізуть. І раптом... чорт: біла в шерсті морда, розплющений ніс, різки, на ногах – копита... Все так, як чув від старших. Ну все, думаю. Засмажать мене чорти на вогні собі на вечерю. Весь тремчу, з місця зрушити не можу, а чорт наближається до вогню. Я заплакав, потім закричав не своїм голосом і впав непритомний. Скільки часу лежав без свідомості, не пам'ятаю. Єдине пам'ятаю, що вже в хаті біля мене сиділа мати і крізь сльози бідкалася, щоб чого лихого зі мною не трапилось, а чого я злякався не здогадувалась.

Пройшло кілька тижнів, а може й місяць. Сім'я сіла вечеряти. Горіло вогнище й довкола було видно. Раптом мені знову показався той чорт і я закричав:

– Чорт, чорт!

Коли він наблизився, я побачив, що то наш лисий бичок. Усі засміялися. Крізь сльози сміявся і я...

Хоч я сміявся, але переляк не минув безслідно. Я ніби й не хворий, але якесь потрясіння нервової системи, певна річ, відчувалося. Я боявся залишатися насамоті увечері, засинав лише тоді, коли зі мною лягав хтось із старших, і я тримався за його руку.

Коли в кімнаті було темно або коли я закривав очі, мені враз ввижались якісь привиди. Ніби на картині постають переді мною.

Подібні видіння переслідували мене десь до 12-ти чи, може, й до 14 років. Пам'ятаю, я вже був піонером, і нам казали, що піонер мусить бути безбожником, не вірити ні в богів ні в чортів, що то все вигадки. Мабуть, мене зуміли переконати в цьому, бо одного разу мені сниться: заходить уночі до нас в кімнату чорт, а я його не злякався. Навпаки, ще взяв приголубив та й поклав біля себе спати. Чорт заснув, а я тим часом покликав сусідів – дядьків. Схопили вони чорта, відвели в яр за село, а там камінням забили його і прикидали на місці. Сниться, що відтепер я не буду боятися чортів. І справді, після тієї розправи з чортом привиди рідко коли з'являлися на мої очі. Я перестав боятися самоти в темній хаті. Я став безвірником. Так і життя прожив. І й досі живу...

«Сповідь»

Отож, як заведено було в старовину, кожна сім'я ранньої весни повинна була відповісти. Це означало, що всі дорослі члени сімейства два дні зряду ходили до церкви на молебні і нічого не їли. Першого дня на сповіді треба було розповісти батюшці (священнику) про свої негарні вчинки, гріхи і батюшка прощав гріхи чи страхав покаранням. Наступного дня причащались. Батюшка з одної посудини і одною маленькою ложкою давав кожному вина і крихту хліба. Пекли такі просфірки (булочки), які потім освячували.

Отже, ви вступили в новий етап життя з прощеними гріхами, з тим, щоб знову творити гріхи. На цьому світі всі люди грішні стверджувало церковне вчення. Та не так міркував малий хлопчина, тобто я. Ну якщо хтось і погрішив перед богами, то нехай він і зізнається батюшці, навіщо ж мені зводити на себе наклеп. Я нічого такого поганого не зробив, щоб визнавати себе винуватим або грішним.

Якось вчителька повела нас на сповідь. Так було заведено в старій школі. Діти в один день сповідалися і причащалися. Перед цим вчителька наказувала нам бути чемними і слухняними, а ще радила, якщо батюшка запитає: “Чи грішні?”, щоб відповідали, що грішні...

Однак я не хотів визнавати себе грішним, проте вчительці нічого про це не казав. У церкві батюшка покликав нас до якогось столика, на якому лежала в позолоченій оправі велика товста книга. Нам запропонували стати кругом столу на коліна і покласти руку на книжку. Батюшка накрив нас ризами (це такий одяг священнослужителя) і напучував нас вірити в Бога, були слухняними, чесними, справедливими, поважати старших. Потім батюшка запитав: “Чи грішні ви, діти?” Всі невпопад зізнавались, що грішні, а я промовчав. Піп помітив це і звернувся до мене:

— А чому ти, отроче, мовчиш?

Мене охопив страх, і я майже крикнув:

— Ні, батюшко, я не грішний...

Від несподіванки батюшка виричав на мене очі і боляче штовхнув пальцями у скроню. Я заплакав, але не так від болю, як від образи і кризь сльози швидко повторив:

— Не грішний, не грішний я. Чому ви змушуєте мене брехати? Не грішний я, не грішний...

Розгніваний піп боляче крутнув мене за вухо, але тепер я вже не плакав. Серце стукало часто, часто, в голові шуміло. Батюшка відпустив

хлопчаків, мене ж затримав, наказав учительці підійти до нього і почав вичитувати їй, що вона, мовляв, з неналежним старанням навчає і виховує нас, школярів.

Я любив свою вчительку і всією дитячою душею, усім своїм виразом обличчя прохав її захистити мене, підтвердити що я ж таки не грішний. Вона спробувала зробити це, але батюшка довго ще не міг заспокоїтися, вибачити моєї зухвалої поведінки. Дісталось і моєму батькові, який на думку батюшки, набрався на шахтах Донбасу всякої єресі, отже, й на сина має негативний вплив.

... Через якийсь час батько мене запитує:

– Що ти там попові в церкві доказував, що не грішний ти, чи що?.. А хто в діда Данила яблука рвав, хто йому макітру розбив?.. Та хіба тільки це... Батько розсміявся:

– Якщо вже согрішив, то візьми покайся, прощенням будеш. Так же в церкві вчать? То ж бо мотай на вус.

– Батько приголубив мене і наказав йти погуляти.

«Бабуся козлика дуже любила»

Ох, цей злополучний козлик... І сьогодні пам'ятаю і зміст, і мотив цієї пісеньки. А запам'яталась вона ось чому.

Було це, коли я навчався в першому класі в 1919 році. Тоді церква, священники мали ще значний вплив на школу, вони вважалися ідейними вихователями не лише дітей, а й учителів. Закон божий викладали в школі як один з основних предметів. Батюшка щодня заходив до школи, цікавився, як діти вивчають молитви, розучував з ними церковні пісні, а інколи й благопристойні побутові пісеньки. З тих пісеньок мені запам'яталась лише одна, вже згадана – про бабуся і козлика. Вивчали її на уроці. Голос у мене був дзвінким, та й слух непоганий, проте якось я загавився і потягнув не в “той бік!”, по-козлячому. Дивлюся ж не на батюшку, а на однокласників і не помітив, як до мене підійшов батюшка та смичком мені по лобі (він грав на скрипці). З переляку я закричав словами пісні так, що заглушив усі інші голоси:

- Ба-бу-шка коз-ли-ка о-ч-е-нь лю-била!

Всі діти хором ахнули і засміялись, а я заплакав, але не від болю, а від образи й сорому. В мене звичка така в дитинстві виробилася плакати тільки від образи. Проте цим справа не закінчилась, того ж дня батюшка передав батькові, що його син, тобто я, неслухняний. Тільки-но я прийшов зі школи, як батько сердито гаркнув:

– Ану йди сюди, козлик!

Я зрозумів, що можу получити свіжої лиски. І справді батько зняв ремінь і так оперезав мене кілька разів по тому місцю, яким сідають, що я довго по тому не міг всидіти.

А батько бив і приказував:

– Оце тобі бабуса, а оце козлик!

Після цього взяв за вухо і поставив на коліна, звелівши стояти до самого вечора. Мало того, що боляче, так ще й на колінах стій. Ну та, признаюсь, на колінах я стояв лише тоді, як батько заходив у хату, а то я сидів на ногах. Батько любив мене, і він сподівався, що я буду прохати про помилування. Однак моя вперта натура не дозволяла цього, і я простояв отак години три, аж поки мати не сказала:

- Нехай уже встає, та йде м'яти прядиво.

А мені було краще стояти навколішки, ніж м'яти ногами те прядиво...

«Відплата за науку»

Виріс я в селянській сім'ї. Любив домашніх тварин, особливо малих телят. Та й як його не любити, як воно зіпнеться на свої тоненькі ніжки, упреться ними в боки і тремтить. Здається, ось-ось ці ніжки поламаються, і воно, таке безпомічне, впаде на долівку і заб'ється. Аж плакати хочеться. Та це так тільки здавалося. Через день – два телятко вже починає вибрикувати й мекати, наставляючи свого круглого лобика. Я, малий, у всьому телятку допомагав: і плигав, і мекав, а ще навчав його захищатися, своїм лобиком. Спочатку я штовхав його в лобик кулаком, а як телятко трохи піросло, то підставляв своє коліно, або ж ставав рачки, впирався руками, наставляв свого лоба, і ми штовхали одне одного. Мій вихованець швидко засвоїв мою науку, і як тільки я з'являвся, наставляв свого лоба. Коли ж я не звертав на нього уваги, то він сам підходив до мене і відчутно штовхав мене. Якщо ж один із нас був не в настрої, тоді ми боляче відбивалися: я кулаком, а він ніжкою.

Линув час, мій вихованець проходив “повний курс науки” і з допомогою “лобової атаки” міг висловити своє невдоволення, постояти за себе.

Був у нас один рік бичок. Такий гарний, на лобі лисина, ніжки до колінець білі і сам, як намальований. Ото ж я і почав прививати бичкові свою науку. Він скоро все засвоїв, і як тільки, було, не дадуть вчасно їсти, так і знай, хтось за це поплатиться. Так штовхне тебе, що інколи й на

ногах не встоїш. Спочатку, коли бичок був малий, всі втішалися і вибачали його пустощі, а коли підріс, то стало не до жартів, почали давати йому прочуханки. Попадало й мені за “науку”...

Ішов час, бичок ріс. Настала весна і мені випало пасти його та ще теличку. Цю теличку я не особливо поважав – вона не піддавалася моєму вихованню.

Якось погнав я пасти телят після дощу. Погнав аж за село. Мій “вихованець” вже помітно виріс, змужнів, на лобі в нього з’явилися невеликі дебелі ріжки. На шії – збрижжі, сам гладкий, аж виблискує. Бажаючи поборюкатися зі мною і показати свою силу, бичок підійшов до мене і почав штовхати. В мене ж не було саме ніякого настрою. Та й звідки йому взятися, стоїш босими ногами в грязюці, холодно. Я боляче цвѡхнув бичка лозиною, відігнав від себе:

– Відчепися! Не до гри з тобою...

Бичок побрів до чужого городу і почав об’їдати листя дерев. Побачив господар і нагрімав на мене, мовляв, вигнав, так паси, а не гав ловиш. Пішов я завертати бичка, сердито накричав на нього і боляче вдарив хворостиною по ребрах. Бичок від болю покрутив головою, пішов до теляти, щось там вищипував з ним на землі. Я саме задивився на двох ворон, які нальоту щось намагалися відібрати одна в одної. Задивився, і не помітив, як мій улюбленець підкрався до мене ззаду і щосили штурхонув мене в сідницю. Напевно б я заорав носом, як кажуть, однак цьому завадило те, що бичок своїми ріжками зачепився за ремінець, яким я був підперезаний. Ремінець був міцний, з сириці, а тому бичок підчепив мене, відірвав від землі і кілька метрів проніс мене, смикнув головою, потім поставив на землю і так штовхнув мене під зад, що я полетів і цього разу таки заорав носом.

Бичок стояв і дивився на мене, а я лежав увесь зліплений з грязюки. Бичок ніби дивувався, що це зі мною і все вертів головою то в один, то в інший бік. Мені здавалося, що він кепкує наді мною. Нарешті я схопився і до нього з лозиною. Бичок – хоч би що, наставив свого лоба з ріжками і пішов на мене в “атаку”. Я не витримав, відступив, а бичок зупинився, покрутив головою й хвостом, ніби хизуючись своєю перемогою.

Пригнав я телят додому, а мене запитують, чого це я в грязюці. Я розповів. Старший брат розсміявшись, сказав мені:

– Ото тобі, братику, відплата за науку.

З бичком невдовзі ми помирилися і подружили. Він підходив до мене, потихеньку штовхався, немов би хотів сказати: “Давай пограємось”. Я гладив його по шії і ми були цілковито задоволені нашою дружбою.

Про сварку ніхто й ніколи не згадував, але тепер бичок у грі ні в чому не вступав мені. Він завжди хотів бути переможцем.

«Ворог народу»

Ще коли я був жовтеньям, то страшенно заздрив сусідському Петі, якого вже прийняли в піонери, і він став носити червоний галстук.

– Дай поносити галстука, - прохав я свого старшого друга. – Ну хоч ненадовго...

– Та й ненадовго не дам, - відповідав Петя. – Не можна! Це ж нечесно. Ну який ти піонер? Ось підростеш, тоді й носитимеш...

Я був невідступний і продовжував канючити. Врешті Петя зжалівся наді мною, дав таки поносити галстука. Я старанно, як умів, пов'язав галстука на шию і вийшов надвір. Радощам моїм не було меж, а тільки ж думалось, що хлопці скажуть, засміють же, мовляв, який з тебе піонер. Тільки я про це подумав, як раптом на мої плечі щось стрибнуло, залопотіло, вчепилось у мене пазурями, а потім по щоках, по плечах... При цьому голосно й сердито кричало. Невже це хтось вирішив провчити мене, щоб не носив чужих галстуків, подумалось мені. Тільки що ж в тому поганого, ну надів, поношу трохи й віддам. Я заплакав і закричав від болю й переляку. На моє щастя неподалік в городі поралась мама. Вона миттю прибігла і врятувала мене від клятого “ворога народу” – сусідського індика.

– А здох би ти був, проклятуший! – кричала мама на індика. – І чого вони його не заріжуть? Не пройдеш мимо двору – ото тільки бачить щось червоне на комусь, так і кидається, анахтемська душа, летить аж на голову. Йому, бачте, червоний колір не подобається. Ах ти ж паразитюга такий, вражина буржуйська! Буржуям також червоний колір недовподоби, так то ж вороги трудового народу! А ти, індича твоя морда, і собі туди ж?!. Ну, постривай мені!

Такщо не пощастило мені тоді поносити червоного галстука. “Ворог народу” не дав хоча б день побути піонером. А так хотілося... Пізніше було вже не так цікаво...

«Розплата»

Росло у нашого учителя двійко козенят – козлик і кізочка. Доки були вони малими, такі потішні, такі витівники... Щомиті готові з тобою побавитись, пострибати, пограти в “баран, баран – дук”. Так ми завжди

приказували, коли штовхалися з козликом лобами. Кізочка та правда, не любила гратись і мерщій тікала від нас, бешкетників. Козлик же завжди шукав зустрічей з хлопчиками і жваво реагував на їхні пустощі.

Блукали ці козенята по вулиці без нагляду. Навіщо тримав їх учитель, важко й сказати. Хіба що для втіхи, як ото й ми знаходили в спілкування з ним. Лазили козенята, де попало, робили шкоду, за що діставали прочуханки, але не каялись...

Особливо шкодили козенята нашій сусідці, тітці Лукері. Вилізуть у неї на загату і пиряють по ній. Схопить тітка лозиняку і гасає за ними, а вони, ніби навмисне розбігаються в різні боки.

— Сукиного сина стерви отакі! — репетує тітка. Та я ж вас, паразитів, повбиваю зараз! І де ви взяли на мою голову, чортяче плем'я! От гемонські душі!.. Побіжить тітка за одним, а друге немов би дражнить її, бігає по загаті, підстрибує, та ще й мекає. Розлючена тітка кричить, свариться, а козенята витріщать очі, дивляться на неї і знай собі мекають. Десь думають, що цій страхолюдinі треба від нас?

... Ну що ти візьмеш з них, безпосередніх і простих часточок самої природи?

Якось тітка Лукеря так розійшлася, що аж розум їй затьмарило — боляче вдарила, осоружна, бідного козлика по нозі. Декілька днів страждав потерпілий: не міг добре й стати на ту ніжку. Однак десь через тиждень козенята знову були на вулиці. Вулиця в нас широка, завжди там ріс густий зелений шпориш. Отож, і цього разу козенята, точніше, вже дорослі кози пощипували траву проти тітчиного двору. Тітка на городі щось робила, при цьому низенько нагнулась. Казала, моркву проривала... Не почула тітка (вона трохи недочувала), як підкрався козлик (що він подумав, що йому показалось, хто ж його знає), розігнався та як дасть з розгону тітці в задницю (вибачте, що скажеш), що вона при всій її статурі просунулась метрів п'ять по землі, прооравши носом землю. Краще заткнемо вуха і заплющимо очі, щоб не чути і не бачити, що було потім...

... А козлик, чи пак вже дорослий цап, відійшов у бік, покрутив головою, подивився, мекнув і повільно пішов до кози.

Коли тітка втихомирилась і привела себе в норму, її раптом осінило і вона ізрекла:

Отака вражина! Дурне, дурне та німе, я бач як відплатив за образу, за те, що я його тоді боляче вдарила. Недарма ж, мабуть, сказано: “Не зобидь ближнього свого”...



Це - моя земля!

Неповторна і єдина ...

Ось і перегорнуто, шановний читачу, останню сторінку першої ластівки, книги про нашу Покровщину, її історичні та природні цінності. Кажуть, без минулого немає майбутнього. Це справді так. І ми будемо раді, якщо ця перша ластівка допоможе тобі глибше дізнатись і полюбити землю твоїх предків, твою землю, край твоїх нащадків.



Зміст

1.	Передмова	3
2.	Вірш „Покровський край”	6
3.	Покровський район (географічно-економічна характеристика)	7
4.	Вірш „Каменная баба” І.Бунін	11
5.	Перші пам’ятники людини (кам’яні баби)	12
6.	Кургани	15
7.	Вірш „Чубаті могили” О.Гасенко	16
8.	Вірш “Память степи”	17
9.	Кургани – мовчазні свідки віків	18
10.	Долини і могили (походження)	25
11.	Таблиця, що розповідає про розкопки древніх поселень на території Покровського району	27
12.	Вірш „Муравський шлях” О.Гасенко	28
13.	Муравський шлях (опис)	29
14.	Балки	32
15.	Вірш „Балка Очаретяна” О.Гасенко	33
16.	Балки (назви балок Покровського району)	34
17.	Криниці та джерела	40
18.	Річки	43
19.	Вірш „Вовча” О.Гасенко	44
20.	Характеристика річок нашого краю	45
21.	Таче річка Вовча	46
22.	Річка Кам’янка	53
23.	Річка Берестова	55
24.	Річка Гайчур	57
25.	Річка Янчур	59
26.	Річка Ворона	60
27.	Річка Чаплинка	61
28.	Струмок Водяна	62
29.	Струмок Мечетнянка	63
30.	Струмок Ягідний	64
31.	Струмок Злодійка. Струмок Вербовий	65
32.	Струмок Сисина	66
33.	Вірш „Річка – степовичка” О.Тараненко	67
34.	Ліси	68
35.	Вірш „Ліси” О.Гасенко	69
36.	Ліси (загальний огляд)	70
37.	Великомихайлівський (Дібрівський) ліс	71
38.	Вірш „Роздуми біля дуба смерті” О.Тараненко	78
39.	Полковник корпусу лісничих Віктор Єгорович Графф	79
40.	Макаренський сад	81
41.	Ліс села Коломійці	85
42.	Шелюги, урочища, ярина	87

43.	Гаврилівський ліс. Великі та Малі берези	89
44.	Ліс колгоспу ім.Орджонікідзе (тепер ТОВ „Дібрівське”)	90
45.	Молодцовський ліс	92
46.	Фауна нашого краю	93
47.	Вірш „Тарпан” О.Гасенко	94
48.	Фауни нашого краю	95
49.	Легенди та перекази Покровщини	104
50.	Це – моя земля! Неповторна і єдина...	184

Використана література

1. Яворницький Д. І. Запоріжжя в залишках старовини та переказах народу. – Київ: «Веселка», 1995
2. Новицький Я. П. Народная пам'ять о Запорожье. – Рига: «Спридитис», 1990. – 116 с.
3. Костиля І. Вибрані твори. У 2 т. – Донецьк: «Прспект-Прес», 2006
4. Янко М. Гомін землі. Загадки Топономіки. Київ: «Веселка», 2000 р.
5. Макаревский Ф. Матеріали для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. – Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. – 1080 с.
6. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. У 3 т. – Київ: «Наукова думка», 1990.
7. Лапко М. В. Дніпропетровська область. Географічний нарис. - К.: «Радянська школа», 1967 р.
8. В.С.Левин «ПОДВИГ». «Лес и человек» – Ежегодник, 1979 / Редкол.: Н.П. Анучин и др. – М.: Лесная промышленность, 1978 – С.34.
9. В. Бушин, газета «Популярные ведомости», 3 квітня 2003 р.
10. В. О. Зайцев. «Легенда і правда про Махна й Щуся», газета «Покровський край», 2009 р.
11. Газета «Радянське слово», 24 жовтня 1987 р.
12. Наталя Шутько, «...Ви прийміть назавжди мене, Базавлуцькі горби...», газета «Зоря», 12 жовтня 2004 р.